

TAMPEREEN YLIOPISTO

Henna Kostilainen

Kun tunsin kuuluvani –

Toiseus ja kuuluminen uudessa kulttuurissa suomalaisesta
näkökulmasta

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2018

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

KOSTILAINEN, HENNA: Kun tunsin kuuluvani – Toiseus ja kuuluminen uudessa kulttuurissa suomalaisesta näkökulmasta

Pro gradu -tutkielma, 91 s.

Historia

Kesäkuu 2018

Matkakirjallisuus on tärkeä matkojen taltioinnin ja jäsentelyn väline. Matkakirjallisuudessa kirjoittajat ovat usein nostaneet esille itselleen tärkeitä teemoja, kuten kohtaamisia ja käsityksiä uudesta kulttuurista. Matkustamiselle oli usein syynsä, kuten vaikkapa työ, opinnot tai silkkä mielenkiinto uutta kulttuuria kohtaan. Matkustamisen aikana ihmisille kertyi erilaisia kokemuksia uudesta kulttuurista, ja pidempiä aikoja ulkomailla viettäneet usein integroituivat paikalliseen yhteiskuntaan. Integroitumisprosessiin kuului erilaisia toiseuden ja kuulumisen kokemuksia.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen toiseuden ja kuulumisen kokemuksia ja tunteita osana sopeutumisprosessia erilaisiin yhteisöihin. Tutkin kolmen suomalaisen naisen, Aino Kallaksen, Elsa Enäjärven ja Helmi Krohnin, kokemuksia toiseudesta ja kuulumisesta kielen ja kielikulttuurin, käytös- ja käyttäytymiskulttuurin sekä luokkajaon näkökulmista. Kallas, Enäjärvi ja Krohn oleskelivat Britanniassa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä eripituisia aikoja. Oleskelunsa aikana he kaikki sopeutuivat erilaisiin ryhmittymiin ja yhteisöihin, sekä paikallisiin että kansainvälisiin.

Tutkimuksessa käsittelen kokemuksia toiseudesta ja kuulumisesta analysoimalla Krohnin, Kallaksen ja Enäjärven henkilökohtaisia materiaaleja, kuten päiväkirjoja, kirjeitä ja matkakirjallisuutta. Lähestymistapani on mikrohistoriallinen ja olennaisin metodologia on sisällönanalyysi. Hyödynnän tutkimuksessa myös kvalitatiivista analyysimenetelmää tarkastellessani Enäjärven, Krohnin ja Kallaksen henkilökohtaisia kokemuksia. Olen jakanut pro graduni kolmeen eri käsittelylukuun, joissa käsittelen tutkimuskysymykseni alateemoja yksi kerrallaan. Ensimmäinen käsittelyluku tarkastelee toiseutta ja kuulumista kielikulttuurin kautta, esimerkiksi ymmärtämisen haasteita sosiaalisissa tilanteissa. Toisessa käsittelyluvussa käyn läpi brittiläistä käytös- ja käyttäytymiskulttuuria. Viimeisessä käsittelyluvussa tarkastelen Kallaksen, Enäjärven ja Krohnin suhtautumista brittiläiseen luokkajärjestelmään.

Asiasanat: toiseus, kuuluminen, integroituminen, 1900-luku, Britannia, Aino Kallas, Elsa Enäjärvi, Helmi Krohn

Sisällys

1. JOHDANTO.....	1
Tutkimuskysymys.....	2
Tutkimuskirjallisuus ja aikaisempi tutkimus.....	3
1.1. Käsitteet ja teoreettiset lähtökohdat.....	5
1.1.1 Toiseus.....	5
1.1.2. Identiteetti.....	7
1.1.3. Kokemus.....	8
1.1.4. Integroituminen ja sopeutuminen.....	10
1.1.5. Tutkimusmenetelmät.....	11
1.2. Lähdemateriaali ja tutkimuksen rakenne.....	12
1.2.1. Lähdemateriaali.....	13
1.2.2. Matkakirjallisuus, integroitumisprosessi ja toiseus.....	14
1.2.3. Kirjeet ja päiväkirjat lähdemateriaalina.....	16
1.2.4. Tutkimuksen rakenne ja sisältö.....	17
1.3. Aino Kallas, Elsa Enäjärvi ja Helmi Krohn.....	19
1.3.1. Aino Kallas.....	20
1.3.2. Elsa Enäjärvi.....	21
1.3.3. Helmi Krohn.....	21
2. ENGLANTIA OPPIMASSA – KIELI, KIELIKULTTUURI KUULUMINEN JA TOISEUS.....	23
Englannin kielen kustannuksella – Aino Kallaksen ja Elsa Enäjärven kielitaidosta.....	24
Toast-Master: Madame Helmi Krohn from Finland.....	26
2.1. Kirkkohuumoria ja alkunauruja - Kielikulttuuri ja toiseus.....	28
2.2. ”Sillä tietysti olen pöpi englannissa” - Ymmärtämisen haasteet ja toiseus.....	31
2.3. Ryhmässä tai sen ulkopuolella - Sosiaaliset tilanteet, kieli ja toiseus.....	36
2.4. Ei kuulumista ilman sopeutumista, ei sopeutumista ilman toiseutta.....	40
3. ”TAHTOISIN TIETÄÄ, MIKÄ OLISI HOVIETIKETIN MUKAAN OIKEA TAPA!” – KÄYTÖS- JA KÄYTTÄYTYMISKULTTUURI SEKÄ TOISEUS.....	41
3.1. Ihminen kuin kuiva ja kova paperinpalanen - Käytöstapakulttuuri ja toiseus.....	45
3.2. ”Kiusallista seisoa vain sivusta katselijana” – sopeutuminen, sosiaaliset ongelmatilanteet ja toiseus käyttökulttuurin näkökulmasta.....	49
3.2.1. <i>Très grande efforts</i> – Sopeutuminen vieraaseen käytös- ja käyttäytymiskulttuuriin ja toiseus ...	50
3.2.2. Tukalaa, kiusallista ja kireää – Sosiaalisten tilanteiden ongelmat ja toiseus.....	54
3.3. ”To live noble” – tunteista, luokkajaosta sekä toiseudesta käytös- ja käyttäytymiskulttuurin näkökulmasta.....	57
4. YHDESSÄ, MUTTA ERIKSEEN – LUOKKAJAKO JA TOISEUS.....	64

4.1. Varakreivit, lordit ja ladyt – Luokkatietoisuus ja luokkaidentifioituminen	68
4.2. East Endistä kuninkaan hoviin – Luokkajärjestelmä ja toiseus.....	72
4.2.1. Ylhäisistä ylhäisiin – Aino Kallas ja diplomaattiasema.....	74
4.2.2. ”Kauheimmat ja iljettävimmät ihmisnaamat” – Muiden toiseuttaminen luokkajaon kautta.....	77
4.3. Erilaisia, toisenlaisia – mutta silti samanlaisia.....	82
5. TOISEUS JA KUULUMINEN SUOMALAISESTA NÄKÖKULMASTA	83
Lähteet ja kirjallisuus.....	89

1. JOHDANTO

Matkustaessaan ihmiset ovat usein taltioineet matkakokemuksiaan esimerkiksi kirjeisiin, päiväkirjoihin tai matkateoksiin. 1800-luvulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä erityisesti matkakirjallisuuden avulla haluttiin avata maailmaa ja tarjota jännittäviä kokemuksia niille, joilla ei syystä tai toisesta ollut mahdollista matkustaa. Matkakertomuksien avulla tuotiin esiin kohtaamisia, kokemuksia ja käsitteitä vieraista kulttuureista. Matkakertomuksien kirjoittaminen oli tärkeää myös kirjoittajalle itselleen, sillä kirjoittamalla matkajat jäsentelivät ja erittelivät kokemuksiaan. Matkakirjallisuuden kirjoittaminen oli myös kirjoittajalle ikään kuin uusi matka paikkaan, jossa hän oli jo vierailut. Kuten Ritva Hapuli toteaa teoksessa *Rajanylityksiä* ”Matkakertomuksen matka on ikään kuin toinen matka”¹. Erityisen suosittuja matkakirjat olivat etenkin 1700–1800-luvuilla sekä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, jolloin matkailu oli mahdollista vain pienelle osalle ihmiskuntaa.²

Matkailijoiden, myös naismatkailijoiden, määrä lähti nousuun 1800-luvulla, kun matkailu muuttui helpommaksi uusien keksintöjen ja infrastruktuurin kehittymisen, kuten rautatien ja junien, myötä. Höyrylaivat -ja junat nopeuttivat matkantekoa ja tekivät siitä mukavampaa. 1800-luvulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä matkailu oli vielä melko sukupuolittunutta ja todennäköisimmin matkailija oli valkoinen keski- tai yläluokkainen mies.³ Ritva Hapuli mainitseekin, että 1800-luvun ja 1900-luvun alkuvuosikymmenten matkaileva nainen oli poikkeus, joka tuli todennäköisesti varakkaasta ja koulutetusta ylä- tai keskiluokan perheestä.⁴ Matkailulle oli usein jokin syy, esimerkiksi opinnot, työskentely tai vaikkapa sukulointi. Toisilla oli palava halu kokea uutta ja jännittävää sekä tutustua vieraisiin kulttuureihin ja kieliin. Toisille matkailu oli sivuseikka, kun lähdettiin ulkomaille esimerkiksi työn tai sivistyksen perässä. Matkustaessaan ihmiset saivat yleensä paljon uusia ja erilaisia kokemuksia. Pidempään ulkomailta viettäneet myös osittain integroituivat jollakin tapaa osaksi yhteiskuntaa, joko pinnallisesti tai syvällisesti. Integroitumisprosessiin kuului olennaisena osana erilaisia toiseuden ja kuulumisen kokemuksia ja tunteita.

---

¹ Hapuli 2005. s. 125.

² Blanton 1995. s. 4.

³ Hapuli 2005. s. 126.

⁴ Hapuli 2005. s. 126.

Tutkimuskysymys

Tutkimuksessani käsittelen integroitumisprosessia, tähän prosessiin liittyviä toiseuden ja kuulumisen kokemuksia sekä näiden kokemusten käsittelyä matka- ja päiväkirjoissa. Tarkastelen näitä teemoja tutkimalla kolmen suomalaisen naisen – Aino Kallaksen, Elsa Enäjärven ja Helmi Krohnin – integroitumista toisaalta brittiläiseen paikalliseen yhteisöön ja toisaalta Britannian kansainvälisiin yhteisöihin 1920-luvulla. Kallas, Enäjärvi ja Krohn viettivät Britanniassa eripituisia aikoja, joiden aikana heidän piti jollakin tapaa integroitua erilaisiin yhteisöihin ja ryhmittymiin. Tarkastelen yhteisöihin integroitumista ryhmittäytymisen käsitteen sekä kolmen eri alateeman näkökulmasta: kielen ja kieli-kulttuurin, käytös- ja käyttäytymiskulttuurin sekä luokkajaon. Integroituminen, tai sopeutuminen, on ollut jokaiselle erilainen ja eri pituinen prosessi. Kallas, Enäjärvi ja Krohn eroavat kuitenkin siinä, kuinka ”syvällisesti” heidän odotettiin integroituvan eri yhteisöihin, esimerkiksi Britanniassa pitkään vakituisesti asuneelle Kallakselle integroituminen oli tärkeämpää ja syvempää kuin Krohnille tai Enäjärvelle, jotka viettivät Britanniassa vain lyhyitä aikoja. Kaikille kolmelle yhteistä on kuitenkin ollut integroitumisen myötä syntyneet toiseuden ja kuulumisen kokemukset ja tunteet, vaikkakin nämä tunteet ja kokemukset ovat itsessään saattaneet erota toisistaan. Näitä kokemuksia ja tunteita sekä integroitumisprosessia tarkastelen ensisijaisesti analysoimalla Krohnin, Kallaksen ja Enäjärven matkakirjallisuutta, mutta näiden teosten ohella käytän myös heidän henkilökohtaisia materiaaleja.

Työhöni valitsemista henkilöistä Aino Kallas asui Lontoossa hyvin pitkään, lähes kolmetoista vuotta. Elsa Enäjärvi puolestaan matkusti Britanniaan opintojensa vuoksi, ja Helmi Krohn teki useita luentokiertueita Britanniassa 1920-luvun loppupuolella. Olen valinnut Krohnin, Enäjärven ja Kallaksen siksi, että ensinnäkin he kaikki ovat julkaisseet matkakirjallisuutta kokemuksistaan Britanniasta, sekä jättäneet jälkeensä myös henkilökohtaista materiaalia esimerkiksi päiväkirjojen ja kirjeiden muodossa. Lisäksi he sopivat myös tutkimuskysymykseni alateemoihin, esimerkiksi Kallas nousi Britanniassa keskiluokasta yläluokkaan. Krohnilla oli kytkös ammattinsa kautta englannin kieleen ja kieli-kulttuuriin. Enäjärvi taas tarkastelee materiaaleissaan paljon yhteiskunnallisia asioita. Kaikille yhteistä on kuitenkin se, että he jollakin tapaa integroituivat brittiläisiin paikallisiin tai kansainvälisiin yhteisöihin ja lisäksi kokivat sekä toiseutta että kuulumista sopeutumisprosessin aikana. Olen valinnut erilaisia naisia, jotka tarjoavat erilaisia näkökulmia integroitumiseen ja toiseuteen. Esimerkiksi Enäjärvi ja Kallas olivat henkilöinä melko erilaisia: Kallas oli vanhan luokkajärjestyksen ylläpitävän yhteiskunnan kasvatti, joka oli erittäin luokkatietoinen. Enäjärvi taas suhtautui yhteiskunnan asioihin kriittisemmin ja tarjoaa erilaisia näkökulmia käsiteltäviin alateemoihin. Krohn sijoittuu heidän väliinsä, minkä lisäksi Krohnin valintaan liittyi etenkin hänen pitkä suhteensa sekä Britanniaan että

englannin kieleen ja kielikulttuuriin hänen ammattinsa vuoksi. Krohn osasi kieltä ja tiesi jo Britannia-asta paljon etukäteen, toisin kuin vaikkapa Kallas, joka oli lähes kielitaidoton Britanniaan saapuesaan. Lisäksi Enäjärvi, Krohn ja Kallas ovat olleet Britanniassa eri syistä: tohtoriopiskelijana, lähettilään vaimona ja kirjailijana, luennoitsijana. Heitä kaikkia on kuitenkin yhdistänyt jonkinasteinen sopeutumisprosessi, prosessiin liittyvät kuulumisen ja toiseuden kokemukset ja näiden kokemusten jäsentely matka- ja päiväkirjoissa.

Olen rajannut tutkimuskysymykseni ajankohdan koskemaan 1920-lukua siitä syystä, koska Krohn, Kallas ja Enäjärvi kävivät Britanniassa kyseisellä vuosikymmenellä. Lisäksi Iso-Britannia, ja etenkin Lontoo, näyttäisivät olleen suomalaisille matkailijoille aikanaan tärkeä pysähtymiskohde 1920-luvulla. Esimerkiksi Elsa Enäjärven mukaan Lontoolla oli erityinen asema suomalaisnaisten keskuudessa, koska kaupunki tunnettiin Suomessa esimerkiksi 1920-luvulla kuuluisan Serp-nimimerkillä kirjoittaneen Seere Salmisen teksteistä. Lisäksi maassa asui ja oli käynyt muitakin aikanaan tunnettuja naisia, kuten kirjailija ja poliitikko Aino Malmberg.⁵ 1920-luku on mielenkiintoinen aikakausi jos sinänsä, sillä se oli myös ensimmäisestä maailmansodasta toipumisen aikaa. 1920-luku oli etenkin kulttuurin vuosikymmen, jolloin kirjallisuus, taiteet ja musiikki kukoistivat. Tarkemmin Kallaksesta, Enäjärvestä ja Krohnista voi lukea johdannon lopusta, jonne olen koonnut heistä tiivistetyt henkilökatsaukset.

Tutkimuskirjallisuus ja aikaisempi tutkimus

Oleennaista tutkimuskirjallisuutta oman tutkimukseni kannalta ovat etenkin toiseutta käsittelevät tutkimukset. Tärkeimmät aiheita koskevat teokset ovat Ritva Hapulin *Ulkomailla – Maailmansotien välinen maailma suomalaisnaisten silmin* (SKS 2003), Marja-Leena Hännisen toimittama *Vieras, outo, vihollinen – Toiseus antiikista uuden ajan alkuun* (SKS 2013) sekä Olli Löytyn toimittama *Rajanylityksiä – Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen* (Gaudeamus 2005). Edellä mainitut teokset tutkivat myös toiseuden elementtejä eri historiallisista näkökulmista. Hapulin teos käsittelee taas matkakirjallisuutta ja toiseutta, jotka ovat tärkeitä elementtejä omassa tutkimuksessani. Muut tutkimusteokset koskevat tutkimuskysymykseni kolmea alateemaa: kieltä ja kielikulttuuria, käytös- ja käyttäytymiskulttuuria sekä luokkajakoa. Kielen ja kielikulttuurin kannalta oleellaisia teoksia ovat erityisesti kieleen, kulttuuriin ja kommunikaatioon liittyvä tutkimuskirjallisuus, kuten esimerkiksi Stella Ting-Toomeyn ja Felipe Korzennyn kieltä ja kielikulttuuria käsittelevä tutkimusteos.⁶ Ting-Toomeyn

---

⁵ Hapuli 2003. s.39.

⁶ *Language, Communication and Culture*. SAGE Publications 1989.

ja Korzennyn kirjasta omaan tutkimukseeni liittyy erityisesti Gerry Philipsenin tutkimusartikkeli ryhmittäytymisestä ja ryhmäidentiteetistä.⁷ Käytös- ja käyttäytymiskulttuuria tarkastellessani erityisen tärkeää on käyttäytymiseen ja käytöstapoihin liittyvä tutkimuskirjallisuus, kuten esimerkiksi Cas Woutersin teokset käytöskulttuurin muuttumisesta ja muutoksien vaikutuksista etenkin naisiin.⁸ Luokkajakoon liittyvää tutkimuskirjallisuutta löytyy runsaasti, ja tutkimuksessani olen käyttänyt muun muassa David Cannadinen teosta⁹ sekä Ben Rogalyn ja Becky Taylorin tutkimusta.¹⁰ Rogalynin ja Taylorin teos käsittelee luokkaidentiteettiä -ja tietoisuutta, jotka ovat olennaisia käsitteitä kolmannessa käsittelyluvussa. Cannadinen teos tarjoaa taas yleistä historiaa brittiläisestä luokkayhteiskunnasta. Lisäksi näiden ohella käytän myös muuta tutkimuskirjallisuutta, joita käsittelem tarkemmin käsittelyluvuissa.

Tutkimuksessa käytetään myös Krohnista, Enäjärvestä ja Kallaksesta tehtyä tutkimuskirjallisuutta. Etenkin Kallaksesta ja Enäjärvestä on tehty tutkimuksia. Krohnista sen sijaan ei ole tehty pelkästään häneen keskittynyttä teosta, mutta hänet mainitaan muutamissa tutkimuksissa.¹¹ Elsa Enäjärvestä myöhemmin kirjoitettu tutkimus on Ritva Sievänen-Allenin *Tyttö Venheessä – Elsa Enäjärvi-Haavion elämä 1901–1951* (WSOY 1993), mikä on enemmänkin elämäkerrallinen teos, mutta käsittelee lyhyesti myös Enäjärven tekemiä matkoja ulkomaille. Enäjärven omia näkökulmia Sievänen-Allenin teoksessa ei juurikaan ole, mutta teos tarjoaa erinomaisen katsauksen Enäjärven elämänvaiheista yleisesti. Aino Kallaksesta löytyy runsaasti tutkimuskirjallisuutta. Esimerkiksi Kai Lahtinen on tehnyt Kallaksen tuotannosta tutkimuksen, joka keskittyy lähinnä Kallaksen teosten ja kirjallisen elämän analysointiin, mutta tarjoaa mielenkiintoisia näkökulmia myös Kallaksen matkakirjallisuuteen.¹² Maarit Leskelä-Kärki on taas koonnut muiden tutkijoiden kanssa elämäkerrallisen teoksen Kallaksesta.¹³ Edellä lueteltuja teoksia hyödynnän matkakirjallisuuden ja alkuperäislähteiden analysoinnissa, sekä kun on tarve kirjoittaa Krohnin, Kallaksen ja Enäjärven yleisistä elämänvaiheista.

Suoraan aiheeseeni liittyvää tutkimuskirjallisuutta on melko vähän, ja olenkin joutunut tutkimusta tehdessäni käyttämään tutkimuskirjallisuutta, jotka pelkästään sivuavat aiheitani. Tästä esimerkkinä

---

⁷ *Speech and Communal Function in Four Cultures*. Teoksessa Ting-Toomey, Korzanny, 1989.

⁸ *Sex and Manners: Female emancipation in the West 1890–2000*. SAGE Publications 2004.

⁹ *Class in Britain*. Yale University Press 1998.

¹⁰ *Moving Histories of Class and Community: Identity, Place and Belonging in Contemporary England*. Palgrave MacMillan 2009.

¹¹ Esimerkiksi Maarit Leskelä-Kärjen *Kirjoittaen Maailmassa – Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. SKS 2006.

¹² *Aino Kallaksen mestarivuodet*. Otava 1995.

¹³ *Aino Kallas – tulkintoja elämästä ja tuotannosta*. BTJ Kustannus 2009.

Hapulin, Hännisen ja Löyttyn toiseutta käsittelevät teokset. Kieleen ja kielikulttuuriin liittyvästä toiseudesta ei ole juurikaan tutkimuskirjallisuutta. Sama koskee myös luokkajaon sekä käytöskulttuurin toiseutta. Toiseuden teoriasta itsestään on tarjolla melko paljon tutkimusta, mutta toiseuden historiasta tai sen liittämistä historiaan ei juurikaan. Integroitumisesta sen sijaan löytyy tutkimuskirjallisuutta, mutta suurin osa tutkimuksesta käsittelee joko nykyajan maahanmuuttajia tai sitten siirtomaihin muuttaneita ihmisiä aikaisempina vuosisatoina. Tämän vuoksi suurin osa käyttämästäni tutkimuskirjallisuudesta liittyy julkaisuajankohtaansa, suurimmaksi osaksi 1980-luvulta eteenpäin. Olenkin siis joutunut hyödyntämään enemmän modernille ajalle suunnattua tutkimuskirjallisuutta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei toiseutta historiallisesta näkökulmasta olisi tutkittu ollenkaan, esimerkiksi aikaisemmin mainitut Marja-Leena Hännisen ja Ritva Hapulin teokset, jotka molemmat käsittelevät toiseutta historiallisesta näkökulmasta. Alateemoista löytyy aiheeseen liittyvää kirjallisuutta, mutta ei juurikaan nimenomaan toiseuden näkökulmasta. Tässä tapauksessa olen joutunut soveltamaan saatavilla ollutta aiheeseen liittyntä tutkimuskirjallisuutta tutkimuskysymykseeni. Tämä on tuonut mukaan haasteita, kun olen joutunut itse pohtimaan toiseutta alkuperäislähdeaineistoista sisällönanalyysia käyttämällä sekä aihetta sivuaavaa tutkimuskirjallisuutta hyödyntäen.

1.1. Käsitteet ja teoreettiset lähtökohdat

Toiseuden ja kokemisen käsitteet ovat melko laajoja, ja rajaan tässä kappaleessa niiden merkitystä suhteessa gradun tutkimuskysymykseen. Monet käsitteistä ovat myös sidoksissa toisiinsa ja niitä voi olla vaikea käsitellä ilman, että ottaa huomioon myös muut käsitteet. Esimerkiksi toiseutta ei voi käsitellä ilman kokemusta ja identiteettiä. Nämä kolme ovatkin olennaisimpia käsitteitä tutkimuskysymykseni kannalta, ja niitä käytetään tavalla tai toisella kaikissa käsitteilyluvuissa. Ensimmäiseksi käsitelen ja rajaan toiseuden käsitettä, ja pohdin, miten kyseinen käsite sopii tutkimuskysymykseeni. Toiseuden jälkeen tarkastelen identiteetin käsitettä, jota ei voi olla erottamatta toiseudesta aihetta tutkiessa ja tarkastellessa. Kokemus on käsitteenä oleellinen tutkimuskysymyksen kannalta ja aiheena melko laaja, joten on tärkeää rajata myös sitä aiheeseen liittyen. Tämän kappaleen lopussa käyn myös lyhyesti läpi tutkimuskysymyksen kannalta tärkeitä tutkimusmetodeja, joita olen aihetta tarkastellessani käyttänyt, kuten sisällönanalyysia, laadullista tutkimusta sekä kulttuurintutkimusta.

1.1.1 Toiseus

Toiseus on aihe, joka käsittelee yleisesti ihmisen kokemusta ulkopuoliseksi tulemisesta ja ulkopuoliseksi joutumisen tunteista. Toiseus voidaan käsitteenä jakaa kahteen eri alateemaan: toiseuteen, joka aiheutetaan, ja toiseuteen, jossa jokin ulkopuolinen taho saa henkilön tuntemaan olonsa toiseksi.

Marja-Leena Hännisen mukaan historiassa ”toinen” on usein ollut vastapuoli, vihollinen, mutta toiseutta voi käsitellä myös oman kulttuurin sisällä.¹⁴ Toiseus on karkeaa jakoa ”meihin” ja ”niihin”, ja on sidoksissa erilaisiin ryhmittymiin, esimerkiksi uskonnon tai kansalaisuuden kautta. Erityisesti kansalaisuuteen liittyy vahvasti ”me” ja ”ne”-jakoa, jotka ovat perustuvat stereotypioihin tai ennakkoluuloihin. Periaatteessa lähes mistä tahansa voi tehdä toiseuttavaa: sukupuolesta, harrastuksista, kielestä ja niin edelleen. Historiantutkimuksessa on erityisesti tarkasteltu toiseutta, joka on syntynyt kansojen välisessä vuorovaikutuksessa. Hännisen mukaan tähän on liittynyt usein se, että oma kansa on nähty parempana muihin verrattuna.¹⁵ Välillä voi olla myös vaikea hahmottaa ”meidän” ja ”muiden” rajaa, esimerkiksi Kallas sekä suomalaisena että virolaisena saattoi kokea vaikeuksia identifioitua jompaankumpaan kansalaisuuteen. Lisäksi Kallas asui lähes kolmetoista vuotta Britanniassa, jolloin hän viimeisinä Lontoon-vuosinaan tuskin tunsi oloaan enää ”toiseksi”. Sen sijaan Kallas todennäköisesti tunsi kuuluneensa osaksi brittiläistä yhteiskuntaa. Vai pitikö Kallas itse mahdollisesti yllä ”toiseuttaan” britteihin nähden? Nämä ovat esimerkkitapauksia toiseuden monimutkaisuudesta käsitteenä. Tärkeintä kuitenkin oli ihmisten oma suhtautuminen toiseuteensa: pyrkivätkö he aktiivisesti integroitumaan johonkin tiettyyn ryhmittymään ja täten kuulumaan ”meihin” ”niiden” sijasta? Identiteetillä on erittäin vahva rooli toiseuden luomisessa, sekä sen tuntemisessa ja kokemisessa. Jos ihminen itse identifioi itsensä toiseksi, kuten vaikkapa Enäjärvi, Kallas ja Krohn itsensä ulkomaalaisiksi (suomalaisiksi) Britanniassa, on tällöin toiseus jo valmiiksi asetettu. Toisaalta Krohn, Enäjärvi ja Kallas eivät ole ainakaan tietoisesti identifioineet itseään nimenomaan ulkomaalaisiksi, vaikka heitä tässä esimerkkitapauksena käytänkin.

Toiseutta voi tarkastella Olli Löytyn mukaan kulttuurillisesta tai sosiaalisesta näkökulmasta. Löytyn mukaan olennaista toiseudelle, sekä toiseuttamiselle, ovat sosiaaliset kokemukset ja kohtaamiset. Nämä sosiaaliset tilanteet voivat aiheuttaa kahtiajakoa, mikä tapahtuu esimerkiksi edellä mainittujen esimerkkien kautta (harrastukset, etnisuus, kansalaisuus, kieli ja niin edelleen). Kulttuuri on olennainen osa sosiaalisuutta, esimerkiksi juurikin kielen tai kansalaisuuden kautta.¹⁶ Toiseudesta puhuttaessa kyse on aina itseystä ja identiteetistä. Joissakin tapauksissa toiseuden kautta myös eriarvoistetaan ihmisiä sekä toisen itseystä ja identiteettiä.¹⁷ Luokkajako on yksi esimerkki epätasa-arvoisesta toiseuttamisesta, jossa ihmiset on jaettu syntyperän ja varallisuuden mukaan eriarvoisiin ryhmittymi-

---

¹⁴ Hänninen 2013. s. 14.

¹⁵ Hänninen 2013. s. 16.

¹⁶ Löytty 2005. s. 8–9.

¹⁷ Löytty 2005. s. 9.

miin. Muihin ryhmittymiin kuuluvat ovat toisia, ja erityisesti yläluokka saattoi kokea oman ryhmittymänsä paremmaksi kuin muut. Vaikka Löytty mainitsee toimittamansa teoksen *Rajanylityksiä – Tutkimusreitit toiseuden tuolle puolen* (Gaudeamus 2005) johdannossa, että toiseus on aina eriarvoistavaa, voi toiseutta käsitellä myös samanarvoisesta, mutta silti ryhmittymän ulkopuolisen, asemasta. Tästä esimerkkinä ovat matkailijat, jotka tarkoituksella asettivat itsensä ryhmittymien ulkopuolille ja täten toiseuttivat itsensä, mutta olivat silti joissakin tilanteissa samanarvoisessa asemassa kuin ryhmittymiin kuuluneet. Esimerkiksi Seija Jalagin on tutkinut artikkelissaan *Japanilais-suomalainen rakkaustarina – Etnisyyden rajankäyntiä lähetystyössä* suomalaisen ja japanilaisen suhdetta, jossa molemmat olivat toisilleen toiseutettuina, mutta silti lähtökohtaisesti suurin piirtein samankaltaisessa asemassa.¹⁸ Kallas, Krohn ja Enäjärvi olivat samanaikaisesti sekä eriarvoisia että samanarvoisia brittiläisiin nähden: he olivat ulkomaalaisia, toisia, mutta silti kuitenkin samaan eurooppalaiseen kulttuuripiiriin kuuluneita henkilöitä. Graduni näkökulmana on kuitenkin tarkastella toiseutta ensisijaisesti ulkopuolisen näkökulmasta, ja samanarvoisuuteen liittyviä teemoja käsitellen lähinnä tilannekohtaisesti.

1.1.2. Identiteetti

Identiteetti on olennainen osa toiseuden käsitettä ja etenkin sen tutkimista. Jos ei identifioi itseään mihinkään, esimerkiksi kansallisuuteen, on mahdotonta tuntea myös toiseutta. Identiteetti kehittyy elämän myötä ja täten myös oma kuva toiseudesta. Vaikka identiteetti on olennainen osa toiseuden käsittelyä, aion kuitenkin ensisijaisesti käsitellä sitä vain toiseuden ohella aiheesta riippuen. Koska identiteetti on kuitenkin tärkeä osa toiseutta, on syytä avata ja rajata myös identiteetin käsitettä. Käytän tässä gradussa Stuart Hallin teoriaa identiteetistä. Stuart Hall käsittelee identiteetin ohella myös toiseutta teoksessaan *Identiteetti* (1999). Vaikka Hall käsittelee teoksessaan toiseutta lähinnä modernin populaarikulttuurin kautta, on hänellä kuitenkin mielenkiintoisia ja graduni aiheeseen sopivia näkökulmia toiseudesta. Ensinnäkin stereotyyppiat ovat Hallin mukaan käsite, joka on usein tiukasti sidottuna toiseuteen: ennakkoluulot ja oletukset vieraasta ja erilaisesta.¹⁹ Hallin mukaan jokaisella ihmisellä on identiteetti, tiedostaa hän sen tai ei. Kaikki identiteetit pohjautuvat kielelle, kulttuurille ja historialle.²⁰ Identiteettiä reflektoidaan jatkuvasti muihin, joko kuuluun tai vieroksuen, esimerkiksi ”minä olen suomalainen ja nämä muut ympärilläni ovat myös suomalaisia, siis samanlaisia kuin minä” tai ”nuo ovat englantilaisia, eivät suomalaisia, siis erilaisia kuin minä”. Hallin mukaan identiteetti rakentuu nimenomaan ”minän” ympärille ja ”minä”, siis identiteetti, mukautuu ja vaihtelee

---

¹⁸ Jalagin 2005. s. 64–87.

¹⁹ Hall 1999. s. 140.

²⁰ Hall 1999. s. 16.

koko ajan. Hallin mukaan on myös mahdollista omaksua väliaikaisia identiteettejä: esimerkiksi Kallas on todennäköisesti Lontoossa ollessaan identifioitunut diplomaatiksi, joka oli kuitenkin vain väliaikainen asema.²¹

Hallin mukaan identiteetti rakentuu myös silloin, kun ei ole osana sitä ryhmää, johon identifioituu. Henkilö on siis ”poissa” ryhmänsä luota. Esimerkiksi Kallas, Enäjärvi ja Krohn todennäköisesti identifioituvat suomalaisiksi (Kallas myös ehkä virolaiseksi), niin tällöin he ovat Lontoossa ollessaan pois muiden suomalaisten, siis oman identiteettiryhmänsä, luota. Hallin mukaan identiteetti saattaa jopa vahvistua vieraan keskellä.²² Hall tarkastelee identiteettiä nimenomaan eron kautta, mitä toiseus myös on: se on jotain, mitä ei itse ole, siis erilaista ja jopa vierasta. Erilaiset ryhmittymät ovat myös tärkeä osa toiseutta ja identiteettiä, koska kuten aiemmin on mainittu, identifioituminen sitoutuu nimenomaan johonkin tiettyyn ryhmittymään kuulumiseen. Gary Philipsenin mukaan olennaista ryhmittymisessä on *communal identity*, eli karkeasti suomennettuna yhteisöllinen identiteetti. Suurin osa identiteetistä pohjautuu johonkin ryhmään kuulumiselle.²³ Esimerkiksi luokka, kuten vaikkapa yläluokka, on oma ryhmittymänsä. Ryhmittymille olennaista ovat myös ryhmittymän sisäiset käytös- ja käyttäytymissäännöt sekä kielikulttuuri, joiden hallitseminen vahvistaa henkilön identifioitumista kyseiseen ryhmittymään. Jos ryhmittymän tapoja ei osaa tai ymmärrä, saattaa tällöin syntyä toiseuden kokemuksia tai tunteita. Gradussani käytän erityisesti Gary Philipsenin teoriaa ryhmittymisestä, ja aihetta käsitellään tarkemmin ensimmäisessä kappaleessa kielen näkökulmasta.

1.1.3. Kokemus

Kokemuksia voidaan tutkia monesta eri näkökulmasta. Kokemuksia tutkiessa olennaista on kuitenkin se, että tutkija saa tietonsa yleensä vasta jälkikäteen esimerkiksi kirjoitetuista materiaaleista. Tässä tutkimuksessa kokemuksien tarkastelu on olennaista, kun tutkin toiseutta ja kuulumista. Kokemuksia jälkikäteen tutkittaessa onkin otettava huomioon se, miten kokemuksista on kirjoitettu jälkikäteen. Kokemuksien jäsentely ja ylös kirjoittaminen luovat narratiiveja kokemuksista, ja tässä tutkimuksessa käsitellään näitä narratiiveja. Kirjoittaessaan Enäjärvi, Krohn ja Kallas ovat nostaneet esille kokemuksiaan, joita ovat pitäneet jakamisen arvoisina tai heille itselleen tärkeinä. Raija Erkkilän mu-

---

²¹ Hall 1999. s. 23.

²² Hall 1999. s. 11.

²³ Philipsen 1989. s. 79.

kaan narratiivit ovat yksi keskeisiä tapoja representoida kokemuksia sekä itselleen että muille, esimerkiksi kirjoittamisen muodossa.²⁴ Enäjärven, Kallaksen ja Krohnin kokemuksista löytyy sekä samankaltaisuuksia että eroavaisuuksia. Esimerkiksi ensimmäisessä matkakirjassaan *Langatonta sähköä – Pieniä kirjeitä Lontoosta* vuodelta 1928 Kallas on jäsenellyt kokemuksiaan lähinnä ihmisten kohtaamisten kautta, kuten keitä hän tapasi, millaisia nämä henkilöt olivat ja mitä Kallas teki heidän kanssaan. *Langatonta Sähköä* muistuttaa enemmän romaania kuin matkateosta vuorosanoineen ja tarinankerronnallisine vivahteineen. Kallas on käsitellyt ja jäsenellyt kokemuksiaan tarinankerronnan kautta. *Langatonta Sähköä* on Kallaksen, Krohnin ja Enäjärven matkateoksista ainoa, joka lähestyy kokemuksia ensisijaisesti ihmisten kohtaamisen tarinallisten narratiivien kautta. Teos ei juurikaan tarkastele Kallaksen kokemuksia integroitumisesta tai toiseudesta, vaan käsittelee enemmänkin lyhyitä hetkiä sieltä täältä Kallaksen ensimmäisinä Lontoon-vuosina. Sen sijaan Kallaksen toinen matkateos vuodelta 1945 *Kanssavaeltajia ja Ohikulkijoita* muistuttaa jo enemmän perinteistä matkateosta. Siinä Kallas kertoo kokemuksistaan edelleen melko paljon ihmisten kautta, mutta on ottanut mukaan myös paikkoja ja tapahtumia. Koska teos on kirjoitettu melkein vuosikymmen Lontoosta lähdön jälkeen, on teos kirjoitettu melko muistelevaan ja nostalgiseenkin sävyyn.

Krohnin, Enäjärven ja Kallaksen kokemuksen käsittelylle yhteistä on niiden jäsentely: jokainen kappale matkateoksissa kertoo eri kokemuksista, ja varsinaista ”punaista lankaa” ei kirjoissa ole. Matkateokset ovat kuin ”tilkkutäkkejä”, joihin on nostettu melko satunnaisiakin kokemuksia, jotka eivät välttämättä liittyneet toisiinsa. Kokemuksiaan he lähestyvät eri tavoin, esimerkiksi Kallas ihmisten, Enäjärvi tapahtumien ja Krohn paikkojen kautta. He ovat valinneet matkakirjoja kirjoittaessaan itselleen sopivat narratiivit, joiden kautta he ovat lähteneet jäsentelemään kokemuksiaan. Matkakirjoissa kirjoittajat kielellistävät, käsitteellistävät ja tulkitsevat omia kokemuksiaan muille. Matkakirjojen tärkein tehtävä onkin jakaa kokemuksia muille, jolloin kokemukset on käsiteltävä niin, että lukijakin voi ne ymmärtää.²⁵ Matkakirjaa kirjoittaessaan kirjoittaja joutuu pohtimaan, miten hän haluaa tuoda kokemuksensa esille ja minkälaisesta näkökulmasta. Esimerkiksi päiväkirjojen kokemuksia kirjoittaessa kokemus on tapahtunut vastikään, kun taas matkakirjaa tehdessä kokemuksesta on saattanut kulu jo aikaa.

Kokemuksen ja kokemisen näkökulmat historian tutkimuksessa eivät ole uusia, mutta ne ovat harvoin etusijalla tutkimuksessa. Kokemus tulee esille yleensä muiden asioiden analysoinnin ohella. Kokemuksen käsite ilman minkäänlaista rajaamista voi koskea lähes mitä tahansa. Lisäksi kokemus on

---

²⁴ Erkkilä 2008. s. 195.

²⁵ Hapuli 2003. s. 21.

jokaiselle yleensä henkilökohtainen, ja kukaan muu ei voi kokea samaa asiaa täysin samalla tavalla, vaikka kokemuksen jakaisikin muiden kanssa. Tästä syystä tutkijat voivat tutkia toisen kokemuksia ainoastaan eri narratiivien kautta. Erkkilän mukaan kokemuksen tutkimus onkin lähes kokonaan narratiivien analysointia ja hankintaa.²⁶ Myös narratiivien sisältämät kokemukset voivat olla laajoja, joten onkin syytä rajata kokemuksen käsitettä tutkimukseeni sopivaksi. Kokemus tutkimuskysymyksessäni tarkoittaa tiivistettynä kokemuksia integroitumisesta, kuulumisesta ja toiseudesta ja niiden aiheuttamista tunteista. Esimerkkitapauksina käytän Kallaksen, Enäjärven sekä Krohnin kokemuksia toiseudesta ja integroitumisesta kolmen näkökulman kautta: luokkajaon, kielen ja kielikulttuurin sekä käytös- ja käyttäytymiskulttuurin. Kokemus tässä tapauksessa näkyy erityisesti tunteina sekä reaktiivina toiseuttaviin teemoihin sekä integroitumiseen liittyviin kokemuksiin.

1.1.4. Integroituminen ja sopeutuminen

Integroituminen ja sopeutuminen ovat oleellisia teemoja, kun tutkitaan kokemuksia uudesta kulttuuripiiristä. Käytän termejä integroituminen ja sopeutuminen rinnakkain, vaikka ne tarkoittavatkin hiukan eri asioita. Integroitumisella tarkoitetaan nimenomaan sulautumista ryhmittymiin ja niiden rakenteiden osaksi tulemistä. Integroitumista terminä voidaan käyttää esimerkiksi silloin, kun henkilö on muuttanut pysyvästi asumaan uuteen maahan ja pyrkii integroitumaan maan yhteiskunnallisiin rakenteisiin, kuten 1920-luvulla luokkajärjestelmään. Sopeutumisella tarkoitetaan yhteiskunnan eri asioihin tottumista, esimerkiksi uuteen kieleen ja kielikulttuuriin sopeutumista ja tottumista.²⁷ Tutkimukseni kannalta integroitumista voi tutkia sekä pysyvistä että väliaikaisista näkökulmista. Esko Hurmeen mukaan integroitumiseen ja sopeutumiseen liittyy lähes aina henkilökohtaisia tavoitteita, kuten paikallisen kielen oppiminen tai käytöstapojen opettelu.²⁸ 1920-luvulle Hurmeen teoriaa voidaan soveltaa myös luokkajärjestelmän näkökulmasta, sillä ajan yhteiskunnissa integroituminen vaati myös paikalliseen luokkajärjestelmään sopeutumista. Sopeutumisen ja integroitumisen tarve on liitettävä myös aikaan, sillä ainoastaan maassa väliaikaisesti aikaa viettäville ihmisille integroituminen ei ole ollut oleellista. Esimerkiksi Enäjärven ja Krohnin kohdalla, jotka viettivät Britanniassa lyhyitä aikoja, voidaan integroitumisen sijasta käyttää termiä sopeutuminen. Krohnin ja Enäjärven ei tarvinnut integroitua yhteiskunnan eri rakenteisiin toisin kuin Kallaksen, mutta myös heidän tuli sopeutua paikallisiin ryhmittymiin ja kulttuuriin.

---

²⁶ Erkkilä 2008. s. 200–201.

²⁷ Hurme 1997. s. 15.

²⁸ Hurme 1997. s. 15.

Integroitumis- ja sopeutumisprosessin aikana ryhmittymät ovat usein jaettavissa ”meihin” ja ”muihin”. Asiaa voi tarkastella sekä paikallisten että ulkomaalaisten näkökulmasta. Paikalliset toiseuttavat ulkomaalaiset integroitujat ”muihin”. Ulkomaalaisille taas paikalliset ovat ennen integroitumista ja integroitumisprosessin aikana ”muita”. Toiseus ja toiseuttavat elementit ovat vahvasti nähtävillä sopeutumisessa ja integroitumisessa. Integroitumisen ja sopeutumisen aikana saatetaan kokea toiseuttavia kokemuksia ja tunteita, jopa kulttuurishokkeja.²⁹ Toiseuden kokemukset ovat kuitenkin jokaiselle henkilökohtaisia ja täten erilaisia, vaikka teema olisi sama. Esimerkiksi kielikulttuuriin sopeuttaessa Enäjärvi, Kallas ja Krohn kokivat erilaisia toiseuteen liittyneitä kokemuksia, ja lisäksi he kokivat ne eri tavoin. Hurmeen mukaan integroitumisprosessiin liittyy erilaisia vaiheita, kuten ensiksi uuden kulttuurin ”euforisuus”, jonka aikana kaikki uusi ja vieras ovat upeaa, mahtavaa. Tämän jälkeen Hurmeen mukaan euforisuus muuttuvat usein pettymyksiksi, turhautumiseksi ja jopa toiseuttaviksi asioiksi.³⁰ Erilaiset tunteet toiseutta koettaessa integroitumisprosessin aikana ovat myös henkilökohtaisia. Jokaisen integroitumis- ja sopeutumisprosessit ovat erilaisia, koska kokemus ja tunteet ovat yksilöllisiä.

1.1.5. Tutkimusmenetelmät

Tärkein aineiston analyysimenetelmäni on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen avulla tutkitaan ihmisen ajatuksia, käyttäytymistä sekä toimintaa kulttuurin ja yhteiskunnan näkökulmasta. Laadullista tutkimusta käytetään erityisesti humanistisissa ja yhteiskunnallisissa tiedeissä.³¹ Laadullisen tutkimuksen tärkeimpiä tutkimuskohteita ovat henkilökohtaiset kokemukset ja niiden analysointi tutkimustarkoituksessa. Henkilökohtainen alkuperäismateriaali on tärkeimpiä lähteitä laadullista tutkimusta tehdessä. Hoganin, Dolanin ja Donnelyn mukaan laadullisessa tutkimuksessa keskitytään erityisesti mikrotason tutkimukseen, eli yksittäisten ihmisten kokemusten analysointiin tutkimuskysymykseen liittyvästä näkökulmasta.³² Nämä mikrotason teemat sidotaan usein laajempiin yhteiskunnallisiin asioihin, kuten esimerkiksi gradussani tutkin yksittäisten ihmisten kokemuksia luokkajärjestelmästä. Kvalitatiivinen tutkimus on tutkimusmenetelmänä varsin laaja, mutta yleensä sen mielletään tutkivan yhteiskuntaa ja ihmisiä heidän omista näkökulmistaan. Laadullisen tutkimuksen tärkein piirre on sisällönanalyysi, jossa pyritään tekemään oman tutkimuksen kannalta olennaisia johtopäätelmiä tekstin sisällöstä.

---

²⁹ Hurme 1997. s. 16–17.

³⁰ Hurme 1997. s. 16.

³¹ Hogan, Dolan, Donnely 2009. s. 8.

³² Hogan, Dolan, Donnely 2009. s. 9.

Sisällönanalyysi on sidoksissa laadulliseen tutkimukseen, koska kyseisessä tutkimusmenetelmässä olennaista on hyödyntää ihmisten henkilökohtaisia lähdemateriaaleja. Sisällönanalyysin avulla lähdemateriaaleista pyritään löytämään tutkimuskysymyksen kannalta olennaiset teemat ja kontekstit. Sisällönanalyysia voidaan Tuomen ja Sarajärven mukaan hyödyntää lähes mitä tahansa lähdemateriaalia tutkiessa, mutta oman työni kohdalla matkakirjallisuus sekä alkuperäinen lähdemateriaali ovat olennaisimpia tutkimuskysymyksen kannalta.³³ Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi siis ikään kuin tukevat toisiaan tutkimustyötä tehdessä. Analysoinnin näkökulma määrittyy tutkimuskysymyksen mukaan, eli mistä näkökulmasta lähdeaineistoa analysoidaan ja minkälaisia tuloksia halutaan saada aikaiseksi tutkimuksessa.³⁴ Itse analysoin lähdemateriaaliani toiseuden näkökulmasta, eli etsin lähdeaineistosta toiseuteen liittyviä kokemuksia ja teemoja. Toiseuteen rinnastamani alateemat (kieli, käytös, luokkajako) ovat sidoksissa kulttuuriin, joten kulttuurintutkimus -ja analyysi ovat myös olennaisia tutkimusmetodeja gradussani. Bachmann-Medickin mukaan kulttuuritutkimukselle olennaista ovat kielen, representaation ja yhteisön tutkiminen.³⁵ Kulttuuria tutkiessa jo edellä käsitellyt sisällönanalyysi ja laadullinen tutkimus ovat olennaisia, etenkin jos tutkimuskysymys koskee henkilökohtaista kokemusta. Olenkin sitonut kulttuurintutkimuksen koskemaan tutkimuskysymykseni kolmea alateemaa: kieltä ja kielikulttuuria, luokkajakoa sekä käytös- ja käyttäytymiskulttuuria.

1.2. Lähdemateriaali ja tutkimuksen rakenne

Jo tutkimuskysymykseni kokemuksen tutkimisesta määrittelee jonkin verran sitä, mitä lähdeaineistoa käytän Pro Gradu-työssäni. Lähdeaineisto, jota tässä työssä voi hyödyntää, on varsin laaja. Esimerkiksi päiväkirjoja ja kirjeitä on jäänyt varsin paljon arkistoihin Kallakselta, Krohnilta ja Enäjärveltä. Tärkeimpiä lähdemateriaaleja ovat etenkin Kallaksen, Krohnin ja Enäjärven kirjoittamat matkateokset, joista olen suurimmaksi osaksi ottanut gradussa käsiteltävät tapausesimerkit. Lisäksi tukea näille antavat päiväkirjat ja kirjeet. Ensiksi käsittelen käyttämäni lähdemateriaalia, jonka jälkeen käsittelen kyseisten materiaalien käyttämiseen liittyviä seikkoja (kappaleet 1.3.2. ja 1.3.3.). Lisäksi käsittelen aiempaa tutkimusta aiheesta ja miten ne liittyvät omaan tutkimukseeni. Lopuksi käyn vielä läpi tutkimustyön rakenteen ja avaan tiivistetysti kappaleissa käsiteltäviä teemoja.

---

³³ Tuomi, Sarajärvi 2002. s. 105.

³⁴ Tuomi, Sarajärvi 2002. s. 105.

³⁵ Backmann-Medick 2016. s. 2.

1.2.1. Lähdemateriaali

Lähdeaineistoni koostuu Krohnin, Enäjärven ja Kallaksen aineistoista, kuten päiväkirjoista, kirjeistä ja matkateoksista. Nämä aineistot ovat tutkimukseni kannalta kaikista tärkeimpiä, sillä niissä Enäjärvi, Krohn ja Kallas kirjoittavat ja jäsentelevät omakohtaisia kokemuksiaan muun muassa kuulumisesta ja toiseudesta. Jotkut Kallaksen, Enäjärven ja Krohnin materiaaleista on koottu toimitettuina teoksina, esimerkiksi Enäjärven kirjeistä on koottu kokoelmateoksia. Katarina Eskola on toimittanut kolme kokoelmateosta Elsa Enäjärven kirjeenvaihdosta miehensä Martti Haavion kanssa. Kaksi näistä teoksista on tämän tutkimuksen kannalta oleellisia: *Kahden – Martti Haavion ja Elsa Enäjärven päiväkirjat ja kirjeet 1920–1927* (WSOY 1999) ja *Yhdessä – Martti Haavion ja Elsa Enäjärven päiväkirjat ja kirjeet 1928–1939* (WSOY 2000). Lisäksi olen tutustunut Enäjärven arkistoon *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran* (SKS) kirjallisuusarkistossa. Enäjärven arkistosta olen hyödyntänyt erityisesti hänen kirjeitään eri vastaanottajille. Tarkemmat määritelmät käytetyistä arkistolähteistä löytyvät lähdeluettelosta. Tärkein teos tutkimuskysymyksen kannalta on kuitenkin Enäjärven kirjoittama matkateos *Vanha Iloinen Englanti* (WSOY 1928), joka sisältää erityisesti Enäjärven omia kokemuksia ja mietteitä Britanniasta ja briteistä.

Aino Kallaksen päiväkirjoja ja kirjeitä on julkaistu laajasti. Kallaksen vuosien 1917–1930 väliset päiväkirjamerkinnät on koottu yhteisteokseksi *Aino Kallas – Elämäni päiväkirjat II 1917–1930* (Otava, 1978). Päiväkirjakokoelmassaan Kallas antaa hyvinkin henkilökohtaisia mielipiteitä ja näkökulmia elämästään suurlähetystössä Lontoossa. Varsin henkilökohtaisia mielipiteitä Kallas jakaa myös kirjeissään esimerkiksi Anna-Maria Tallgrenille. Näitä kirjeitä on julkaistu kirjekokoelmateoksessa *Elämisen taiteesta – Aino Kallaksen ja Anna-Maria Tallgrenin kirjeenvaihtoa kolmelta vuosikymmeneltä* (toim. Silja Vuorikuru, Otava 2008.). Sen sijaan Kallaksen alkuperäislähteistä tärkeimmät ovat jo edellä mainittu päiväkirjakokoelma sekä Kallaksen omat matkateokset: *Löytöretkillä Lontoossa – Kaksitoista vuotta Viron Lontoon-suurlähetystössä vuosina 1922–1934* (Otava 1944) sekä *Langatonta Sähköä – Pieniä kirjeitä Lontoosta* (Otava 1928). Nämä tarjoavat enemmän henkilökohtaisia näkökulmia ja kokemuksia, joita tarkoitukseni on analysoida tutkimusta tehdessäni.

Helmi Krohnin kirjeenvaihdosta on koottu kokoelmateos (*Helmi: Helmi Krohnin kirjeitä läheisilleen 1884–1936*, toim. Marjut Hjelt), mutta se ei sisällä olennaista tietoa tutkimukseni kannalta. Krohnin kohdalla tulen paneutumaan enemmän alkuperäiseen lähdeaineistoon, etenkin kirjeisiin ja matkateokseen. Kuten Kallaksen ja Enäjärven osalta, on Helmi Krohnin matkakirja (*Englantia Oppimassa – Matkamuistelmia Englannista*, Otava 1931) olennainen tutkimukseni kannalta. Lisäksi olen käynyt

SKS:n arkistossa tutustumassa myös Krohnin kirjekokoelmiin. Kuten edellä on jo mainittu, ovat henkilökohtaisista lähdeaineistoista tärkeimmät ovat Kallaksen, Krohnin ja Enäjärven kirjoittamat matkakertomukset Britanniasta. Vaikka matkateokset ovat tarkoitettuja suurelle yleisölle, ovat Krohn, Kallas ja Enäjärvi tuoneet esille kuitenkin myös henkilökohtaisia kokemuksiaan ja mielipiteitään Britanniasta ja briteistä.

1.2.2. Matkakirjallisuus, integroitumisprosessi ja toiseus

”Matkakirjallisuus kertoo pääasiassa vieraan kohtaamisesta.”³⁶

Matkakirjallisuutta on tutkittu aikaisemminkin ja myös naisten näkökulmasta. Vaikka suurin osa matkakirjallisuutta koskevasta tutkimuksesta on ulkomaista, myös suomalaisten naisten matkakirjallisuutta on tutkittu, mutta yleensä kirjallisuuden tai sukupuolen näkökulmasta. Kokemusten ja toiseuden näkökulmia on sen sijaan tutkittu vähemmän mitä tulee oleskeluun naisena ulkomailla 1900-luvun alkupuolella ja myös matkakirjallisuuden osalta. Matkakirjallisuudessa keskitytään usein kokemuksiin, tapahtumiin ja kulttuurien kohtaamisiin. Kulttuurien kohtaamisiin kuuluvat esimerkiksi ennakkoluulot, kulttuurishokit ja sopeutuminen. Nämä teemat ovat tosin myös tärkeä osia matkailun kokemuksia. Alla pohdin, miksi nimenomaan matkakirjallisuus on erinomainen lähde toiseuden reflektoinnissa ja analysoinnissa, mutta tarkastelen myös matkakirjallisuuteen liittyviä ongelmia lähde-materiaalina.

Matkakirjallisuudessa usein reflektoidaan muita oman itsen kautta, vaikka kirjoittaja ei asiaa tiedostaisikaan. Ensinnäkin jo käsiteltävät aiheet heijastavat kirjoittajaa ja tämän minuutta, esimerkiksi mistä aiheista kirjoitetaan ja miten? Usein matkakirjallisuudessa kirjoittaja tekee jaon ”minuun” ja ”niihin”. ”Niitä” tarkastellaan ulkopuolisen näkökulmasta, ja usein kirjoittajat vertaavat ”niitä” omaan kulttuuriinsa, identiteettiinsä tai kansaansa.³⁷ Matkakirjat ovat siis lähes aina vertailua kahden tai useamman eri asian välillä, esimerkiksi kahden eri kulttuurin: millainen on heidän kulttuurinsa, ja miten se eroaa omasta kulttuuristani? Casey Blantonin mukaan matkakirjallisuuden kirjoittaja käyttää oman kulttuurinsa normeja ja arvoja käsitellessään vieraan kulttuurin vastaavia, jolloin kirjoittaja ikään kuin ”kontrolloi” muiden arvoja ja normeja matkateksteissään. Blantonin mukaan kirjoittajalla on siis valta luoda juuri sellainen kuva ”heistä” kuin haluaa: esimerkkinä hän käyttää Marco Poloa, joka lietsoi matkateksteissään eurooppalaisten pelkoja ja stereotypioita aasialaisista.³⁸ Toisaalta Polon tiedot olivat aikanaan uusia, mutta tietynlainen kulttuurin kontrolli on nähtävillä myös Krohnin,

---

³⁶ Hapuli 2005. s. 133.

³⁷ Blanton 2002. s. 5.

³⁸ Blanton 2002. s. 8.

Kallaksen ja Enäjärven teksteistä: he voivat antaa lukijalle kulttuurista sellaisen kuvan kuin haluavat. Toki riippuu myös täysin lukijasta, kuinka kriittisesti hän lukee ja tulkitsee näitä tekstejä. Tällaisen kontrollin mahdollistaa se, että harvalla oli 1900-luvun alkupuolella ja sitä ennen mahdollisuus matkustaa ulkomaille.

Matkakirjallisuudessa on usein nähtävillä toiseuden teemoja. Kirjoittaja ei ole välttämättä tietoisesti päättänyt kirjoittaa nimenomaan toiseuden näkökulmasta, mutta matkakirjallisuuden sisältö on suurimmaksi osaksi nimenomaan toiseutta. Matkakirjallisuudessa kirjoittaja asettautuu nimenomaan ulkopuolisen, siis toisen, asemaan kertoessaan matkansa sisällöstä ja kokemuksistaan. Blantonin mukaan matkakirjallisuuden tarkoitus on ymmärtää sekä vierasta että tuttua vertailemalla niitä toisiinsa, sekä auttaa ymmärtämään maailmaa, joka on meille ”toinen” (*other*).³⁹ Toisen kokemus onkin tärkein teema matkakirjallisuudessa. Esimerkiksi Kallaksen, Krohnin ja Enäjärven matkakirjallisuudessa toiseus ei sinänsä ole kantava näkökulma, vaan uuden ja vieraan kokeminen ulkopuolisen näkökulmasta. He tarkastelevat kokemuksiaan Lontoossa ja muualla Britanniassa esimerkiksi joko suomalaisesta tai henkilökohtaisesta näkökulmastaan. Blantonin mukaan kokemukset uudesta paikasta, kielestä ja kulttuurista ovat jokaiselle aina henkilökohtaisia, eli esimerkiksi kaksi eri ihmistä kokevat saman tilanteen eri tavoin. Tämän vuoksi matkakirjat ovat aina yksilöllisiä, vaikka käsitellyt teemat ja kokemukset olisivatkin niissä samoja tai samankaltaisia.⁴⁰

”Matkakertomus ei ole sama kuin tehty matka vaan se on kielellistetty, tulkittu ja käsitteellistetty matka”, kirjoittaa Ritva Hapuli.⁴¹ Matkakirjallisuus ei ole täysin luotettava lähdeaineisto, jos esimerkiksi haluaa tutkimusta varten vaikkapa kulttuuriin liittyviä asioita. Kuten aiemmin on mainittu, matkakirjan kirjoittaja on kirjoittanut teoksensa nimenomaan omasta näkökulmastaan, ja kaiken lisäksi vielä todennäköisesti muistiin tukeutuen – suurin osa matkakirjoista kirjoitettiin vasta matkan jälkeen. Esimerkiksi Aino Kallaksen kahdesta matkateoksesta toinen on kirjoitettu jo Kallaksen lähdettyä Lontoosta. Kallaksen viimeisin matkateos julkaistiin 1944, lähes vuosikymmen Lontoon suurlähettilään pestin päättymisen ja Lontoosta lähdön jälkeen. Tällöin lukijan on hyvä pitää mielessä se, että muistikuvat eivät ole enää tuoreita, ja aika on saattanut muuttaa muistoja. Matkakirjat ovat kuitenkin silti oivallisia välineitä toiseuden tutkimiseen vieraisissa kulttuuriympäristöissä. Jokainen kirjoittaja lähestyy kulttuuria omalla tavallaan ja omasta näkökulmastaan, tehden erilaisia havaintoja toiseuteen liittyen. Toiseus ei yleensä ole matkakirjojen kantava teema, vaan sitä voi tarkastella enemmänkin

---

³⁹ Blanton 2002. s. 2.

⁴⁰ Blanton 2002. s. 7.

⁴¹ Hapuli 2005. s. 125.

esimerkiksi sisällönanalyysia hyödyntäen. Yleensä matkakirjat on teemoitettu, esimerkiksi käsitelty lukuisia kulttuuriin liittyviä asioita yksi kerrallaan tai vaikkapa kokemus kerrallaan. Esimerkiksi Enäjärvi jakoi teoksensa *Vanha Iloinen Englanti* teemoittain. Sama toistuu myös Kallaksen ja Krohnin matkakirjoissa. Jo nämä valitut teemat ovat tietyllä tapaa toiseutta: miksi käsitellä matkakirjassa ai-
hetta, jos se ei ole uutta tai vierasta? Ritva Hapulin mukaan erojen tulkitseminen on olennainen osa matkakirjallisuutta, sillä matkakirjallisuudessa yleensä paneudutaan nimenomaan kulttuurien välisiin eroavaisuuksiin.⁴²

1.2.3. Kirjeet ja päiväkirjat lähdemateriaalina

Toiseutta tutkiessa helpointa saada käsitys toiseudesta ulkomailla on tutkia käsitettä yksityishenkilöiden jättämän materiaalin perusteella. Tähän kuuluvat gradussani Enäjärven, Krohnin ja Kallaksen jälkeen jättämä henkilökohtainen kirjoitettu materiaali, kuten kirjeet ja päiväkirjat. Käsitys toiseudesta j henkilökohtainen integroitumisprosessi avautuvat parhaiten yksilön kokemusten kautta. On syytä kuitenkin lyhyesti käsitellä näitä kahta lähdemateriaaliaineistoa tarkemmin, erityisesti mahdollisten tutkimusprosessissa huomioon otettavien ongelmien vuoksi. Kirjeet ovat päiväkirjojen ja matkakirjojen ohella olennainen osa graduni Krohnin, Enäjärven ja Kallaksen alkuperäistä lähdemateriaalia. Ne ovat päiväkirjojen ohella henkilökohtaisimpia käsiteltäviä materiaaleja, sillä harvat tarkoittavat yksityiskirjeitään julkisesti luettavaksi (ainakaan elinaikanaan). Erla Hulda Halldorsdottirin mukaan kirjeet ovat kuitenkin erinomaisia lähteitä siinä mielessä, että niistä heijastuu kirjoittajan ”oikea minus”. Halldorsdottirin mukaan on kuitenkin olemassa myös niin sanottu ”kirje-minus”, joka ei välttämättä vastaa henkilön oikeaa minää. Minuus kirjeissä riippuu vahvasti siitä, kenelle kirje on osoitettu: mitä läheisempi vastaanottaja on, sitä paremmin kirjoittajan ”oikea minus” tulee esille. Halldorsdottir onkin jakanut kirjoittajan kirjeissä kahteen eri luokkaan: todelliseen minään sekä ”kirje-minään”. Todellinen minus säästelee ja peittelee vähemmän mielipiteitään ja luonnettaan kirjeissä, toisin kuin ”kirje-minässä”. Kirje-minä säästelee mielipiteitään, aiheitaan ja sävyään kirjeissään vastaanottajan mukaan: mitä tuntemattomampi henkilö, sitä enemmän todellista minää häivytetään kirje-minän taakse.⁴³ Kirjeiden tutkijan tuleekin Halldorsdottirin mukaan ottaa huomioon aina ei pelkästään kirjeen kirjoittaja, vaan myös sen vastaanottaja.⁴⁴ Esimerkiksi Enäjärven tai Kallaksen kirjoittaessa perheelleen, heidän kirjeistään välittyy ”todellinen minä”. Krohnin kirjoittaessa sisarilleen sama toistuu, mutta kirjeissään ulkomaille luentojaan varten hän on selvästi luonut erillisen kirje-minän nimenomaan ulkomaalaisia vastaanottajia varten, joita Krohn ei tuntenut kovinkaan hyvin.

---

⁴² Hapuli 2005. s. 128.

⁴³ Halldorsdottir 2014. s. 173.

⁴⁴ Halldorsdottir 2014. s. 173–174.

Toiseuden ja kuulumisen kokemusten ja niiden aiheuttamien tunteiden tutkimisessa onkin painotettava erityisesti yksityisiä kirjeitä mahdollisimman läheisille vastaanottajille, jotta kirjoittajan todellinen minuus ja mielipiteet tulevat esille muun muassa kokemuksista puhuttaessa.

Päiväkirjat ovat myös hyvä lähde henkilön elämäkokemusten kartoittamiselle, mutta myös päiväkirjan tutkimisessa on ongelmansa. Suurin ongelma on Helena Rautalan mielestä päiväkirjojen subjektiivisuus. Tällä tarkoitetaan sitä, että päiväkirjan kirjoittaja antaa vain oman näkökulmansa ja mielipiteensä tapahtumista ja kokemuksistaan. Toisin sanoen kuvan tapahtumista saa vain yhdestä näkökulmasta. Totuus tapahtumista jää siis hämäräksi, kun henkilön omat mielipiteet saattavat vaikuttaa näkökulmiin tapahtumista.⁴⁵ Esimerkiksi Aino Kallaksen päiväkirjat ovat kattavat ja hän kuvailee asioita hyvinkin yksityiskohtaisesti, mutta joskus rivien välistä voi huomata tietynlaista ylidraamaattisuutta ja liioittelua. Toisaalta päiväkirjoissa, toisin kuin kirjeissä, esille tulee paremmin edellä mainittu Halldorsdottirin käsite ”todellisesta minästä”: päiväkirja on yksityinen, salainen, ja siinä henkilö tuo esille todennäköisesti parhaiten, sensuroimatta, luonnettaan ja mielipiteitään. Kirjeet ja päiväkirjat ovat siis samanaikaisesti katsaus henkilön todelliseen minään, mutta ovat myös erittäin subjektiivisia. Lisäksi usein jälkikäteen kirjoitetut kirjeet ja päiväkirjamerkinnot saattavat antaa muistitietoon tukeutuvaa tietoa, ja muistitieto ei ole aina luotettavaa. Sen sijaan edellisessä alakappaleessa käsitellyt matkakirjat ovat julkisia, kaikkien saatavilla. Myös matkakirjoissa ongelmana on kirjoittajan subjektiivisuus aiheeseen nähden, ja näkökulma on usein tarkkaan valittu. Matkakirjoissa henkilö usein myös ”sensuroi” todellista minäänsä, vaikka saattaakin ilmaista mielipiteitään ja näkökulmiaan asioihin.⁴⁶

1.2.4. Tutkimuksen rakenne ja sisältö

Tutkimukseni on jaettu viiteen eri osioon: johdantoon, kolmeen käsittelylukuun ja yhteenvetolukuun. Tutkimuksen rakenne lähtee liikkeelle johdannosta, jossa käsitellään gradun kannalta tärkeimpiä teemoja, kuten lähdeaineistoa, tutkimuskysymystä ja tutkimusmetodeja. Lisäksi avaun ja rajaan graduni kannalta oleellisia teorioita ja käsitteitä aiheeseen liittyen. Johdannon lopussa on vielä lyhyet elämäkerralliset esittelyt Kallaksesta, Enäjärvestä ja Krohnista. Lisäksi avaun lyhyesti heidän sosiaalista asemaansa graduuni nähden, kuten heidän kielitilannettaan englannin kielen suhteen sekä heidän asemaansa. Näitä teemoja käsitellään syvemmin käsittelyluvuissa jokaisen osalta vielä erikseen. Heidän matkakirjallisuuttaan käsitelen tarkemmin johdannon alaluvussa 1.3. lähdemateriaalia taustoitta-

---

⁴⁵ Rautala 1993. s. 74.

⁴⁶ Blanton 2002. s 2–3.

vassa kappaleessa. Alla avaan lyhyesti käsittelylukujen sisältöä. Lisäksi on syytä mainita, että jokaisessa luvussa Krohn, Kallas ja Enäjärvi korostuvat eri tavalla, esimerkiksi toisessa luvussa suurin osa esimerkkitapauksista on Krohnilta, kun taas kolmannessa luvussa käsitellään paljon Kallaksen kokemuksia. Enäjärveä käsittelem eniten neljännessä luvussa. Tämä johtuu lähdemateriaalista, sillä jokainen nosti esille eri teemoja materiaaleissaan. Krohn ei esimerkiksi kirjoittanut juuri ollenkaan käytöskulttuurista. Kallas ja Enäjärvi taas eivät käsitelleet juurikaan kieleen liittyviä aiheita. Tämän vuoksi Krohn, Enäjärvi ja Kallas korostuvat kolmessa käsittelyluvussa eri tavoin ja eri teemojen kautta.

Ensimmäinen käsittelyluku sisältää ensimmäisen kolmesta valitsemastani toiseuden teemasta: kieleen ja kielikulttuuriin liittyviä toiseuden ja kuulumisen tunteita vieraassa kulttuurissa. Kappale lähtee liikkeelle selittämällä kielikulttuurin merkitystä ja käsittelemällä käytettyjä teorioita. Lisäksi luvussa käydään läpi tarkemmin Enäjärven, Kallaksen ja Krohnin suhdetta englannin kieleen. Ensimmäisen luvun alaluku 2.2. käsittelee kielikulttuuria käsitteenä sekä sen suhdetta integroitumiseen, kuulumiseen ja toiseuteen. Kielikulttuuri on moniulotteinen käsite ja pyrin avaamaan sen merkitystä englannin kieleen nähden. Alaluvussa 2.2. käsitellään kielikulttuurin kautta myös sitä, miten asioista on puhuttu ja miten kieltä on käytetty eri tilanteissa. Kielikulttuuri on sidoksissa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä erityisesti luokkajakoon. Lisäksi luvussa käsitellään lyhyesti myös englannin kielelle ominaista kielikulttuuria Krohnin, Enäjärven ja Kallaksen kokemien esimerkkitapauksien kautta. Tärkeintä toisessa luvussa on kuitenkin avata ja selkeyttää kielikulttuurin merkitystä käsitteenä tutkimuskysymykseeni liittyen. Luvun kolmannessa alaluvussa 2.3. käsitellään kielellisiä ongelmia erityisesti ymmärtämisen haasteiden kautta, kuten miten ymmärtämisestä ja kommunikoinnista tuli haastavaa silloin, kun oltiin vieraan kielikulttuurin piirissä? Entä millaisia toiseuden elementtejä ymmärtämättömyys ja kommunikoinnin haasteet aiheuttivat? Miten nämä vaikuttivat integroitumisprosessiin? Käsittelem kielellistä toiseutta ja sopeutumista erityisesti tunteiden kautta, eli millaisia tunteita syntyy, kun jäädyään sosiaalisissa tilanteissa ulkopuolisiksi. Viimeisessä alaluvussa 2.4. avataan tarkemmin ryhmittymiä ja ryhmäytymistä kielen, kielikulttuurin, integroitumisen ja toiseuden näkökulmasta erityisesti Gerry Philipsenin teoriaa hyödyntäen.

Kolmas luku käsittelee käyttäytymis- ja käytöstapakulttuuria kuulumisen, toiseuden ja integroitumisen näkökulmasta. Myös kolmannessa luvussa toiseus ja integroituminen ovat sidottuina vahvasti kokemuksiin sekä tunteisiin. Käytös- ja käyttäytymiskulttuuria on vaikea käsitellä ilman kieltä ja luokkajakoa, joten toinen luku sisältää paljon näihin liittyviä teemoja. Ensimmäisessä alaluvussa käsittelem käyttäytymistä (*behavior*) ja käytöstä (*manners*) erillisinä käsitteinään sekä määrittelen nämä

kaksi käsitettä tutkimuskysymykseni kannalta. Usein vieraaseen kulttuuriin siirryttäessä saatetaan törmätä tapoihin ja käytökseen, joka on vieraita tai uusia omaan kulttuuriin verrattuna. Vaikka yhteisiä käytöstapoja onkin, myös Suomen ja Britannian välillä, myös eroavaisuuksia löytyy. Ensimmäisessä alaluvussa 3.1. pohdin käyttäytymiskulttuurin merkitystä toiseuden kannalta ja lisäksi siihen liittyvää teoriaa erityisesti Kallaksen kokemuksia esimerkkeinä hyödyntäen. Integroituminen uuteen kulttuuriin käyttäytymiskulttuurin ja toiseuden näkökulmasta ovat myös kantavia teemoja. Integroitumisen teemoja käsitellen alaluvussa 3.2., jonka lisäksi kyseisen alaluvun teemana ovat myös sosiaaliset tilanteet ja erityisesti niihin liittyneet toiseuttavat ongelmat käytöskulttuurin näkökulmasta. Lisäksi tarkastelen kanssakäymistä seurustelutilanteista, eli miten alaluku on sidoksissa kielikulttuuriin, mutta pääpaino on nimenomaan käytöstavoissa. Viimeisessä alaluvussa 3.3. käsitellen käytöskulttuuria ja toiseutta tunteiden sekä luokkajaon näkökulmasta. Samalla alaluku toimii sekä siirtymänä neljänteen käsitteilylukuun että yhteenvetokappaleena.

Neljäs ja viimeinen käsitteilyluku tarkastelee integroitumista ja toiseutta brittiläisen luokkajaon näkökulmasta. Vielä 1900-luvun alkuvuosikymmenten aikana Britannia oli vahva luokkayhteiskunta, kuten myös Suomi, jossa jokaisella oli oma paikkansa yhteiskunnassa. Luvun alussa käyn hieman läpi yleistä tilannetta Britanniassa ja Suomessa luokkajaon kannalta 1920-luvulla, sekä Enäjärven, Kallaksen ja Krohnin asemaa brittiläisessä yhteiskunnassa luokkajaon näkökulmasta. Kallas kuului yläluokkaan, Krohn ja Enäjärvi taas akateemiseen keskiluokkaan. Neljännen luvun vahvana teemana on erottelu ihmisten välillä, mikä on yksi olennaisempia toiseuden aiheuttajia. Ensimmäinen alaluku käsittelee luokkatietoisuutta ja luokkaidentifioitumista, sekä niiden suhdetta toiseuteen. Luokkajaon aiheuttamaa toiseutta on vaikea käsitellä ilman näitä kahta teemaa. Alaluvussa 4.2. käsitellen luokkajärjestelmän aiheuttamaa toiseutta erityisesti Kallaksen, Enäjärven ja Krohnin omien kokemusten kautta. Kappaleessa 4.2.1. kerron tarkemmin Kallaksen asemasta Britannian luokkajakojärjestelmässä, sekä millaista toiseutta hän koki oman luokkansa sisällä, sekä miten hän integroitui brittiläiseen luokkajärjestelmään. Lisäksi kappaleessa 4.2.2. aiheena on etenkin Kallaksen, Enäjärven ja Krohnin oma toiseuttava asenne alempiin luokkiin kuuluneita ihmisiä kohtaan. Luvussa olennaista onkin luokkajaon suhde toiseuttavana tekijänä ja se, miten Kallas, Enäjärvi ja Krohn itse suhtautuivat omaan asemaansa sekä osallisina että ulkopuolisina brittiläisessä luokkajärjestelmässä.

1.3. Aino Kallas, Elsa Enäjärvi ja Helmi Krohn

Pro Gradu-työtäni varten on syytä avata hiukan Kallaksen, Enäjärven ja Krohnin taustoja ja asemaa tutkimuskysymykseeni nähden. Alla esittelen heidät lyhyesti yksi kerrallaan ja kerron muun muassa siitä, milloin he olivat Lontoossa ja mitä he siellä tekivät. Lisäksi käsitelen Krohnin, Enäjärven ja

Kallaksen asemaa tutkimuskysymykseni alateemojen kannalta: mikä oli heidän asemansa brittiläisessä luokkayhteiskunnassa ja millainen heidän kielitaitonsa oli ennen Lontooseen tuloa. Ainoastaan käytöstavoista puhun vasta teeman varsinaisessa käsittelyluvussa. Lisäksi toiseuden ja kuulumisen teemoja käsittelen myös vasta teemojen omissa käsittelyluvuissa, sillä tämän alaluvun tarkoituksena on vain taustoittaa Krohnin, Kallaksen ja Enäjärven elämäntilannetta ennen Lontooseen saapumistaan ja siellä olonsa aikana.

1.3.1. Aino Kallas

Aino Kallas (os. Krohn 1878–1956) oli suomalaissyntyinen kirjailija. Kallas syntyi Viipurissa 1878 Krohnien keskiluokkaiseen akateemiseen perheeseen. Kallas vietti kuitenkin lapsuutensa ja nuoruutensa suurimmaksi osaksi Helsingissä. Kallas tapasi miehensä Oskar Kallaksen vuonna 1899. Pari avioitui vuonna 1900. Kallas muutti häiden jälkeen miehensä kanssa Pietariin ja sieltä Viroon. Kallakset asuivat Virossa vuoteen 1922 asti, jolloin Oskar valittiin Viron Lontoon lähettilääksi. Aviopari lapsineen saapui Lontooseen tammikuussa 1922. Alun perin tarkoituksena oli viettää Lontoossa kolme vuotta, jonka jälkeen Kallasten roolia lähettiläinä olisi pohdittu uudestaan. Pesti Lontoossa kuitenkin venyi varsin pitkäksi, vuoteen 1934 asti.⁴⁷ Diplomaatin puolison rooliin liittyneiden tehtäviensä ohella Kallas keskittyi myös kirjailijan uraansa, ja julkaisi suurimman osan teoksistaan ollessaan Lontoossa. Hänen teoksiaan julkaistiin myös englanniksi. Myöhemminä Lontoon-vuosinaan Kallas teki useita kiertueita esitelmöiden Virosta ja virolaisuudesta ympäri Britanniaa. Britannian lisäksi hän piti esitelmäkiertueen myös Yhdysvalloissa.

Kallaksien diplomaattisiin tehtäviin kuului seurustelu lähinnä brittiläisen yläluokan kanssa. Aino Kallas puhuu päiväkirjoissaan omasta roolistaan diplomaatin vaimona, mutta ei kerro juurikaan miehensä työtehtävistä. Brittiläisessä luokkayhteiskunnassa Kallakset kuuluivat yläluokkaan, mutta eivät kuitenkaan yläluokan ylimpään eliittiin. Suomessa ja Virossa Kallakset kuuluivat akateemiseen keskiluokkaan, joten nousu 1920-luvun mahtavimman valtion huipulle oli raskas prosessi. Kallakset joutuivat opettelemaan paikallisen yläluokan elämäntavan kieltä ja käytöstapoja myöten. He noudattivat yläluokan etikettiä ja seurasivat ylhäisön elämäntyyliä.⁴⁸ Myös perheet lapset laskettiin yläluokkaan kuuluviksi, ja he pääsivätkin Lontoon parhaisiin kouluihin. Aino Kallaksen kielitaito oli englannin suhteen lähes olematon ennen Lontooseen muuttamista. Yleisesti ottaen Kallas kyllä oli hyvinkin kielitaitoinen, sillä hän puhui sujuvasti suomea, viroa, ruotsia, saksaa ja ranskaa. Kallakset ottivat englannin yksityistunteja Helsingissä ennen Lontooseen lähtemistään, mutta suurimmaksi osaksi

---

⁴⁷ Laitinen 1978. s. 37.

⁴⁸ Laitinen 1978. s. 40.

Aino oppi kielen vasta paikan päällä.⁴⁹ Myöhemmin Lontoon-vuosinaan Kallas myös luennoi ja esitelmöi englanniksi, sekä kirjoitti muun muassa artikkeleita englanninkielisiin lehtiin. Toisin sanoen Kallas selvästi oppi ja omaksui englannin kielen nopeasti.

1.3.2. Elsa Enäjärvi

Elsa Eklund syntyi Vihdissä 1901 Eklundien talonmistajaperheeseen esikoisena. Vuonna 1908 perhe muutti kuitenkin Vihdin maaseudulta Helsingin Kallioon. Ritva Sievänen-Allenin mukaan Eklundien perhe edusti 1900-luvun alun Suomessa porvaristoa, siis varakasta ja sivistynyttä keskiluokkaa.⁵⁰ Enäjärvi pärjasi koulussa erittäin hyvin, ja hänet valittiin opiskelemaan Lucina Hagmanin tunnettuun Uuteen yhteiskouluun 1911. Ylioppilaaksi Enäjärvi valmistui vuonna 1919. Syksyllä 1919 hän pääsi Keisarillisen Aleksanterin yliopistoon (nykyisin Helsingin yliopisto), jossa hän opiskeli matematiikkaa, fysiikkaa ja kemiaa pääaineinaan. Kauaa hän ei kuitenkaan ehtinyt opiskella luonnontieteiden osastolla, kun hän jo kuukauden opintojensa alkamisen jälkeen päätti vaihtaa historiallis-kielitieteelliselle osastolle ja vaihtoi samalla pääaineekseen suomen kielen ja kirjallisuuden. Kandidaatiksi Enäjärvi valmistui 1923. Kandidaatin tutkinnon saatuaan hän päätti edetä maisteriksi, ja valmistui filosofian maisteriksi pian kandidaatin tutkintonsa suorittamisen jälkeen. Opintojensa ohella Enäjärvi kirjoitti paljon, muun muassa eri lehtiin: esimerkiksi vuonna 1920 hänet valittiin *Kotilieden* toimitussihteeriksi. Vuonna 1920 Enäjärvi tutustui Martti Haavioon, tulevaan aviomieheensä. 1922 Elsa sisaruksineen päätti muuttaa Eklundin sukunimen Enäjärveksi.⁵¹ Vuonna 1923 Enäjärvi päätti jatkaa opintojaan, tällä kertaa tohtoriksi. Hän pääsi suorittamaan tohtorin opintoja Helsingin yliopistoon, ja päätti tehdä tutkimuksensa kielen käytöstä lasten laululeikeissä eri kielikulttuureissa. Hän aloitti väitöskirjansa teon vuonna 1924, mutta sai sen valmiiksi vasta vuonna 1932. Väitöskirjaansa varten hän matkusti muun muassa Viroon, Saksaan, Ruotsiin ja Britanniaan. Lontoossa ja Britanniassa Enäjärvi kävi vuonna 1927. Matkansa jälkeen Enäjärvi ei kuitenkaan enää palannut Britanniaan. Matkastaan Enäjärvi kirjoitti myös teoksen *Vanha Iloinen Englanti*, joka ilmestyi vuonna 1928. Vuonna 1929 hän meni naimisiin Martti Haavion kanssa, jolloin Enäjärvi otti käyttöön yhdistelmäsuomenkielisen sukunimen Enäjärvi-Haavio.⁵²

1.3.3. Helmi Krohn

Helmi Krohn matkusti Britanniaan vuosina 1922, 1926, 1929 ja 1930. Pääpaino on erityisesti vuosissa 1929 ja 1930, joiden perusteella Krohn kirjoitti matkateoksensa *Englantia oppimassa*. Näinä vuosina

---

⁴⁹ Laitinen 1978. s. 46.

⁵⁰ Sievänen-Allen 1999. s. 18.

⁵¹ Sievänen-Allen 1999. s. 95.

⁵² Sievänen-Allen 1999. s. 81, 130, 135, 174.

Krohn kutsuttiin luennoimaan Britanniaan Suomesta ja suomalaisesta kulttuurista. Vuosien 1922 ja 1926 matkat Lontooseen olivat melko lyhyitä, lähinnä vierailuja sisaren, Aino Kallaksen, luona. Helmi Krohn, joka syntyi 1871 Helsingissä Krohnien akateemiseen keskiluokkaiseen perheeseen, työskenteli elämänsä aikana muun muassa kääntäjänä, kirjailijana sekä luennoitsijana. Vuosina 1891–1913 hän oli naimisissa E.N. Setälän kanssa, ja Krohn käytti näinä vuosikymmeninä nimeä Helmi Setälä. Avioeron jälkeen Helmi otti tyttönimensä uudelleen käyttöön. Setälälle ja Krohnille syntyi neljä lasta, kolme tyttöä ja poika. Avioeron jälkeen tytöt jäivät Krohnille, joita hän elätti yksinhuoltajana. Poika taas muutti isänsä luo.⁵³ Krohnin elämänvaiheista on saatavilla melko vähän tietoa, koska hänestä ei ole tehty elämäkerrallisia teoksia. Helmi Krohn menehtyi Helsingissä vuonna 1967 95-vuotiaana.

Helmi Krohnilla oli hyvin läheinen suhde Britanniaan, erityisesti kielen kautta. Toisin kuin sisarpuolensa Aino, Krohn ei viettänyt Britanniassa pitkiä aikoja, vaikka vierailikin maassa useasti 1920-luvun aikana. Krohnin käynnit Britanniassa vilkastuivat vuosina 1928–1931, kun *League of Nation's Union* tarjosi hänelle mahdollisuutta tehdä useita esitelmäkiertueita pitkin Britanniaa. Lisäksi monet yksityiset tahot, kuten monet paikalliset naisjärjestöt ("*ladies lunch clubit*") kutsuivat Krohnin luennoimaan. Kiinnostus Britanniaa kohtaan syntyi Krohnille jo teini-iässä, kun Krohnien Oxfordissa opiskeleva serkku vieraili heidän luonaan Suomessa 1880-luvulla. Serkun tarinat Britanniasta innostivat Krohnin opiskelemaan englantia ja ryhtymään aikuisiällä englannin kielen kääntäjäksi ja tulkkiksi. Krohnin kirjallinen ura oli hyvin mittava: hän käänsi lukuisia teoksia englannista suomeksi, erityisesti lasten- ja nuortenkirjallisuutta. Hän kirjoitti useita elämäkertateoksia eri henkilöistä, muun muassa omasta isästään Julius Krohnista. 1920- ja 1930-luvut olivat Krohnin tuotteliaimpia vuosia. Lisäksi hän oli mukana erilaisissa kirjallisuusseuroissa sekä Britannian ja Suomen välisissä ystävyysseuroissa. Kallas ja Krohn perustivat esimerkiksi Suomen PEN-klubin 1920-luvulla. Krohn toimi myös *Pääskynen*-lehden toimittajana. Lisäksi hän teki yhteensä yli 80 esitelmäkiertuetta Britanniaan.⁵⁴

---

⁵³ Leskelä-Kärki 2006. s. 21.

⁵⁴ Kallas 1989. s. 87.

2. ENGLANTIA OPPIMASSA – KIELI, KIELIKULTTUURI KUULUMINEN JA TOISEUS

Kieli on sosiaalisen toiminnan tärkein välikappale. Kielen avulla ihmiset välittävät toisilleen esimerkiksi ajatuksia, toiveita, tapahtumia, tarinoita ja kuulumisia. Tässä luvussa tarkastelen henkilöitä, jotka ovat oleskelleet vieraskielisessä maassa vieraan kielikulttuurin keskellä.⁵⁵ Helmi Krohn, Aino Kallas ja Elsa Enäjärvi olivat äidinkieleltään kaikki suomenkielisiä, mutta opetelleet vieraan kielen (englannin) ja matkustaneet kyseisen kielen kulttuuripiiriin. Käsittelyluvun tarkoituksena on tarkastella toiseutta sekä kuulumista ja ulkopuolisuutta kielen ja kielikulttuurin näkökulmasta kommunikation ja ymmärtämisen kautta. Kulttuurilliset erot eri kielten välillä ovat Emil Öhmannin mukaan suhteellisen pieniä.⁵⁶ Kulttuuritoiminnat sekä -tavat säätelevät kielen käyttöä ja jotkut näistä toiminnoista ja tavoista ovat ylikansallisia, transnationaaleja, eli samankaltaisia useissa eri kulttuureissa. Pentti Leinon mukaan kieli ja kielikulttuuri ovat ”sekä renkiä että isäntiä”, sillä kieli auttaa hahmottamaan maailmaa, mutta samanaikaisesti voi myös rajata sitä, esimerkiksi jos kielitaito on huono.⁵⁷ Kieli ja kielikulttuuri ovat samanaikaisesti ihmisiä sekä yhdistäviä että erottavia tekijöitä.⁵⁸

Englanti kielenä ei ole aina ollut niin sanotusti ”maailmankieli”, kuten nykyisin. Euroopassa englantia ei juurikaan puhuttu Britannian ulkopuolella ennen kolonialismin aikaa. Englannin sijasta puhuttiin yleisemmin saksaa ja ranskaa. Kolonialismi levitti englannin kielen maailmalle, mutta Euroopassa se säilyi vielä melko vähän puhuttuna kielenä. Richard W. Baileyn mukaan englanti alkoi saada suosiota puhuttuna kielenä myös Euroopassa 1800-luvun lopulla.⁵⁹ Leppäsen, Nikulan ja Kääntän mukaan englannin kieli yleistyi Suomessa 1920-luvulla, vaikka sen käyttäjämäärä oli Suomessa silti melko vähäinen pitkälle 1900-luvun loppupuolelle. Englanti otettiin osaksi pakollista opetusta vuonna 1918 Suomen tyttökouluissa ja vasta vuonna 1941 poikakouluissa sekä oppikouluissa. Tytöille on siis opetettu englannin kieltä pakollisena oppiaineena poikia aiemmin (jos tytöt kävivät nimenomaan tyttökouluja, eivät julkisia oppikouluja). Leppäsen, Nikulan ja Kääntän mukaan englannin kielen suosio

---

⁵⁵ On syytä huomauttaa, että sanaa ”oleskelleet” on tässä yhteydessä käytettävä sen vuoksi, että henkilöt ovat olleet Britanniassa eri pituisia aikoja ja eri tarkoituksissa. Esimerkiksi Kallas muutti asumaan Lontooseen ja asui siellä lähes 13 vuotta, kun taas Enäjärvi vietti Lontoossa vain muutaman kuukauden kielikurssilla. Krohn taas kävi Britanniassa useita kertoja työskentelemässä.

⁵⁶ Öhmann 1964. s. 158.

⁵⁷ Laine 1987. s. 28.

⁵⁸ Ks. Alaluku 2.3. s. 10.

⁵⁹ Bailey 1992. s. 59–60, 98.

selittyy kahdella asialla: 1900-luvun alussa Britannian kolonialismilla ja asemalla ”maailman keskipisteenä” sekä kulttuurilla.⁶⁰ Lontoo oli Britannian kolonialismin ”kultavuosina” maailman taloudellinen ja poliittinen keskus – ja myös tärkeimpiä brittiläisen kulttuurin keskuksia. Baileyn mukaan myös varakkuudella ja asemalla yhteiskunnassa oli merkitystä englannin puhumiselle muita kieliä puhuvissa maissa, sillä varakkaammilla oli paremmat lähtökohdat ylipäättänsä minkä tahansa kielen opiskelulle, mutta myös sen käytölle esimerkiksi matkustamisen mahdollisuuden kautta.⁶¹

Erityisesti kielen ja kielikulttuurin aiheuttama toiseus kokemuksien ja tunteiden näkökulmasta on tämän luvun olennaisia teemoja. Toiseutta aiheuttaa ihmisten ryhmittäytyminen erilaisiin ryhmiin, jotka pyrkivät joko tietoisesti tai tahtomattaan toiseuttamaan ryhmittymän ulkopuolelle kuuluneet henkilöt. Toisaalta ryhmittymiin pyrittiin myös kuulumaan. Kuuluminen on myös olennainen osa ryhmittäytymistä, ja usein ihmiset pyrkivätkin kuulumaan tiettyihin ryhmittymiin esimerkiksi kielenkäytön perusteella. Ryhmittäytymistä käsitteellä käsitellään myöhemmin tässä luvussa. Toiseuteen ja kuulumiseen liittyy myös erilaisia tunnetiloja, joita käsittelem Enäjärven, Krohnin ja Kallaksen kokemusesimerkkien kautta. Ensimmäisessä alaluvussa avataan kielikulttuuria käsitteellä ja sen yhteyttä toiseuteen ja toiseuttaviin teemoihin. Erilainen kielikulttuuri voi aiheuttaa haasteita ymmärtämisessä ja kielellisiä väärinymmärryksiä. Kielimuuri on myös olennainen teema väärinymmärryksiä ja ymmärtämisen haasteita käsitellessä. Kielimuurin murtaminen taas liittyy kuulumiseen. Kielimuurin murtamisesta ja täten kuulumisesta ryhmittymään voi syntyä esimerkiksi onnistumisen tunteita. Näitä teemoja käsitellään toisessa ja kolmannessa alaluvussa. Neljännessä ja viimeisessä alaluvussa tarkastellaan ryhmittäytymisen käsitettä ja sen suhdetta toiseuteen ja kuulumiseen kielen ja kielikulttuurin kautta. Ryhmittäytyminen käsitteellä on tärkeä osa toiseutta ja toiseuttamista, mutta myös kuulumista. Käsitettä käytetään myös kahdessa muussa käsittelyluvussa toiseutta tarkastellessani. Ennen aiheeseen paneutumista on kuitenkin syytä avata Kallaksen, Enäjärven ja Krohnin kielitaitoa, sillä heidän kielitaitonsa taso heijastuu myös heidän suhteessaan englannin kieleen sekä paikalliseen kielikulttuuriin.

Englannin kielen kustannuksella – Aino Kallaksen ja Elsa Enäjärven kielitaidosta

Ainoastaan Helmi Krohn oli kielitaitoinen matkustaessaan Britanniaan 1920-luvun aikana. Krohnin kielitaidolle on tässä luvussa omistettu oma lyhyt kappaleensa, jossa paneudutaan tarkemmin Krohnin suhteeseen englannin kieleen. Aino Kallas opetteli kieltä yksityisopettajalla hiukan ennen muuttoaan Lontooseen, missä hän jatkoi opintojaan. Kallas kirjoittaa päiväkirjassaan oltuaan noin puoli vuotta

---

⁶⁰ Leppänen, Nikula, Kääntä 2008. s. 18–20.

⁶¹ Bailey 1992. s. 116.

Lontoossa, että hän puhuu englantia ”kutakuinkin vapaasti ja luen samoin, kuitenkin on tietysti taitoni pintapuolista laatua”⁶². Ennen Lontooseen muuttoaan Kallas oli opiskellut englantia kaksi vuotta kouluaikoinaan ja lisäksi ottanut muutamia tunteja kielen perusteista juuri ennen muuttoaan. Lontooseen saavuttuaan hän ilmoittautui ulkomaalaisille suunnattuun Berlitz Schooliin, jossa häntä opetettiin erilaisten kuvakorttien avulla. Kallaksen kielitaito hänen saavuttuaan Lontooseen oli melko puutteellinen ja opetuskin käsitteli lähinnä sanojen ja fraasien ulkoa opettelua käytännön harjoitusten sijasta.⁶³ Kallas kirjoittaa myös siitä, kuinka helposti vastikään opittu kieli voi unohtua, jos sitä ei käytä aktiivisesti. Hän kirjoitti paljon, suurimmaksi osaksi suomeksi ja viroksi, ”englannin kustannuksella”, kuten Kallas itse asian ilmaisee. ”Unohdin äsken oppimani kielen siihen määrän, että minun oli suorastaan vaikea sitä puhua”⁶⁴. Silja Vuorikurun mukaan Kallas kuitenkin omaksui Lontoon-vuosiensa aikana englannin lähes täydellisesti, ja ”aksentittomaksi”, jota Vuorikurun mukaan hämmästeltiin ja kiiteltiin usein. Esitelmien pitäminen ympäri Britanniaa ja Yhdysvalloissa englanniksi oli todennäköisesti tärkein syy siihen, miksi Kallas oppi puhumaan englannin kieltä lähes äidinkielen tasolla.⁶⁵

Elsa Enäjärvi sen sijaan osasi vain vähän englantia Lontooseen mennessään, mutta hänen tarkoituksenaan olikin opiskella kieltä kesäkursseilla paikan päällä. Enäjärvi kirjoitti väitöskirjaansa englanniksi⁶⁶ ja matkusti Britanniaan keräämään tutkimukseensa myös lisää materiaalia. Kirjeissään Enäjärvi pohdiskeli, mistä hänen kannattaisi ottaa kielikurssinsa. Enäjärvi vertailee muun muassa Lontoon yliopiston ja Cambridgen yliopiston kesäkursseja ja päätyy lopulta Lontoon yliopiston tarjoamiin kursseihin. ”Pääsen vain luennoille ja excursioihin muiden kurssien ollessa täynnä, mikäli kurssin ihmisistä ei joku peruuta”⁶⁷. Kurssi kesti kuukauden kesällä 1927. Kurssit sisälsivät Enäjärven mukaan keskustelua, sanelukirjoitusta ja lukemista.⁶⁸ Kurssien loputtua elokuussa Enäjärvi suuntasi Bournemouthiin, jossa hän otti yksityistunteja ”nuorehkolta leskirouvalta”. Enäjärvi oli melko epävarma kielensä käytöstä, mikä heijastuu hänen kirjeistään Martti Haaviolle. Enäjärvi aliarvioi tai väheksyi kielitaitoaan, vaikka näyttäisi selvinneen englannilla eri tilanteissa. Hän asui kansainvälisessä yhteisössä Crosby Hallissa ja matkakirjassaan kertoo seurustelleensa paljonkin muiden Hallissa asuneiden kanssa.

---

⁶² Kallas 28.10.1922. s. 221.

⁶³ Vuorikuru 2017. s. 140.

⁶⁴ Kallas 28.10.1922. s. 221.

⁶⁵ Vuorikuru 2017. s. 153.

⁶⁶ Enäjärvi tutki eri maiden lasten laululeikkejä, joten englannin kieli tuli siksi tarpeelliseksi. Hän kävi Britannian ohella keräämässä materiaalia muun muassa Ruotsista. (Sievänen-Allen 1993. s. 132.)

⁶⁷ Enäjärvi 27.5.1927

⁶⁸ Enäjärvi 17.8.1927.

Toast-Master: Madame Helmi Krohn from Finland

Krohnille on omistettu täysin oma alalukunsa, koska hänen suhteensa englannin kieleen on ollut laaja, esimerkiksi lähes koko Krohnin ura perustui englannin kielen käytölle ja kääntämiselle. Kirjeissään ja matkakirjassaan Krohn puhui usein kielitaidostaan ja englannin kielestä ylipäättänsä. Suurin osa tapausesimerkeistä onkin Krohnin materiaaleista. Riitta Kallaksen mukaan Krohn kiinnostui englannin kielestä ja erityisesti brittiläisestä kulttuurista ja Britanniaasta tavattuaan Oxfordissa opiskelevan serkkunsa Ronald Krohnin 13-vuotiaana.⁶⁹ “Joka kerta matkustaessani Englantiin, olen lähtenyt sinne oppimisen aikeissa”, kirjoitti Krohn matkateoksensa *Englantia Oppimassa* (Otava, 1931) alkusanoissa.⁷⁰ Krohnin mukaan hän aloitti englannin kielen opiskelun jo melko pian sen jälkeen, kun oli tavannut serkkupoikansa 1884. Englantiin Krohn matkusti kuitenkin vasta paljon myöhemmin. Krohn kävi ensimmäisen kerran Lontoossa kesällä 1905 englannin kielikursseilla ollessaan 33-vuotias. 1920-luvulla hän pyrki jokaisella kerralla käyttämään englannin kieltä mahdollisimman paljon ja pyysi päästä majoittumaan paikallisten koteihin, erityisesti luentokierroksillaan 1920-luvun loppuvuosina.⁷¹

Krohn vieraili Lontoossa useammankin kerran 1920-luvulla muutenkin kuin luennoimassa. Hän vieraili useaan otteeseen sisarensa Kallaksen luona ja majoittui usein perheen kotona Kensingtonissa. Krohn kuitenkin käytti paljon englannin kieltä myös Suomessa ollessaan, esimerkiksi vastaanottaessaan englanninkielisiä vieraita. Krohn käytti englantia paljon muutoinkin kuin käännöksiä tehdessään, esimerkiksi hän oli jäsenenä kansainvälisessä PEN-klubissa, otti vastaan englanninkielisiä vieraita *Anglo-Finnish Societyn* puolesta ja emännöi kotonaan ulkomaalaisia vierailijoita ja luennoitsijoita.⁷² Krohn oli myös yksi YMCA-konferenssin järjestäjistä Helsingissä vuonna 1926. Konferenssin aikana hän toimi etenkin oppaana kansainvälisille vieraille.⁷³ Lisäksi Suomessa ollessaan Krohn myös opetti englantia sivutyönään kääntämisen ohella ansaitakseen lisäelantoa.⁷⁴ Samaan aikaan hän myös itse otti tunteja Suomeen muuttaneelta englantilaiselta Miss Henleyltä (jota ei tämän tarkemmin nimetä Krohnin kirjeissä). Miss Henleystä tuli Krohnille eräänlainen side Britanniaan ja brittiläiseen kulttuuriin Suomesta käsin. Henley asui jonkin aikaa Krohnin luona ja opetti tätä kolmesti viikossa.

---

⁶⁹ Kallas 1989, s. 309.

⁷⁰ Krohn 1931, s. 8.

⁷¹ Krohn 1931, s. 8–9.

⁷² Suomen PEN-klubin osasto perustettiin Kallaksen ja Krohnin toimesta 1927. Klubioli alusta alkaen kansainvälinen ja klubin ensisijainen kieli oli englantia. Aino Kallas toimi klubin puheenjohtajana ja Helmi Krohn taas sihteerinä ja varainhoitajana (Kallas 1989, s. 88). Yksi esimerkki vierailijoista on mainittu Krohnin 21.2.1927 kirjeessä sisarelleen Aino Kallakselle, jolloin hän kutsui teille Mr. Lee Nicholisin *Anglo-Finnish Societystä*, joka oli tullut Helsinkiin luennoimaan (Krohn 21.2.1927).

⁷³ Krohn 22.8.1926. Kallas 1989 (toim.), s. 97

⁷⁴ Krohn 23.3.1927. Kallas 1989 (toim.), s. 106.

Henleyltä Krohn sai myös suositukset luennoijaksi erilaisille tahoille, kuten Yhdysvaltain Suomen ulkoministeriölle ja jo aikaisemmin mainitulle *Anglo-Finnish Societylle*. Henley oli Krohnille tärkeä yhteyshenkilö ulkomaille ja tarjosi Krohnille näin myös työtä sekä mahdollisuuden tutustua Britanniaan laajemmassa mittakaavassa. Krohnin haaveena oli pitkään päästä tutustumaan muuhunkin Britanniaan kuin Lontooseen.⁷⁵ Toinen englantia Krohnille (ja Riikka Kallaksen mukaan todennäköisesti myös Aino Kallakselle) opettanut henkilö oli Madame Riz-a-Porta, joka mainitaan vain ohimennen Krohnin kirjeessä Ainolle. Riikka Kallaksen mukaan myös Riz-a-Porta asui Krohnin luona.⁷⁶

Krohn ei puhu ollenkaan kirjeissään omasta kielitaidostaan, mutta voidaan olettaa, että se oli vähintäänkin erinomainen, olihan Krohn jo ammatiltaan englannin kielen kääntäjä. Lisäksi hänellä oli paljon englanninkielisiä tuttavuuksia, kuten edellä mainitut Miss Henley ja Madame Riz-a-Porta. Lisäksi hän otti osaa kansainvälisiin tapahtumiin ja klubeihin. Krohn kutsuttiin luennoimaan Britanniaan *Anglo-Finnish Societyn* sekä useiden *luncheon clubien* toimesta. Nämä mainitut esimerkit kertovat jo paljon Krohnin hyvästä kielitaidosta. Lisäksi Seere Salminen (myös Serp-nimimerkillä tunnettu toimittaja ja kirjailija), antaa erinomaisen esimerkin Krohnin kielitaidosta eräässä lehtiartikkelissaan. Kallas kutsuu Krohnin 6.12.1927 *Anglo-Finnish Societyn* 10-vuotisjuhlaillalliselle Lontooseen, johon myös toimittajana tällöin työskennellyt Salminen osallistui. Salminen kirjoitti *Uusi Suomi*-lehteen Krohnin pitäneen maljapuheen *Finnish-British Societyn* puolesta illallisella, johon osallistui lähes 150 henkilöä. Salminen kirjoitti puheesta lehteen seuraavasti:

*“Mutta oli meillä pienoinen jännitysikin: puhujalistalla oli ministeri Saastamoisen ohella toinenkin nimi, rva Helmi Krohn, jonka piti tuoda helsinkiläisen englantilais-suomalaisen yhdistyksen terveiset. Sitähän on ihminen niin hullu, että omansa puolesta tarpeettomasti tutisee. Jo ilmoittaa toast-master: ‘Madame Helmi Krohn from Finland’. - ‘Your Excellencies, My Lords, Ladies and Gentlemen’, kuuluu rouva Krohnin ääni. Ensimmäinen se värähteli, mutta jo Gentlemen tuli kantaen ja voimakkaasti. Ja me suomalaiset vallan unohdimme pelkomme ja olimme iloiset, että meikäläinen noin vain papereita ja luonnollisesti käänsi englannin kieltä (joka monella hermostuksen hetkinä kangistaa kielen) ja osaa luontevasti tulkita suomalaisten tunteita englantilaisia kohtaan. Useampaan kertaan hänen puheensa keskeytettiin hyvä-huudoilla ja jälkeempäin moni puhuja komplimentteerasi rva Krohnia hänen englannistaan ja ‘lovely speechistään’”.*⁷⁷

---

⁷⁵ Krohn 26.3.1927. Kallas 1989 (toim.). s. 106.

⁷⁶ Krohn 14.2.1926. Kallas 1989 (toim.). s. 303.

⁷⁷ Salminen 1927. Kallas 1989 (toim.). s. 309.

Riikka Kallaksen mukaan Krohnin onnistunut puhe 10-vuotisjuhlilla oli kimmoke kutsulle *Anglo-Finnish Society*yn luennoitsijaksi. Kutsun lähettäjä Sir George Macdonogh oli ottanut Riikka Kallaksen mukaan osaa juhlaillallisille. Krohnin kielitaito oli selvästi tehnyt Macdonoghiin vaikutuksen.⁷⁸ Suhde MacDonoghiin toi Krohnille lisää yhteyshenkilöitä Britannian suuntaan ja täten myös lisää luentokutsuja erilaisiin tilaisuuksiin. 1920-luvun loppuvuosina ja 1930-luvun alkuvuosina hän luennoi Britanniassa yhteensä 80 kertaa ja jokaisella kerralla hänet kutsuttiin sinne paikallisten toimesta. *Anglo-Finnish Society*yn lisäksi esimerkiksi Maxwell Garnett kutsui hänet luennoimaan *League of Nations' Unionin* vieraana. Krohnin luennoista kirjoitettiin myös lehtiin, muun muassa *The Timesiin* ja uudelleen *The Scotsmaniin*.⁷⁹ Kieli on uuteen kulttuuriin saavuttaessa todennäköisesti ensimmäisiä toiseuden aiheuttajia riippuen siitä, kuinka hyvä kielitaito saapujalla on. Kielitaito – tai sen puute – vaikuttaa myös kuulumiseen, sillä puutteellinen kielitaito voi vaikeuttaa ryhmittymiin liittymistä. Kallaksella, Enäjärvellä ja Krohnilla oli Britanniaan saapuessaan vaihteleva kielitaso. Oli kielitaitoa tai ei, kaikki kolme naista joutuivat Britanniassa ollessaan tilanteisiin, jossa he kokivat itsensä kielellisesti ulkopuolisiksi. Tämän käsittelyluvun teemana on kieleen ja kielenkäyttöön liittyvät toiseuden ja kuulumisen tunteet integroitumisprosessin aikana, muun muassa kielimuurin ja kielikulttuurin kautta sosiaalisia tilanteita esimerkkitapauksina käyttäen.

2.1. Kirkkohuumoria ja alkunauruja - Kielikulttuuri ja toiseus

Jokapäiväinen kielenkäyttö on yksi ensimmäisistä asioista, joihin uusi kielenkäyttäjät törmää. Kielen käyttö liittyy vahvasti käytöstapakulttuuriin, esimerkiksi minkälaisia sanoja on hyvä käyttää arkipäiväisissä keskusteluissa tai mitä aiheita välttää kokonaan. On myös tietynlaisia kohteliaisuusfraaseja, joita toistellaan aina tilanteen vaatimalla tavalla. Henry Hitchingsin mukaan erityisesti englannin kielessä on fraaseja, jotka ovat niin sanotusti ”moniulotteisia”. Puhuja saattaa sanoa yhtä, mutta tarkoittaa toista ja kuulijan on ymmärrettävä todellinen merkitys niin sanotusti ”rivien välistä”. Englantilaiseen käytöstapakulttuuriin kuuluu kohtelias kielenkäyttö ja esimerkiksi kritiikki on usein piilotettu kohteliaisuusfraasien joukkoon. Hitchingsin mukaan joskus selkeys ja kohteliaisuus voivat kuitenkin olla ristiriidassa, esimerkiksi ei haluta loukata toista, jolloin kohteliaisuus usein voittaa. Hitchings kirjoittaa, että brittiläiseen kielikulttuuriin kuului erityisesti yläluokan keskuudessa eräänlainen ”joutavuus”, niin sanottu ”chit-chat”, sekä turha juoruilu. Vakavista asioista ei haluttu puhua julkisesti, etenkin suurissa seurueissa. Näiden kohteliaisuusfraasien opettelu voi olla kieltä vasta opettelevalle vaikeaa. Erilaisten tilanteiden vaatimat fraasit ja kielelliset tavat saattavat aiheuttaa tilanteita, joissa

---

⁷⁸ Kallas 1989. s. 312.

⁷⁹ Kallas 1989. s. 314.

ihmiset eivät ymmärrä toisiaan oikein – etenkin jos keskustelijoina on henkilöitä, jotka eivät tunne paikallista kielikulttuuria.⁸⁰

Kielen käyttö, kuten aikaisemmin on jo mainittu, on tiukasti sidoksissa käytöstapakulttuuriin ja myös luokkaan. Britanniassa, joka oli 1920-luvulla tiukan hierarkkinen luokkayhteiskunta, kieli -ja käytöstapakulttuuri erosivat toisistaan luokan perusteella. Yläluokkaan kuuluneet käyttivät kieltä eri tavoin kuin työväenluokka, ja lisäksi heidän ääntämisensä oli erilainen. Kielen käyttö heijastelee luokkaa, käytöstapoja ja yhteiskunnallista asemaa myös tahtomattamme. Kieltä, ja myös käytöstapakulttuuria, on kuitenkin käytetty historian aikana myös tietoisesti erottamaan luokat toisistaan.⁸¹ Esimerkiksi Aino Kallas opetti yläluokan ääntämistä englannin tunneillaan. Todennäköisesti hänelle on nimenomaan opetettu ”yläluokan naisten” englantia, eli siis sitä, miten yläluokkaan kuuluneen naisen tuli käyttää englannin kieltä. Tällöin Kallas oli ”ryhmytynyt” yläluokkaan kielen kautta.⁸² Ilman yläluokan kielikulttuurin opettelua Kallas olisi saattanut vaikuttaa ulkopuoliselta muille yläluokan jäsenille – jo kielestä olisi voinut huomata, ettei henkilö kuulu joukkoon. Yläluokka on pyrkinyt kautta historian erottautumaan käytöstavoillaan ja kielenkäytöllä muista luokista ja nämä tavat ovat muuttuneet historian saatossa. Kun yläluokan käytös -ja kielikulttuuri on omaksuttu alemmissa luokissa, ovat yläluokkaan kuuluneet ”joutuneet” omaksumaan uusia käytös -ja kielitapoja erottautuakseen jälleen muista. Henry Hitchingsin mukaan tämä kierre on ollut olemassa niin kauan kuin luokkajakojärjestelmä on ollut olemassa ja jatkuu yhä nykyisinkin.⁸³

Kielikulttuuri määrittelee sen, miten ihmiset käyttävät kieltä eri tilanteissa, ja nämä tilanteet ovat sidoksissa käytöstapoihin. Kallas antaa esimerkkejä päiväkirjassaan kielikulttuurista eri sosiaalisissa tilanteissa, esimerkiksi uuteen henkilöön tutustuttaessa oli noudatettava tiettyä keskustelukaavaa, josta ei sopinut poiketa. Lisäksi aloite sosiaaliseen kanssakäymiseen tuli tulla paikalliselta, ja oli sopimatonta lähestyä tuntematonta ihmistä ilman esiliinaa, joka tuns molemmat osapuolet. Siis keskustelu vieraiden kanssa ilman esiliinaa oli moukkamaista. Myös Enäjärvi on tehnyt havaintoja kielestä ja seuraelämästä. Enäjärven mukaan yhtenä suurena elementtinä englantilaisessa käytöksessä ja kielikulttuurissa on huumorintaju. Se on tärkeä osa englantilaista seuraelämää ja kanssakäymistä.

---

⁸⁰ Hitchings 2013, s. 133–135, 137.

⁸¹ Hitchings 2013. s. 143.

⁸² Ryhmittäytymisen käsitteestä lisää alaluvussa 2.4.

⁸³ Hitchings 2013. s. 143.

Enäjärvi mainitsee, että englantilaista huumoria on kahdenlaista: on sitä, jonka ulkomaalaisetkin ottavat vastaan, ja sitten sitä, mikä täytyy opetella, sillä vain paikallinen voi sitä ymmärtää.⁸⁴ Englantilaisille humorintajuisuus on niin luonnollista, että muiden kansojen oli Enäjärven mukaan sitä lähes mahdotonta matkia. Enäjärvi kirjoittaa myös, kuinka humorintajuisuus ja vitsailu olivat Englannissa paljon yleisempiä kuin Suomessa, ja myös synkemmistä asioista saatettiin vitsailla. Enäjärven mukaan seuraelämän ja kielikulttuurin ”rituaaleihin” kuului vitsailu, esimerkiksi kahvihetkien aikana oletettiin, että läsnäolijat viihdyttävät muita vitseillä.⁸⁵ ”Jos henkilöllä ei ole tätä aarretta [humorintajua], hän ei Englannissa ole paljonkaan arvoinen”⁸⁶.

Enäjärven edellä annettu esimerkki on erinomainen esimerkki siitä, kuinka kieli- ja käytöstapakulttuuri ovat tiukasti sidottuna toisiinsa. Jos paikallisia käytöstapoja ei tunne, voi henkilölle tulla ongelmia myös tilanteen vaatimien kohteliaisuusfraasien kanssa. Kielikulttuuri ei tarkoita siis oikean kielioopin käyttämistä tai ylipäättänsä täydellisen englannin kielen taitoa. Kyse on enemmänkin sosiaalisista tilanteiden vaatimasta käyttäytymisestä. Puhujan ei tarvitse osata englantia täydellisesti, tärkeintä on ymmärtää kyseisen joukon kielisysteemi. Pentti Leinon mukaan kielisysteemi sisältää sosiaalisissa tilanteissa ryhmän, kielenkäyttäjät ja puhetilanteen. Erilaiset ryhmät, kielenkäyttäjät ja puhetilanteet vaativat erilaisen kielikulttuurin käyttämistä.⁸⁷ Jos ryhmään ei kuulu, kielenkäyttäjät ei tunne tai puhetilanne on uusi, saattaa tietämätön henkilö kokea kuuluvansa ryhmän ulkopuolelle. Ulkomaalaisuus on yksi yleisimmistä esimerkeistä, joissa tämä ilmenee. Helmi Krohn käytti myös aikaa Britanniassa kielen opiskeluun. Hän mainitsi osallistuneensa eri museoiden luennoille, jotka olivat usein avoinna yleisölle. ”Ulkomaalaisena tuskin voi olla toista yhtä hyvää - ja samalla yhtä halpaa - tilaisuutta kielen oppimiseen kuin nämä luennot, joilla tottuu kuulemaan ja ymmärtämään eri henkilöiden ääntämistä ja kielenkäyttöä”⁸⁸. Luennoilla käydessään hän otti vinkkejä omille esitelmäkiertueilleen havainnoimalla kielikulttuurillisia elementtejä brittien pitämillä luennoilla. ”Samalla niiden avulla olen oppinut, minkälainen esitystapa huvittaa englantilaista yleisöä”⁸⁹, Krohn kirjoitti. Krohn mainitsi, että yleisölle on aina annettava niin sanottu ”opening laugh”, jotta yleisö saadaan jo heti esitelmän alussa hyvälle tuulelle. Kielen käyttö on vakavaa, mutta väliin myös tarjotaan ”kevyitä

---

⁸⁴ Enäjärvi 1928. s. 25.

⁸⁵ Enäjärvi 1928. s. 26.

⁸⁶ Enäjärvi 1928. s. 26.

⁸⁷ Leino 1989. s. 28. Teoksessa Hoikkala (toim.). 1989.

⁸⁸ Krohn 1931. s. 117.

⁸⁹ Krohn 1931. s. 117.

mausteita”, kuten Krohn itse asian ilmaisi. Krohnin mukaan tämä koski myös kirkoissa pappien puhetta. Puhe sai olla vakava, mutta siinä oli oltava mukana myös huumoria.⁹⁰ Tässä esimerkkitapauksessa Krohn on tarkastellut kielisysteemaattista ryhmittymää ulkomaalaisen, siis toisen, näkökulmasta. Hän ei tuntenut luennoilla ja kirkossa käydessään tilanteissa tarvittavaa kielikulttuuria, ja siksi brittien huumorin käyttö Krohnille ja Enäjärvelle ”omituissa” tilanteissa voi tulla yllättävänä asiana.

Miten yllä mainitut esimerkkitapaukset liittyvät kielikulttuuriin ja toiseuteen? Jo se, mitä teemoja Krohn, Kallas ja Enäjärvi valitsivat tarkasteltavaksi materiaaleissaan kertoo siitä, että kyseessä on jokin uusi tai erilainen asia. He tarkastelivat näitä teemoja toisen näkökulmasta. Krohn esimerkiksi tarkasteli useaan otteeseen englantilaista kielikulttuuria yleisön käyttäytymisen kautta – voidaan olettaa, että suomalainen yleisö oli erilainen kuin brittiyleisö. Kielikulttuuri ei siis tarkoita kielioppia tai sanastoa vaan sitä, miten ja minkälaisissa tilanteissa kieltä käytetään. Kielikulttuuri vaihtelee tilanteen mukaan ja ryhmän ulkopuolinen tuntee olonsa toiseksi, jos ei tunne kuuluvansa joukkoon. Eriyisesti ulkomaalaisena paikallisten ryhmittymien tarkastelu ulkopuolisena on melko tavanomaista – ja täten tarkastelijasta tulee toinen. Identiteetti on tärkeä tekijä kuulumisen ja ulkopuolisuuden kannalta. Jos itsensä identifioi ulkopuoliseksi vaikkapa kansalaisuuden kautta, niin tällöin toiseutta ei juuri voi välttää. Kielellinen ilmaisu on tärkeä osa kielikulttuuria ja etenkin kielikulttuurin ymmärtämisestä, sillä jos yhteistä ”säveltä” ei ole, eli esimerkiksi kielikulttuurit ovat liian erilaiset, voi tästä aiheutua väärinymmärryksiä sosiaalisissa tilanteissa.⁹¹ Kielen ilmaisun ongelmia aiheuttavat esimerkiksi rajoitteinen kielitaito tai kokemattomuus paikallisesta kielikulttuurista. Asiat, jotka tulevat sosiaalisissa tilanteissa yllätyksinä, kertovat tällaisesta kokemattomuudesta. Esimerkiksi englantilaisten huumorin laaja käyttö suomalaiselle oudoissa tai sopimattomissa tilanteissa (esimerkiksi kirkkosääntöissä) on merkki paikallisten kielikulttuurin erilaisuudesta. Sen sijaan ymmärtämisen haasteet tai jopa kielimuuri johtuvat suurimmaksi osaksi nimenomaan kielitaidon puutteesta, vaikka myös kokemattomuus kielikulttuurista saattaa aiheuttaa väärinymmärryksiä.

2.2. ”Sillä tietysti olen pöpi englannissa” - Ymmärtämisen haasteet ja toiseus
Edellä käsitelty kielikulttuuri ja etenkin niiden eroavaisuudet kielten välillä aiheuttavat välillä tilanteita, joissa kommunikointi vaikeutuu tai henkilöiden välille tulee väärinymmärryksiä. Myös nämä teemat aiheuttavat toiseutta vieraassa kulttuurissa, kun paikallisia (tässä tapauksessa brittejä) ei välttämättä ymmärretä samalla tavalla kuin oman kulttuurin ja kielen edustajia. Suurin osa kielimuuria ja ymmärtämisen haasteita käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta tarkastelee aihetta nykypäivänä,

---

⁹⁰ Krohn 1931. s. 117.

⁹¹ Leino 1989. s. 26–27.

mutta nykyaikaisen tutkimuskirjallisuuden teorioita voi myös osittain soveltaa 1920-luvulle, sillä kielimuriin ja ymmärtämiseen liittyvät teemat eivät ole juurikaan muuttuneet 1900-luvun aikana. Esimerkiksi Mingsheng Li on tutkinut integroitumista vieraaseen kulttuuriin kielen näkökulmasta. Hän tarkastelee englanninkielisiin maihin tai kulttuureihin niin sanotuista NESB-maista (*non-english speaking background*) muuttaneita.⁹² Myös Kallas, Enäjärvi ja Krohn olivat kotoisin NESB-maasta, Suomesta, jossa englanti ei ollut valtakieli ja harvoin ensisijainen kieli ainakaan 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Lin mukaan tämä tarkoittaa sitä, että kieli (tässä tapauksessa englanti) pitää opetella erikseen, joko ennen muuttoa tai sitten uudessa maassa.⁹³ Kallas ei juurikaan osannut englantia ennen Lontooseen muuttoaan ja opetteli kieltä paljon paikan päällä. Krohn taas kiinnostui Britanniaasta ja englannin kielestä jo nuorena tyttönä. Krohn opiskeli englannin kielen varsin nuorena, ja hänestä tuli aikuisena englannin kielen kääntäjä. Kuitenkin myös Krohn törmäsi kielikulttuurillisiin ongelmiin ja ymmärtämisvaikeuksiin Britanniassa. Enäjärvi taas työsti väitöskirjaansa englanniksi ja matkusti väitöskirjaansa varten Lontooseen, jossa opiskeli myös englantia intensiivikursseilla.

Vaikka Enäjärvi kirjoittikin väitöskirjaansa englanniksi, oli hän kuitenkin epävarma kielenkäytöstään ja kielitaidostaan sosiaalisissa tilanteissa. Enäjärvi kuitenkin seurusteli paljon paikallisten englantia äidinkielenään puhuvien kanssa, mikä kertoo siitä, että häntä on selvästi ymmärretty. Enäjärvi pelkäsi myös, ettei pääse englannin kielen kesäkurssiensa tenttejä läpi ”huonon” kielitaitonsa vuoksi. Enäjärvi asui Lontoon-kuukausinaan kansainvälisessä Crosby Hallissa, jossa puhuttu kieli oli tietenkin englanti. Enäjärvi mainitsee usein seurustelleensa muiden Hallissa asuneiden naisten kanssa.⁹⁴ Lisäksi hän elokuussa matkusti Bournemouthiin, jossa hän asui myös paikallisen leskirouvan talossa ja sai tältä yksityistunteja englannin kielestä. Enäjärven kirjeistä voi ymmärtää, että hän selvästi pelkäsi sitä, ettei häntä ymmärretä tai että hänen englannin taitonsa ei ole tarpeeksi hyvä.

Kieltä opetelleilla on usein aluksi epävarmuutta käyttää kieltä etenkin kielen luonteisessa ympäristössä, eli tässä tapauksessa englantia Britanniassa. NESB-maista tulleet saattavat kokea itsensä ulkopuolisiksi englanninkielisen yhteiskunnan ulkopuolella ollessaan uuden kielikulttuurin ympäröiminä. Tällainen toiseus voi tehdä NESB-ihmisestä epävarman ja jopa aran käyttämään kieltä etenkin englantia äidinkielenään puhuvien kanssa.⁹⁵ Kielitaitoa vähätellään tai pelätään sen olevan huonompi

---

⁹² Li 2011. s. 104.

⁹³ Li 2011. s. 104.

⁹⁴ Enäjärvi 1928. s. 162–163.

⁹⁵ Li 2011. s. 104.

kuin se oikeasti on, kuten Enäjärven tapauksessa. Epävarmuus voi kieltä käyttäessä aiheuttaa hyperkorrektiota sekä ”kasuaalisen” puheilmaisun välttelyä. Betsy Rymes mainitsee hyperkorrektituden tarkoittavan tietoisista virheiden välttelyä kieltä käyttäessä, mikä saattaa tehdä puhujasta kielellisesti tietoisemman. Henkilö siis pelkää virheitä ja virheiden pelossa saattaa jopa jättäytyä ulos ryhmän keskustelusta tai pohtia tarkkaan kieltään ennen sen käyttämistä.⁹⁶ Enäjärven kielikurssien ”tutkinnot” olivat elokuun 1927 alussa ja Enäjärvi oli kirjeessään Martti Haaviolle vahvasti sitä mieltä, että hän oli kurssin huonoin. Vielä 17.8.1927 kirjeessään hän ei tiennyt testiensä tuloksia ja pelkäsi, ettei pääse niistä läpi.⁹⁷ Enäjärvestä saattoi tulla kirjeiden perusteella kielellisesti tietoinen epävarmuutensa vuoksi.

Kirjeessään perheelleen Enäjärvi avautuu kielellisestä epävarmuudestaan, välillä tosin epäsuorasti. Esimerkiksi eräässä kirjeessään Enäjärvi mainitsi ruotsalaisen matkaseuralaisensa Harry Bredenbergin kielitaidon ”olevan vielä heikompi kuin minun”. Samaisessa kirjeessä hän kirjoitti käyttäneensä ensimmäisinä Lontoon-päivinänsä suurimmaksi osaksi ruotsia ja saksaa, koska ”olen tietysti aivan pöpi englannissa ja aion ruveta ottamaan tunteja huomispäivänä. Kyllä sitä sentään pian oppii, kun kuulee [englantia] aina”.⁹⁸ Väitöskirjan kirjoittaminen englanniksi ja kansainvälinen asuinympäristö Crosby Hallissa vahvistavat käsitystä siitä, että Enäjärven englannin taito tuskin oli niin huono, kuin hän itse väitti sen olleen. Enäjärven kielellinen epävarmuus ei kuitenkaan estänyt häntä seurustelemasta englanniksi muiden kanssa. Hän sai usein kutsuja erilaisiin tapaamisiin ja illanistujaisiin.

Myös Helmi Krohnilla oli kielenkäyttöön liittyviä ongelmia sosiaalisissa tilanteissa. Matkakirjassaan ja kirjeissään hän puhui esitelmöinnistään, joita voi tarkastella myös kielellisen toiseuden näkökulmasta. Ihmetystä Krohnille aiheutti englantilainen yleisö, jotka olivat saapuneet kuulemaan Krohnin luentoja. Luentosalissa ei istuttu hiljaa, oli normaalia keskeyttää (ja sitä pidettiin jopa kohteliaana) esiintyjä kysymyksillä sekä jokaisessa esiintymisessä oli puheenjohtaja, joka aluksi esitteli luennoitsijan ja myös kiitti tätä esitelmän lopuksi.⁹⁹ Myös vapaamuotoinen keskustelu- ja seurustelutilaisuus kuulijoiden kanssa esitelmän jälkeen oli Krohnin mukaan lähes pakollista, ja näistä luistaminen olisi

---

⁹⁶ Rymes 30.1.2015.

⁹⁷ Enäjärvi 17.8.1927.

⁹⁸ Enäjärvi 16.5.1927.

⁹⁹ Krohn 1931. s. 38.

ollut erittäin epäkohteliasta käytöstä. Krohnin mukaan hän sai kiitosta kielenkäytöstään ja usein paikalliset kysyivätkin, missä ja kuinka kauan hän oli opiskellut englantia.¹⁰⁰ Krohnin teksteissä ei kuitenkaan käy ilmi oliko Krohn samalla tavalla epävarma kielenkäyttönsä suhteen kuin Enäjärvi. Krohn mainitsee muutamia tapauksia, joissa hän törmäsi kielellisiin ongelmiin sosiaalisissa tilanteissa, mutta edes näistä tapahtumista ei heijastu epävarmuutta. Krohn törmäsi kuitenkin Britannian-matkoillaan väärinymmärryksiin ja muihin ongelmiin sosiaalisissa tilanteissa.

2.2.1. Turbulensseja ja kömmähdyksiä - Väärinymmärrykset sosiaalisissa tilanteissa

Krohn mainitsee muutaman kerran, jolloin kieli tuotti hänelle vaikeuksia sosiaalisissa tilanteissa, esimerkiksi eräässä luennessa eräs kuulijoista ”hyökkäsi” Krohnin väittämiä vastaan kesken esityksen. Krohn kirjoittaa, että ”minun oli vaikea puolustautua vieraalla kielellä.”¹⁰¹ Jo pelkkä yllättävä tilanne saattaa kangistaa kenet tahansa, mutta vieraalla kielellä kommunikoidessa henkilö saattaa mennä niin sanotusti ”lukkoon”. Tällöin henkilö saattaa kokea jääneensä alakynteen kommunikointitilanteessa ja kokea olonsa epävarmaksi tai jopa epäonnistuneeksi jälkeensä. Vieraalla kielellä puhujalle yllättävät tilanteet sosiaalisissa tilanteissa saattavat kommunikoinnin osalta olla jopa ylitsepääsemättömiä. Tällaiset tilanteet ja väärinymmärrykset ovat Anne Maurasen mukaan erityisesti vieraalla kielellä kommunikoidessa mahdollisia jopa silloin, kun vierasta kieltä osaa hyvin.¹⁰² Mauranen sanoo väärinymmärrysten olevan sosiaalisia ”turbulensseja”, jotka tosin pyritään ratkaisemaan keskustelijoiden välillä. Osa väärinymmärryksistä johtuu nimenomaan huonosta tai välttävistä kielitaidosta tai sitten kielikulttuuriin liittyvistä asioista, esimerkiksi poikkeavasta ruumiinkielestä tai kielen käyttöta-voista.¹⁰³ Krohnin esimerkitapauksessa ”hyökkääjä” oli ruotsalaissyntyinen nainen, joka ei pitänyt Krohnin tavasta kertoa Suomen suhteista Ruotsin kanssa. Väärinymmärrys on siis ollut molemminpuolinen: Krohn koki kertoneensa Suomen historiasta neutraalisti, ruotsalaisnainen taas ymmärsi asian väärin. Tilanne ratkesi sillä, että muut kuulijat puuttuivat ruotsalaisnaisen ”hyökkäykseen” muun muassa ”naureskelemalla hänelle ja pyytämällä häntä hiljentymään”. Väärinymmärrykset sosiaalisissa tilanteissa pyritään usein ratkaisemaan osallistujien kesken yleensä tavalla tai toisella.¹⁰⁴

Luennoissaan Krohn törmäsi myös toiseen kielelliseen väärinymmärrykseen, joka päättyi skotlantilaiseen *The Scotsman*-lehteen. Kyseessä oli yksi Krohnin luennoista, joissa hän oli kertonut Suomesta ja suomalaisesta kulttuurista. Esitelmän lopuksi paikalliset kiinnostuneet sekä toimittajat olivat

---

¹⁰⁰ Krohn 1931. s. 39.

¹⁰¹ Krohn 1931. s. 40.

¹⁰² Mauranen 2011. s. 239.

¹⁰³ Mauranen 2011. s. 241.

¹⁰⁴ Mauranen 2011. s. 238.

esittäneet Krohnille kysymyksiä. Jää epäselväksi, oliko kyseessä toimittajan väärinymmärrys vai Krohnin kielellinen “kömmähdyks”, mutta seuraavana päivänä lehteen oli kirjoitettu seuraavasti: “*Madame Krohn, whose sister is the wife of the Esthonian Minister in London, Madame Aino Kallas, is herself a writer, and has done a number of translations. She has also assisted Madame Kallas with her literary work*”. Lehti siis väitti Krohnin avustaneen sisartaan Kallasta tämän teoksiensa kanssa, mikä ei pitänyt paikkaansa. Kyseessä saattoi kuitenkin olla joko kommunikointivirhe tai toimittajan oma virhe, sillä väärinymmärryksiä saattoi tapahtua silloinkin, kun puhuttiin samaa kieltä. Krohn kirjoitti asiasta myöhemmin sisarelleen, jossa pyysi anteeksi kömmähdyksistä. Riikka Kallaksen (joka on toimittanut teoksen Kallaksen ja Krohnin välisestä kirjeenvaihdosta) mukaan artikkeli löytyy myös Kallaksen leikekirjoista, jossa oli korostettu nimenomaan näitä ensimmäisiä sanoja melko pitkistä artikkelista. Ilmeisesti Kallas ei ollut kovinkaan hyvillään Krohnin ja toimittajan välisestä kömmähdyksestä etenkin siksi, että asia päättyi lehteen asti.¹⁰⁵

Krohn selvästi jännitti ainakin osaa esitelmistään, kuten kuka tahansa. Krohn mainitsee jännittäneensä esitelmäänsä etenkin luentokiertueensa ensimmäisten esitelmien aikana, mutta erityisesti yksi esitelmä jäi Krohnille mieleen. Krohnin kveekareille pidetty esitelmä, jonka paikkaa ja aikaa ei ole erikseen määritelty, meni osittain pieleen Krohnin jännittämisen vuoksi. “Oli muuten ainoa kerta, jolloin koko esitelmäni ajan olin hermostunut, ikään kuin olisin tuntenut jonkin vieraan, vastenmielisen voiman häiritsevän esitystäni”. Tilanne on sama, jossa eräs yleisöstä “hyökkäsi” Krohnin väittämiä vastaan ja Krohn tunsu olonsa kiusalliseksi ja kielitaitonsa puutteelliseksi. Välikohtauksen jälkeen Krohn jännitti jonkin aikaa esitelmien pitämistä ja arkaili kielellistä osaamistaan.¹⁰⁶ Kielellinen arkuus saattaa vahvistaa kielimuuria kahden eri kielenpuhujan välillä, sillä jos ei-englanninkielinen henkilö pidättäytyy kommunikoimasta kykyjensä mukaisesti saattaa hän rajoittaa kommunikointia virheiden ja väärinymmärryksien pelossa. Tällöin ei-englannin kielen puhujasta voi tulla sosiaalisissa tilanteissa toinen tai jopa ulkopuolinen, jos hän ei uskalla tai halua osallistua tilanteeseen pelon tai jännityksen vuoksi.¹⁰⁷

Kielimuri on kokemuksena jokaiselle erilainen. Toisille sitä sattuu harvemmin, toiset taas kokevat olevansa kokonaan ”muurin” takana. Todennäköisesti jokainen on joskus törmännyt kommunikointivirheisiin ongelmiin vieraassa kielikulttuurissa. Kommunikaatioon liittyvät ongelmat eivät pelkästään rajoitu vain nimenomaan kieleen, vaan myös kielikulttuuriin, eli kielen käyttöön. Kieli on olennainen

---

¹⁰⁵ Krohn 18.7.1929. Kallas 1989 (toim.). s. 317.

¹⁰⁶ Krohn 1931. s. 39–40.

¹⁰⁷ Mauranen 2011. s. 244–245.

osa käyttäytymistä, kuten vaikkapa esimerkeissä yllä. Kallas mainitsee, että yläluokassa parissa seurustellessa odotettiin tiettyjä fraaseja keskusteluissa, kun taas Krohn koki kielikulttuurin poikkeavuuden enemmänkin seurusteluelvoitteen kautta. Kielimuuri tekee paikalliseen kulttuuriin tutustumisesta vaikeampaa erityisesti, jos kyse on kokonaan uuteen kulttuuriin sopeutumisesta, sillä ilman kieltä ja sen käytön ymmärtämistä ei voi kunnolla sopeutua vieraaseen kulttuuriin.¹⁰⁸

2.3. Ryhmässä tai sen ulkopuolella - Sosiaaliset tilanteet, kieli ja toiseus
Kommunikointi ja sosiaaliset tilanteet vierasta kieltä puhuttaessa esimerkiksi natiivin kielenpuhujan ja kieltä oppineen välillä voi aiheuttaa toiseuttavia tilanteita. Tällöin kommunikoinnissa saattaa olla ongelmia tai jopa väärinymmärryksiä. Tämä alaluku keskittyy kuitenkin sosiaalisten tilanteiden toiseuteen ulkomaalaisen näkökulmasta erilaisten esimerkkitalanteiden kautta. Näissä esimerkkitalanteissa korostuu nimenomaan henkilön ulkomaalaisuus ja mitä “toisena” oleminen on aiheuttanut sosiaalisissa tilanteissa. Lisäksi aiheena on toissijaisuus kielen kannalta, eli esimerkiksi, miten kielitaito on aiheuttanut ulkopuolisuuden tunteita. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi kielen käytön jännittäminen natiivipuhujien kanssa. Kielenkäytön ymmärtämistä voi käsitellä myös muidenkin teemojen kuin väärinymmärrysten kautta, esimerkiksi kieliopillisen tai foneettisen ymmärtämisen kautta.

Gerry Philipsenin mukaan puheen kautta ihminen pyrkii nimenomaan kuulumaan johonkin, esimerkiksi johonkin tiettyyn ryhmittymään. Näitä ryhmittymiä on monia erilaisia, esimerkiksi luokkajaon perusteella. Yläluokka käyttää kielellisestä ja foneettisesti muista luokista eriytyvää kommunikointitapaa. Toisena esimerkkinä voi mainita vaikkapa natiivit puhujat ja heistä eriytyvät toisena kielenä puhujat. Ryhmittymiä on paljon erilaisia ja pieniäkin ryhmiä on olemassa, kuten vaikkapa ystäväpiirit, ja henkilön kommunikointitapa vaihtelee ystäväpiireittäin. Jos henkilö ei kuulu ryhmittymään kommunikointitalanteessa, tulee hänestä ryhmän ulkopuolinen. Toiseus ja ryhmittymät ovat sidoksissa toisiinsa, sillä todennäköisesti kaikki kuuluvat joihinkin ryhmittymiin. Näiden ryhmien ulkopuoliset ovat “toisia”, kun taas ryhmittymissä vallitsee usein niin sanottu “me-henki”. Täten toiseutta on helppo käsitellä nimenomaan erilaisten ryhmittymien kautta. Ryhmittymään voi kuitenkin aina liittyä, vaikka Philipsenin mukaan siihen menee yleensä aikaa.¹⁰⁹

Aino Kallas pyrki Lontoossa kuulumaan mahdollisimman moneen ryhmittymään, kuten paikallisiin kirjallisuuspiireihin. Ensimmäisinä Lontoon-vuosinaan Kallas kuitenkin koki, että hänen melko “jäykkä” englantinsa rasitti häntä sosiaalisissa tilanteissa. Se on ymmärrettävää, sillä uuden kielen

---

¹⁰⁸ Müller, Tonkin 1992. s. 5.

¹⁰⁹ Philipsen 1989. s. 82–83.

käyttö on väsyttävää, kun se ei tule vielä luonnostaan. Erityisesti ”luova” englannin käyttö tuotti Kallakselle hankaluuksia. Tutustuessaan Lontoon kirjallisiin piireihin, jossa hänen olisi pitänyt ilmaista itseään vapaammin ja kertoa teoksistaan ja muista teksteistään, hän tunsi olonsa ”sidotuksi”. Puutteellinen kielitaito on vaikeuttanut Kallaksen kuulumista ja sopeutumista eri ryhmittymiin. Esimerkiksi Kallaksen ensimmäisellä tapaamisellaan paikallisen kriitikon ja Lontoon PEN-klubin jäsenen John Galsworthyn luona Kallas koki ensimmäistä kertaa oikeasti jännittäväänsä kielensä käyttöä. Kaikki muut paikalla olleet olivat englantilaisia ja Kallas oli ainut ulkomaalainen. Kallaksen mukaan ilmeisesti iltaa myöten tunnelma kuitenkin vapautui ja Kallaskin pääsi ottamaan osaa keskusteluun. Tästä Kallaksen mukaan voi ilmeisesti kiittää illallisella nautittua sherryä.¹¹⁰ Kallaksen onnistui Lontoossa asuessaan liittyä useisiin eri kirjallisuuspiireihin eli ryhmittymiin, vaikka kommunikaatio oli aluksi hankalaa Kallakselle ryhmittymien sosiaalisissa tilanteissa. Hän tunsi aluksi olonsa lähinnä sivustakatsojaksi, tarkkailijaksi. Hän pääsi kuitenkin jännityksestään ja liittyi mukaan keskusteluihin ja täten myös ryhmään (PEN-klubiin). Kallas aloitti ryhmän ulkopuolelta, jolloin hän oli kyseisen klubin jäsenille ”toinen”. Englannin kielitaidon karttuessa Kallas pääsi todennäköisesti entistä enemmän osaksi eri ryhmittymien ”me”-piiriä pystyessään kommunikoidaan vapaammin ja selkeämmin. Ajan myötä Kallas sopeutui erilaisiin ryhmittymiin sekä paikalliseen yhteiskuntaan, mikä on varmasti lisännyt kuulumisen tunnetta.

Kallas halusi oppia englannin kielen kunnolla heti Lontooseen saavuttuaan. Kielen opettelu oli tärkeä osa sopeutumista ja täten kuulumista paikallisiin yhteisöihin. Hän ryhtyi ottamaan myös tunteja oikeaoppisessa englannin ääntämisessä kielitaitonsa parantuessa. Hän aloitti tunnit alkuvuodesta 1924.¹¹¹ Yksi syy oikean ääntämisen opettelemiseen oli todennäköisesti kielen täydellisen hallinnan lisäksi se, että hän opetteli englannista nimenomaan yläluokkalaista ääntämistä, joka erosi muista luokista. Kyseisen ryhmittymän ääntämistä opiskelemalla Kallas kuului tiukemmin osaksi kyseistä ryhmää, kun hänen kommunikaationsa oli samankaltainen muiden ryhmittymän jäsenten kanssa. Tällöin Kallas olisi saanut hälvennettyä ”toiseuttaan” kyseisen ryhmän sisällä, eli siis asemaansa ulkomaalaisena. Toinen syy, miksi Kallas opiskeli oikeaa ääntämistä, oli oppia ymmärtämään puhuttua kieltä paremmin, mikä myös oli yksi sopeutumisen teemoista. Esimerkiksi Kallas mainitsee päiväkirjassaan, että käydessään teatterissa hänellä oli vielä vaikeuksia ymmärtää kaikkia näyttelijöitä näiden

---

¹¹⁰ Kallas 22.6.1923. s. 274.

¹¹¹ Kallas 5.1.1924. s. 302.

ääntämisen vuoksi. Vielä 1924 hän myöntääkin hankkineensa teatterinäytösten käsikirjoitukset etukäteen, jotta pystyi lukemaan ne. Kallas mainitsee, että ilman käsikirjoituksia hän todennäköisesti ei olisi ymmärtänyt kaikkea, mitä näytelmässä sanottiin.¹¹²

Helmi Krohn kävi usein Britanniassa ollessaan kuuntelemassa myös muiden luentoja esimerkiksi British Museumissa. Krohn kiinnitti huomiota luennoitsijoiden kielenkäyttöön, sillä hänen mielestään joitakin luennoitsijoita oli helpompi kuunnella ja ymmärtää kuin toisia. Kallaksen tavoin Krohnilla oli välillä vaikeuksia ymmärtää brittiläistä ääntämistä sekä eri murteita. Erityisesti Krohn piti British Museumissa ”Mr. H:n” luennoista, sillä ”häntä oli helpompi ymmärtää kuin virkaveljiään, mikä on ulkomaalaiselle tärkeä seikka”¹¹³. Sen sijaan tämä kyseinen Mr. H ei ilmeisesti pitänyt ulkomaalaisista luennoillaan ja sanoi huomattessaan ulkomaalaisten kuuntelevan luentojaan, että ”menkää pois! Tulette oppimaan meidän kieleemme ja varastamaan meidän tapamme!”¹¹⁴ eikä jatkanut luentoa ennen kuin ulkomaalaiset olivat poistuneet. Krohn istuikin hiljaa hänen luennoillaan, jotta Mr. H ei huomaisi hänen olevan ulkomaalainen¹¹⁵. Luennoitsija siis ”toiseutti” Krohnin ryhmittymästä (eli luennoille osallistujista) hänen ulkomaalaisuutensa vuoksi.

Krohn kirjoitti matkakirjassaan myös ulkomaalaisten hankaluuksista ääntää tiettyjä englanninkielisiä sanoja. Hän antaa esimerkin saksalaisesta tuttavastaan, joka Lontoossa ollessaan halusi matkustaa Kew’n kaupunginosaan, mutta ei osannut ääntää paikkaa oikein. ”Jos hän olisi tiennyt, että Kew äännetään samalla tavalla kuin *queue* (kjuu), niin jokainen olisi ymmärtänyt mitä hän tarkoitti, olettaen tietenkin, että hän olisi tiennyt, miten *queue* äännetään”, Krohn kirjoittaa¹¹⁶. Krohn mainitsi samassa yhteydessä myös, että englantia on ”salakavala kieli on, jota jokainen, joka *luulee* sitä osaavansa, väittää maailman helpommaksi kieleksi, mutta jokainen, joka *tahtoisi* sitä osata hyvin, tietää olevan suunnattoman vaikeaa”¹¹⁷. Hän mainitsee myös, että englantilaiset itsekään eivät kuitenkaan ole välttämättä täydellisiä kielen taitajia, ja silti heitä pidetään sivistyneinä (kuten vaikkapa professoreita). Hän antaa muutaman esimerkin siitä, kuinka englantilaiset eivät ole itsekään välttämättä erinomaisia vaikkapa oikeinkirjoituksen suhteen. Krohn on kirjoittanut matkakirjaansa jonkin verran englannin kielestä ja sen tuomista haasteista. Aihe on hänelle läheinen hänen kääntäjän ammattinsa kautta ja kiin-

---

¹¹² Kallas 7.1.1924. s. 303.

¹¹³ Krohn 1931. s. 118.

¹¹⁴ Krohn 1931. s. 119.

¹¹⁵ Krohn 1931. s. 119.

¹¹⁶ Krohn 1931. s. 148.

¹¹⁷ Krohn 1931. s. 148.

nostus kielioppiin näkyy selvästi hänen teksteistään. Hän tekee usein havaintoja brittien kielen käytöstä ja puhuu paljon slangeista, muun muassa työväen *cockneysta*. Krohn myönsi, että hänellä oli välillä vaikea ymmärtää *cockneyta*, koska kirjaimia tiputetaan tahallaan pois ja osia jätetään ääntämättä.¹¹⁸

Krohnille on esitelmäkiertueillaan tärkeää tulla ymmärretyksi, ja esimerkiksi kirjeissä Kaarle-veljelleen Krohn kertoi silloin tällöin jännittäneensä kielen käyttöönsä esitelmässään. Krohn myös usein jakoi sisarilleen kielellisiä onnistumisiaan ja saamiaan arvosteluja sekä esityksen että myös kielen kannalta. Krohn kirjoitti marraskuussa 1930 veljelleen Kaarle Krohnille onnistuneesta esitelmästä, jossa Krohnin kielitaitoa oli keuhuttu. ”Sain erään arvostelun jossa sanotaan: tunnin aikaa kuulijakansa seurasi esitelmää, ihastuneena sekä puhujan persoonallisuuteen, että taidolla esitettyyn kuvaukseen hänen kansastaan, jonka puhuja tulkitse erinomaisella englannin kielen taidolla ja mitä näyttävimmällä aksentilla”¹¹⁹. Onnistumiset ovat varmasti lisänneet myös kuulumisen tunteita. Krohnin kielitaitoa syynättiin myös paikallislehtien artikkeleissa. Lähes jokaisessa artikkelissa, jotka käsittelivät Krohnin esitelmiä, mainittiin hänen kielitaitonsa. Lehtiartikkelien mukaan Krohn sai suurimmaksi osaksi kehuja englannin kielen taidostaan. Yksi esimerkki tällaisesta lehtiartikkelista on *Wimbledon News*’issa 4.10.1929 julkaistu artikkeli. Artikkelin Krohnille lähetti Nicholas Wood 8.10.1929 päivätyssä kirjeessään.¹²⁰ Woodin lähettämässä lehtiartikkelissa Krohnin kielitaitoa tarkasteltiin seuraavanlaisesti: ”*Although she spoke with foreign accent, the lecturer had a complete command of English, her phraseology being particularly happy. She was accorded warm applause for her clear description of a country which, as a member of the League of Nations, is too little known in England.*”¹²¹

Vaikka Krohn sai paljon kehuja kielitaidostaan, tunsikin Kallaksen tavoin itsensä välillä kielellisesti sidotuksi. Kirjeessään veljelleen Krohn avautuu, että ”On huvittavaa pitää esitelmää, kun yleisö on ollut kovin kiitollinen ja tarkkaavainen. Ehkä riippuu myös siitä, että on niin paljon hauskeampi puhua ilman paperia kuin olla siihen sidottu, mutta sellainen esitelmä on niin paljon suuremman työn takana, kun ei osaa puhua aivan vapaasti, s.o. kirjoittamatta esitelmää.”¹²² Kuten yllä mainittiin, Krohn jännitti esitelmäänsä. Yksi syy oli nimenomaan se, ettei hän kokenut pystyvänsä ”puhumaan vapaasti”, kuten edellä kirjeessä on mainittu. Oma jännittäminen ja kielenkäytön arkailua voisi pitää

---

¹¹⁸ Krohn 1931. s. 150.

¹¹⁹ Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) Arkisto, Kirjekokoelmat 350:27, Helmi Krohn Kaarle Krohnille 3.11.1930.

¹²⁰ Nicholas Wood oli Krohnin ”yhteyshenkilö” Britannian *League of Nationissa* ja vastasi suurimmaksi osaksi Krohnin esitelmäkiertueiden käytännön järjestelyistä.

¹²¹ Wimbledon News 4.10.2919 Kirjoittaja tuntematon / Nicholas Wood -> Helmi Krohn 8.10.1929, ks. 25.1

¹²² Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) Arkisto, Kirjekokoelmat 350:27, Helmi Krohn Kaarle Krohnille 19.11.1927.

jonkinlaisena itseaiheutettuna toiseutena. Toiseus ei ole siis aina kiinni muiden syrjinnästä, vaan myös itsensä voi tehdä toiseksi vertailemalla itseään muihin ”minä” ja ”ne”-jaottelulla. Sun Yifengin mukaan uuden kulttuurialueen piirissä minuus korostuu myös kielellisesti, eli oman kielen erilaisuus korostuu vieraan kulttuurin keskellä.¹²³ Tällainen itseään ulkopuolistanut ajattelutapa vaikeutti sopeutumista yhteisöihin. Henkilö kokee itsensä äidinkiensä vuoksi toiseksi, mikä taas saattaa aiheuttaa ongelmia ”luovassa” kielenkäytössä ja kuulumisessa jännittämisen vuoksi.

2.4. Ei kuulumista ilman sopeutumista, ei sopeutumista ilman toiseutta

Tässä luvussa on käsitelty toiseutta ja kuulumista kielellisestä näkökulmasta kielikulttuurin kautta ja käyttämällä esimerkkinä sosiaalisia tilanteita. Kielikulttuuri vaihtelee aina kulttuuripiirin mukaan ja siinä on sekä yhtäläisyyksiä että eroavaisuuksia. Eroavaisuudet ovat kuitenkin ne asiat, jotka aiheuttavat kulttuuripiirin ulkopuoliselle toiseutta. Kielikulttuuri ei sisällä kieliopillisia asioita, vaan esimerkiksi sosiaalisessa tilanteessa vaadittua tietynlaista kielenkäyttöä, kuten fraaseja. Erilainen kielikulttuuri ja tämän kulttuurin käyttö ulkopuoliselle omituisissa tilanteissa saattaa tulla yllättävänä tai jopa huvittavana, kuten Enäjärven mainitsema ”kirkkohuumori”. Krohn taas koki toiseutta erikoisesti esitelmiensä kautta – Britanniassa kielikulttuuri oli erilainen verrattuna esitelmiin, joihin Krohn oli tottunut Suomessa. Esitelmien kielikulttuurin vuoksi Krohn usein jännitti esitelmiään ja koki itsensä sidotuksi vapaan kielenkäytön suhteen ja ei uskaltanut esiintyä ilman etukäteen kirjoitettua ja opetettua käsikirjoitusta.

Sosiaalisissa tilanteissa omaan kielitaitoon saattaa suhtautua kriittisesti muun muassa jännittämisen ja virheiden pelon vuoksi. Enäjärvi vähätteli omaa kielitaitoaan paljonkin, vaikka kirjoitti väitöskirjaansa englanniksi ja asui kansainvälisessä yhteisössä Crosby Hallissa. Uuteen kieliympäristöön joutuminen aiheuttaa epävarmuutta kenessä tahansa. Epävarmuudella kielitaitonsa suhteen henkilö tulee ulkopuoliseksi ja saattaa ryhtyä tarkkailemaan omaa kielenkäyttöään muun muassa hyperkorrektiudella. Enäjärvi pelkäsi kesäkurssiensa aikana jatkuvasti hylättyjä arvosanoja kokeistaan. Myös Kallas ja Krohn jännittivät kielen osaamistaan ja etenkin luovaa kielen käyttöä sitä vaatineissa tilanteissa. Molemmat osasivat tiettyjen sosiaalisten tilanteiden vaatimat puhefraasit, mutta esimerkiksi Kallaksen solmiessa suhteita lontoolaisiin kirjallisuuspiireihin, jäykistä ulkoa opetelluista fraaseista ei ollutkaan hyötyä. Ilmapiirin kuitenkin keventyessä myös Kallaksen jännitys kielitaitonsa suhteen höllentyi. Myös Krohn sai lisää varmuutta hyvistä arvosteluista, joita hänen esitelmänsä saivat.

---

¹²³ Yifeng 2006. s. 33.

Kielikulttuuri on vahvasti sidoksissa käyttäytymiskulttuuriin – millainen kielen käyttö on sallittua missäkin tilanteessa tai vaikkapa millaista kielenkäyttöä etiketti vaatii. Esimerkiksi toisen luennon hyökkäävää keskeyttämistä pidettiin paheksuttavana asiana, kuten Krohn sai kokea eräällä luennolla. Hyvien tapojen mukaisesti yleisö valitsi hyökkääjää vähättelevän ja humoristisen kielen pelastaakseen Krohnin nöyryykseltä. Kieli näkyy myös luokkajaossa. Kallas opetteli Lontooseen muutettuaan yläluokan tapaa käyttää kieltä. Kieli oli vahva toiseuttaja 1920-luvun Britannian hierarkkisessa yhteiskunnassa. Murteen ja puhetyylin avulla saattoi päätellä, mihin luokkaan puhuja mahdollisesti kuului. Ryhmytyminen on täten tärkeä osa kielikulttuuria, sillä jokaisella ryhmittymällä on omanlainen kielikulttuurinsa. Esimerkiksi yläluokan, jota voidaan pitää eräänlaisena ryhmittymänä, kielikulttuuri poikkeaa vaikkapa työväenluokan kielikulttuurista. Ääntäminen on tärkein erottaja, ja eri englannin kielen murteet aiheuttivat välillä päänvaivaa Krohnille ja Kallakselle. Krohnilla vääränlaisen ääntämisen pelko meni jopa niin pitkälle, että osallistuessaan luennoille British Museumissa hän päätti olla mieluummin hiljaa peläten ulkomaalaiseksi leimautumista ja täten ryhmittymästä ulosjoutumista vieraan ääntämisen vuoksi. Kallas opetteli yläluokan kielikulttuuria erikseen, jotta kuuluisi selkeämmin osaksi tiettyä ryhmittymää, tässä tapauksessa Britannian yläluokkaa. Tämän progradun kolme alateemaa ovat siis vahvasti sidoksissa toisiinsa, esimerkiksi kielikulttuuri oli sidoksissa luokkajärjestelmään sekä paikalliseen käytöskulttuuriin. Nämä kolme alateemaa on suhteutettava vielä 1920-luvulla vallinneisiin olosuhteisiin, jolloin luokkajako oli tiukka ja kieli oli olennainen keino erottua muista ryhmittymistä. Kielikulttuurin avulla vaalitaan myös käytöstapoja ja käyttäytymistä, jotka ovat sidoksissa paikalliseen kulttuuriin. Seuraavassa luvussa käsitellään käytöstapakulttuurin aiheuttamaa toiseutta, ja luvussa joitakin asioita on tarkasteltava myös kielen toiseuden näkökulmasta.

3. ”TAHTOISIN TIETÄÄ, MIKÄ OLISI HOVIETIKETIN MUKAAN OIKEA TAPA!” – KÄYTÖS- JA KÄYTTÄYTYMISKULTTUURI SEKÄ TOISEUS

Uuteen maahan ja vieraaseen kulttuuriin muuttaessa tai siellä vieraillessa vieraat käytöstapa- tai käyttäytymiskulttuurit tulevat usein ennemmin tai myöhemmin vastaan. Suurimmaksi osaksi uuden käytöstapakulttuurin kokeminen ja siitä mahdollisesti aiheutuvat toiseuden ja ulkopuolisuuden tunteet saattavat ilmentyä todennäköisemmin niillä, jotka oleskelevat maassa pidemmän aikaa. Tämä riippuu

tietenkin siitä, kuinka erilaiseen kulttuuriin joutuu sopeutumaan. Esimerkiksi erot idän ja lännen kulttuurien välillä ovat huomattavat. Iso-Britannia ja Suomi kuuluvat samaan eurooppalaiseen kulttuuriin, joten kulttuurilliset erot ovat melko pieniä. Tämän alaluvun teemana on käsitellä käytös- ja käyttäytymiskulttuurillisia toiseuden ja kuulumisen näkökulmasta. Lisäksi käsittelen vieraaseen käytös- ja käyttäytymiskulttuuriin sopeutumista sekä sosiaalisten tilanteiden ongelmia tästä näkökulmasta. Alaluvussa käsiteltävien aiheiden perusteella lukija voi jo olettaa, että käsiteltävät käytöstavat ja käyttäytymiskulttuuri ovat olleet erilaisia kuin Suomessa. Toiseuden ja kuulumisen teemoja tarkastellaan erilaisten esimerkkikokemuksien -ja tilanteiden kautta, joita Elsa Enäjärvi, Aino Kallas ja Helmi Krohn kokivat Britanniassa ollessaan. Esimerkkitapauksia on laajasti erityisesti Kallaksen näkökulmasta, koska hän joutui integroitumaan yhteiskuntaan ja sen ryhmittymiin Krohnia ja Enäjärveä syvemmin asemansa vuoksi. Lisäksi Kallas käsittelee teoksissaan ja päiväkirjassaan aihetta huomattavasti Enäjärveä ja Krohnia laajemmin.

Käyttäytymis- ja käytöstapakulttuurit seurustelutilanteissa ovat usein ensimmäisiä mahdollisia toiseuttavia tekijöitä vieraan kielen lisäksi, kun ihminen tutustuu vieraaseen kulttuuriin ja kulttuurialueen ihmisiin. Käytöstapakulttuuri ja etiketti voivat kuitenkin olla myös toiseuttavia jopa saman kulttuurin sisällä, esimerkiksi luokkajaon kautta. 1920-luvulla käytöstapakulttuuria käsiteltiin lähinnä ongelmien kautta, esimerkiksi miten parantaa työväenluokan ”säädytöntä ja sivistymätöntä” käytöstä tai miksi uusi *nouveau riche*, eli uusrikkaiden luokka, ei ollut käytöstavoiltaan samankaltainen kuin niin sanotun ”vanhan aatelin” luokka.¹²⁴ Näillä keskusteluilla yläluokka halusi tehdä selkeän eron uusrikkaisiin erottautuakseen asemallaan. Jo tällainen keskustelu itsessään oli hyvin toiseuttavaa. Käytöstapakulttuuria voitiin pitää luokkajakoa rakentavana ja ylläpitävänä. Yläluokka tarkoituksellisesti poikkesi käyttäytymisellään alemmista luokista erottautuakseen muista. Käytöstä ja käyttäytymistä tarkkailtiin, myös ulkomaalaisten. Toisaalta kulttuurin ulkopuolisille annetaan herkemmin anteeksi mahdolliset käytöstapavirheet, sillä ei voida olettaa uusien tulokkaiden omaksuvan uusia tapoja hetkessä täydellisesti. Cas Wouters kirjoittaa teoksessaan *Informalization: Manners and emotions since 1890* (SAGE Publications, 2007), että ”käytöstavat ja etiketti ovat koko ajan ympärillämme, kaikkialla”¹²⁵. Wouters tutkii kirjassaan lähinnä käytöstapakulttuurin ja tunteiden suhdetta toisiinsa mutta tekee myös mielenkiintoisen havainnon siitä, kuinka käytöstavat eivät ole ainoastaan sidonnaisia kulttuuriin vaan myös muihin asioihin, kuten sukupuoleen, ikään ja seksuaalisuuteen. Woutersin mukaan historian aikana naisten odotettiin usein käyttäytyvän eri lailla kuin miesten, nuorten eri tavalla kuin vanhusten. Suurimmaksi osaksi miehillä ja naisilla oli samat lähtökohdat käytöstavoissa ja

---

¹²⁴ Wouters 2007. s. 2.

¹²⁵ Wouters 2004. s. 4.

käyttäytymisessä, mutta ne myös erosivat toisistaan.¹²⁶ Kallas tuo esille sukupuolten välisiä eroja päiväkirjassaan, esimerkiksi naisten oletettiin pitävän yllä seurustelusuhteita muihin perheisiin ja emännöimällä säännöllisesti kaikenlaisia tilaisuuksia ja vastineeksi vierailevan niissä.

Käytöstapakulttuuri ei näy vain sosiaalisissa kanssakäymistilanteissa, vaan myös esimerkiksi kielessä, vaatetuksessa ja yleisessä olemuksessa. Kielestä riippuen käytöstapoihin kuuluu erilaisia normeja, joita käytetään aina tietyissä tilanteissa. Myös oikeanlainen kielen käyttö on tärkeää tilanteesta riippuen, esimerkiksi teitittely tai muuten kohtelias puhuminen ovat tärkeä osa käytöstapoja. Myös se mitä, miten ja milloin saa puhua, on käytöstapakulttuurin sanelemaa. Tuskin kovinkaan moni ryhtyisi esimerkiksi hautajaisten siunaustilaisuudessa vitsailemaan muiden kanssa, vaan tällöin yhteiskunnan asettamat normit käytöstapakulttuuriin ja käyttäytymiseen liittyen velvoittavat käyttäytymään hillitysti, tai ainakin näin oletetaan länsimaisessa kulttuuripiirissä. Myös vaatetus on Woutersin mukaan tärkeä osa käytöstapoja, vaikka emme usein luekaan pukeutumista käytöstapoihin liittyväksi. Tietyissä tilanteissa pukeudutaan tietyllä tapaa, ja paljastavaa pukeutumista pidetään usein epäsoveliaana tai epäkohteliaana. Olemukseen taas sisältyvät Woutersin mukaan tunteet ja etenkin niiden hallinta. Lisäksi tunteiden näytämisen määrän sallittavuus vaihtelee kulttuureittain.¹²⁷

Benet Davetian on tutkinut käytöstapa- ja kohteliaisuuskulttuuria länsimaisessa kulttuuripiirissä. Myös Davetian mainitsee, että historian saatteessa käytöskulttuurilla on pidetty yllä ”joustamatonta yhteiskuntaa”, eli toisin sanoen ihmisten epätasa-arvoisuutta luokkayhteiskunnan kautta.¹²⁸ 1920-luvulla tällainen jako oli nähtävissä länsimaissa, erityisesti Britanniassa, mutta myös Suomessa, vaikka luokkajärjestelmä ei ollutkaan Suomessa yhtä jyrkkä kuin Britanniassa. Käytöstapakulttuuri ja käyttäytyminen ovat historian saatossa muodostuneet olennaiseksi osaksi yhteiskuntaa erityisesti luokkajaon näkökulmasta. Nykyisin nämä luokkajaot ovat lieventyneet, mutta ovat joissakin yhteiskunnissa vielä nähtävissä (esimerkiksi Britanniassa). Myös aika on vaikuttanut käytöstapojen muuttumiseen, ja käytöstavat ovatkin muuttuneet 1900-luvun alkuvuosikymmenistä nykyaikaan verrattuna. Woutersin mukaan käytöstavat ovat muuttuneet yhteiskunnan muutoksien myötä, esimerkiksi kun hygieniaan ryhdyttiin panostamaan, tuli syljeskelystä kaduille ja niistelystä muualle kuin nenäliinoihin moukkamaista käytöstä. Käytöstapojen muuttuminen on lähtenyt yleensä niin sanotusti ”ylhäältä käsin”, eli yläluokka ja keskiluokka ovat ensin omaksuneet pikkuhiljaa uudet käytöstavat, jotka ovat

---

¹²⁶ Wouters 2007. s. 2.

¹²⁷ Wouters 2007. s. 3–4.

¹²⁸ Davetian 2009. s. 24.

sitten levinneet ajan myötä alimpiin kerroksiin asti. Koska muutos alaluokilla oli hitaampaa kuin yläluokilla, pitivät yläluokan edustajat usein alempia luokkia sivistymättöminä ja jopa barbaarimaisina.¹²⁹ Käytöstapakulttuuri on siis muuttunut hitaasti vuosisatojen aikana ja on ollut luokkayhteiskunnissa tärkeä toiseuden luoja. Yläluokan edustajat käyttäytyivät eri tavoin kuin alempiin luokkiin kuuluneet korostaakseen omaa asemaansa yhteiskunnassa muihin nähden.

Englantia oppimassa -matkateoksen kirjoittanut Helmi Krohn toteaa teoksensa alkusanoissa, että “Lontoosta Englannin sielua on vaikea löytää, on lähdeittävä maaseudulle, jos haluaa siihen tutustua, kuljettava vanhojen normannien rakentamien kirkkojen katveessa ja samoiltava suurissa metsissä ja autioilla nummilla. Tai istuttava avonaisten takkojen ääressä englantilaisissa kodeissa ja nähtävä ihmiset arkioloissa”¹³⁰. Krohnin mielestä englantilaiseen kulttuuriin ja täten myös käytöstapoihin pääsee tutustumaan nimenomaan tarkastelemalla ihmisten arkielämää ja mieluiten ilmeisesti myös mahdollisimman autenttisissa oloissa. Toisin kuin Kallas, Krohn matkusteli paljon Britanniassa ja luentokiertoillaan usein majoittui paikallisten luo. Kallas pysyi lähinnä Lontoossa, vaikka tekikin silloin tällöin vierailuja myös Englannin maaseudulle. Enäjärvi matkusteli myös paljon Englannissa, vaikka hänenkin “tukikohtansa” sijaitsi nimenomaan Lontoossa. Krohn kirjoittaa asumisestaan paikallisten luona matkateoksessaan: “Kodit, jotka avautuivat minulle, olivatkin mitä erilaisempia, mutta kaikille yhteistä oli isäntäväen suuri ystävällisyys”¹³¹. Krohnin naimattomuus kuitenkin aiheutti “jäykkyyttä” joissakin isäntäperheissä. “Olisin voinut välttää tämän ikävyyden, jos olisin ollut vähemmän rehellinen [...]. Yleensä englantilaiset ovat hyvin hienotunteisia eivätkä tee mitään henkilökohtaisia kysymyksiä”¹³².

Tämä käsittelyluku on jaettu eri alalukuihin, joista ensimmäisessä tarkastellaan käytöstapa- ja käyttäytymiskulttuuria käsitteenä ja miten ne voidaan sitoa toiseuteen. Toinen alaluku käsittelee sopeutumista ja sopeutumisen ongelmia vieraaseen käyttäytymiskulttuuriin kuulumisen ja toiseuden näkökulmasta. Toisessa alaluvussa käsitellään myös tunteiden ja käyttäytymisen yhtäläisyyksiä, ja aion jatkaa aiheen käsittelyä tarkemmin toiseuden elementtien näkökulmasta kolmannessa alaluvussa. Kolmannessa alaluvussa on myös lyhyt katkelma siitä, kuinka sopeutuminen vieraaseen kulttuuriin on etenkin Kallakselta onnistunut. Kolmannessa alaluvussa siirrytään käsittelemään kanssakäymisen

---

¹²⁹ Wouters 2007. s. 11–12.

¹³⁰ Krohn 1931. s. 7

¹³¹ Krohn 1931. s. 39.

¹³² Krohn 1931. s. 38.

myötä esille noussutta tunteiden näyttämiseen ja niihin suhtautumiseen liittynyttä toiseutta käytöstapojen ja käyttäytymisen näkökulmasta. Kolmas alaluku sisältää luokkajärjestelmään liittyviä teemoja, jotka ovat kuitenkin sidoksissa tämän luvun aiheeseen. Viimeinen alaluku toimii myös siirtymänä neljänteen käsittelylukuun, joka käsittelee luokkayhteiskuntaa toiseuden näkökulmasta.

3.1. Ihminen kuin kuiva ja kova paperinpalanen - Käytöstapakulttuuri ja toisuus

Käytöstavat ja käyttäytymiskulttuuri ovat toiseuden aiheuttajia, esimerkiksi vieraaseen kulttuuriin saapuessa paikalliset tavat saattavat tuntua vierailta, mutta myös kulttuurin sisällä käytöstavat luovat toiseutta. Kulttuurin sisällä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä käytöskulttuurin toisuus näkyi parhaiten luokkayhteiskunnan kautta esimerkiksi siinä, miten ylempiin luokkiin kuuluneet ihmiset käyttäytyivät ja miten käytöstavat erosivat alempien luokkien tavoista. Jorge Arditin pohtii toiseutta ja etikettiä teoksessaan *A Genealogy of Manners - Transformations of Social Relations in France and England from the Fourteenth to the Eighteenth Century* (1998). Arditin mainitsee nimenomaan tiettyihin luokkiin kuuluvat käytöstavat toiseuden luojina. Esimerkiksi ylempiin luokkiin kuuluneet naiset käyttäytyivät eri tavoin kuin alempiin luokkiin, kuten vaikkapa työväestöön, kuuluneet naiset.¹³³ Luokkayhteiskunnan voisi sanoa rakentuneen ”me” ja ”ne”-ajattelulle, joten erilaiset käytöstavat vielä vahvistivat tätä ajattelutapaa. Olen erottanut käytöstapa -ja käyttäytymiskulttuurin kahdeksi omaksi teemaksi, sillä vaikka ne ovatkin tiukasti sidoksissa toisiinsa, on niissä myös eroja, etenkin jos asiaa tarkastelee englannin kielen kautta. Wildeblood ja Brinson määrittelevät käsitteet seuraavasti: käytöstavat (*manners*) ovat tapoja, joita ihmiset kaavamaisesti noudattavat sosiaalisissa tilanteissa. Kohdeltaisuus ja etiketti lasketaan käytöstapoihin. Sen sijaan käyttäytyminen (*behavior*) on usein yksilöllisempää mutta myös käytöstapojen ja yhteiskunnan normien sanelemaa. Molemmat ovat sidoksissa kulttuuriin, eli millaista käytöstä ja käytöstapoja ihmisiltä odotetaan tietyissä tilanteissa. Käyttäytymiseen liitetään usein fyysinen käytös, kun taas käytöstapoihin enemmänkin henkinen.¹³⁴ Wildebloodin ja Brinsonin mukaan 1900-luvun alussa käyttäytyminen jaettiin usein vielä karkeasti kahteen kategoriaan: *gentlemanly* ja *lady-like*. Käyttäytymiskulttuuri oli siis jakautunut sukupuolen mukaan. Sukupuoleen liittyvät teemat eivät kuitenkaan ole näkökulmina tässä tutkimuksessa, ellei käsiteltävä aihe vaadi sukupuoliteemojen käsittelyä erikseen. Käytöstavat ja käyttäytyminen ovat sidoksissa sosiaaliseen ilmapiiriin sekä yhteiskunnan normeihin ja arvoihin.¹³⁵

---

¹³³ Arditin 1998. s. 226.

¹³⁴ Wildeblood, Brinson 1965. s. 17–18.

¹³⁵ Wildeblood, Brinson 1965. s. 17–18.

Erityisesti 1900-luvun alkuvuosikymmenten käytöstapakulttuuria käsitellessä on otettava huomioon luokkajako, sillä luokka oli tärkeä tekijä käytöstapakulttuurin kannalta. Myös kielen käyttö ja kielikulttuuri, etenkin Britanniassa, liittyivät vahvasti luokkajakoon. Esimerkiksi suositut etikettikirjat vahvistivat tätä roolijakoa. Cas Wouters mainitsee, että 1800-luvulla ja 1900-luvun alkuvuosina käytöstapaoppaat oli suunnattu lähes aina jonkin tietyn luokan ihmisille. Työläisille oli omat oppaansa ja keskiluokalle omansa. Oppaat oli yleensä jaettu vielä sukupuolen ja/tai siviilisäädyn mukaan.¹³⁶ ”Käytöstapatrendit” olivat tärkeä osa luokkajaon ylläpitoa ja yleensä vielä tietoisesti. Esimerkiksi keskiluokka, joka yleensä jäljitteli yläluokan tapoja (mutta alkoi myös itse näyttää suuntaa käytöstavoissa 1900-luvulla), omaksui yläluokasta uuden tavan, alkoi yläluokka yleensä pitää omaksuttua tapaa ”sivistymättömänä” ja täten yläluokan käyttämää tapaa saatettiin muuttaa. Wouters kutsuu tällaista tietoista jakoa luokkien välillä käytöstapakulttuurin avulla ”*balance of controls*” eli ”kontrollin tasapainoksi”. Woutersin mukaan luokat, ja erityisesti yläluokka, pyrkivät ylläpitämään rajaa luokkien välillä tietoisien kontrollin avulla, mikä näkyy myös kielikulttuurissa ja käytöstavoissa. Erottelulla pyrittiin luomaan jakoa luokkien välille, jotta nämä selvästi erottautuisivat toisistaan etenkin ulkoisesti. Tämän rajan ylitystä pidettiin moukkamaisena ja jopa ”skandaalimaisena”. Erityisesti 1900-luvun alussa syntynyt uusi ”luokka”, *nouveau riche* eli ”uusrikkaat”, saivat paheksuntaa yläluokan jäseniltä, jotka kannattivat ”luontaista jakoa”. Nämä uusrikkaat eivät olleet syntyneet vanhoihin yläluokan aatelissukuihin, vaan olivat päässeet sinne rahalla ja ”naimakaupoilla”. Tämän vuoksi joidenkin yläluokan jäsenten mielestä *nouveau riche* oli luokkana lähempänä keskiluokkaa, ja heitä ei olisi missään nimessä saanut ottaa osaksi yläluokkaa.¹³⁷

Toiseutta voidaan tarkastella toisen luvun kielen ja kielikulttuurin lisäksi myös käytöskulttuurin (*manners ja behavior*) käsitteiden kautta. Toiseutta tunnetaan silloin, kun paikallisten käytöskulttuuri- ja tavat eivät ole ennestään tuttuja, vaan ne koetaan vieraiksi. Tässä luvussa käsitellään nimenomaan englantilaista ja brittiläistä käytöskulttuuria, jossa on sekä samankaltaisuuksia että eroavaisuuksia suomalaiseen vastaavaan. Tärkeintä käytöskulttuurin kannalta on, kuten toiseudessa yleensäkin ulkomailla, identifioituminen jonkin tietyn kulttuurin piiriin. Erityisen yleisiä toiseuden aiheuttajia ovat Kate Foxin mukaan ”kirjoittamattomat käyttäytymissäännöt” yhteiskunnassa. Niitä ei varsinaisesti opetella, vaan ne omaksutaan jo pienestä pitäen tarkkailemalla ympäristöä ja ottamalla vaikutteita esimerkiksi omilta vanhemmilta. Foxin mukaan näiden sääntöjen opettelu kulttuuripiirin ulkopuolisille voi olla haastavaa ja aikaa vievää.¹³⁸ Käytössäännöt ovat vahvasti sidoksissa sekä yhteiskunnan

---

¹³⁶ Wouters 2007. s. 12.

¹³⁷ Wouters 2007. s.13–14. Luokkatietoisuutta käsitellään enemmän luvussa 4.

¹³⁸ Fox 2014. s. 7.

odotuksiin että ryhmittymiin. Foxin mukaan natiiveille nämä käytössäännöt tulevat ”refleksinomaisesti” ja heidän ei tarvitse tietoisesti miettiä, miten tilanteissa toimitaan tai puhutaan. Sen sijaan ulkopuoliset, jotka eivät ole vielä omaksuneet yhteiskunnan ja ryhmittymien sääntöjä, voivat tuntea itsensä ulkopuolisiksi tai ainakin tilanteen oudoksi, kun sopivaa reagoititapaa ei välttämättä tiedetä.¹³⁹

Esimerkiksi Kallas kertoo päiväkirjassaan yläluokan monimutkaisestakin käytöstapakulttuurista, joka jaksoi ihmetyttää, mutta myös ärsyttää Kallasta koko hänen aikanaan Lontoossa. Yksi esimerkki tällaisesta Kallasta ärsyttäneestä tavasta oli brittiläisen yläluokan tapa jaella käyntikortteja. Käyntikorttikulttuuri oli suosittu erityisesti yläluokan ja keskiluokan parissa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Kallas selvästi vihasi tätä toimintatapaa: ”ihmisen korvaa kuiva ja kova paperinpalanen”¹⁴⁰. Käyntikortteja jaettiin ihmisille mieluummin ja niitä lähetettiin jopa postissa, mutta varsinaista tapaamista se ei kuitenkaan tarkoittanut. Kallas mainitseekin saaneensa kymmeniä käyntikortteja mutta ei tavannut kaikkia niiden antajista. Käyntikorttien jakoa pidettiin erityisesti naisten asiana ja Kallaksen mukaan oli yleisesti tapana, että talon *ladyn* piti käydä aina silloin tällöin jakelemassa käyntikortteja eri osoitteisiin, mieluiten silloin kun osoitteen omistajat eivät olleet kotona.¹⁴¹ Käyntikorttien jakelun taustalla ei ollut halu tutustua tai seurustella, vaan enemmänkin käytöstapakulttuuriin kuulunut ”rituaali”. Nimellä Mrs. Humphry kirjoittanut yläluokkaan kuulunut nainen kirjoitti etikettiteoksessaan, että ”herrasväeltä odotettiin korttia ja sen käyttöä sosiaalisissa yhteyksissä”¹⁴². Ylipäätänsä Kallas hämmästelee brittiläisten yhteydenoton vanhanaikaisuutta, esimerkiksi puhelimia ei käytetty, vaan Kallaksen mukaan lähes kaikki yhteydenottaminen -ja pitäminen tehtiin kirjeitse tai käyntikorttien välityksellä. ”En ole missään muualla nähnyt moista kirjelappusten runsautta”¹⁴³. Käyntikorttien jakelu oli siis tärkeä osa käytöstapakulttuuria Britanniassa ja tietyiltä ihmisiltä, kuten yläluokkaan kuuluneelta Kallakselta, odotettiin käyntikorttien käyttämistä ja vastaanottamista. Kallas kirjoitti kirjeessään ystävälleen Anna-Maria Tallgrenille, että ”tunnen muuttuneeni varsinaiseksi käyntikorttikoneeksi”¹⁴⁴.

---

¹³⁹ Fox 2014. s. 13.

¹⁴⁰ Kallas helmikuu 1922. s.195.

¹⁴¹ Kallas helmikuu 1922. s. 195.

¹⁴² Humphry 1909. s. 13.

¹⁴³ Kallas 8.12.1922. s. 239.

¹⁴⁴ Kallas (päiväämätön) 1922. s. 41.

Enäjärvi, Krohn ja Kallas tekivät kirjeissään, päiväkirjoissaan sekä matkakirjoissaan havaintoja käyttäytymisestä ja käytöstapakulttuurista. Kaikki kolme tarkkailivat Britanniaa erityisesti ihmisten ja sosiaalisten tilanteiden kautta. Kallaksen, Enäjärven ja Krohnin materiaaleja lukiessa toiseuden elementtejä esiintyy melko runsaasti, mutta ne pitää ikään kuin havainnoida ”rivien välistä”. Kukaan heistä ei muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta koskaan mainitse tuntevansa oloaan ulkopuoliseksi. Yksi esimerkki harvoista poikkeuksista on Kallaksen ensimmäisiltä Lontoon-kuukausilta, jolloin hän valitti yksinäisyyttään päiväkirjassaan. Erot kulttuurien välillä tulevat sen sijaan selkeästi ilmi niissä yhteyksissä, joissa Kallas, Krohn ja Enäjärvi ihmettelevät paikallisia ihmisiä ja heidän tapojaan. He eivät koskaan varsinaisesti vertaile mitään, kuten esimerkiksi ”näin meillä Suomessa”, vaan toiseus näkyy enemmänkin siinä, että he ovat ylipäättänsä kirjoittaneet näistä brittiläisistä tavoista erikseen. Näistä voidaan olettaa, että tavat ynnä muut brittiläiset asiat ovat ainakin heille itselle vieraita. Casey Blantonin mukaan etenkin matkakirjallisuudessa käsitelläänkin lähes aina itselleen vieraita tai tuntemattomia teemoja, jotka ovat saaneet kirjoittajan (usein tiedostamattomasti) tuntemaan olonsa ulkopuoliseksi eli toiseksi.¹⁴⁵ Matkakirjallisuudessa onkin tärkeää heijastaa ”toiseuttaan” vallitsevaan kulttuuriin nähden käsiteltyjen teemojen kautta. Teemat ovat usein erilaisia kirjoittajasta riippuen, esimerkiksi Kallas kirjoitti eri asioista kuin Krohn ja Enäjärvi.¹⁴⁶ Blantonin mukaan matkakirjojen toiseutta tutkiessa on kuitenkin käytettävä sisällönanalyysia, sillä harva matkakirjojenkaan kirjoittaja pohtii aiheitaan nimenomaan toiseuden kautta vaan enemmänkin tiedostamattomasti.¹⁴⁷

Erityisesti Kallaksesta muodostui varmasti lähes 13 vuoden Britanniassa oleskelun jälkeen brittiläisen käytöstapakulttuurin ”asiantuntija”, sillä diplomaattitehtäviä hoitaneet Kallakset joutuivat opettelemaan paikalliset, erityisesti ylimystön, käytöstavat tarkkaan. Kallasten muuttaessa Lontooseen 1922 oli Kallaksen aluksi vaikea oppia paikallista käytöstapakulttuuria, osittain johtuen myös kieli-aidon puutteesta. Fox mainitseekin, että etenkin uuden käytöskulttuurin opettelu on haastavaa, koska se sisältää ”kirjoittamattomia/tiedostamattomia” sääntöjä, jotka voi omaksua vain hitaasti ajan kanssa.¹⁴⁸ Kallas kirjoitti aiheesta paljonkin päiväkirjaansa. Kallas myös selvästi jännitti uuden käytöskulttuurin omaksumista, sillä ”englantilaiset ovat hyvin suvaitsemattomia erityisesti säädyttöntä käytöstä kohtaan”¹⁴⁹. Virheiden pelko ja täten toiseutetuksi tuleminen ovat yleisiä teemoja sopeutumisessa toiseen kulttuuriin. Rhymesin teoria ”hyperkorrektiudesta” voi näkyä kielen lisäksi muidenkin asioiden, kuten tässä tapauksessa käytöskulttuurin hallinnan, kautta. Pelko epäonnistumisesta tai

---

¹⁴⁵ Blanton 2002. s. 3-4.

¹⁴⁶ Blanton 2002. s. 3.

¹⁴⁷ Blanton 2002. s. 4.

¹⁴⁸ Fox 2014. s. 14.

¹⁴⁹ Kallas 23.6.1923. s. 279.

itsensä nöyryyttämisestä väärän käytöksen vuoksi saattaa vähentää henkilön kommunikointia muiden kanssa – käytöskulttuurikin on kommunikointia, joten aihetta on vaikea käsitellä ilman sen sitomista kieleen ja kielikulttuuriin.¹⁵⁰ Vieraan käytöskulttuurin opettelu vaatii aikaa sekä paikallisia kontakteja. Sopeutuminen vieraaseen käytöskulttuuriin oli etenkin Kallakselle olennainen teema hänen päiväkirjassaan, erityisesti ensimmäisten Lontoon-vuosien aikana. Krohnille ja Enäjärvelle yhteiskuntaan sopeutuminen ei ollut niin olennaista, koska he viettivät Lontoossa vain muutamia kuukausia. Heidän ei tarvinnut niin sanotusti elää brittiläistä kulttuuria toisin kuin Kallaksen vaan heille riitti sivustakatsojan asema. Krohn ja Enäjärvi tekivätkin käytöskulttuurista enimmäkseen havaintoja, mutta eivät paneutuneet teemaan sen tarkemmin materiaaleissaan. Sopeutumista brittiläiseen kulttuuriin tarkastelenkin siis lähinnä Kallaksen näkökulmasta, koska hän antaa syvemmän näkökulman asiaan päiväkirjamerkinnöissään.

3.2. ”Kiusallista seisoa vain sivusta katselijana” – sopeutuminen, sosiaaliset ongelmatilanteet ja toiseus käytöskulttuurin näkökulmasta

Länsimaissa käytöskulttuuri on pohjimmiltaan samanlaista, vaikka myös alueellisia eroja on olemassa. Holger Nehringin mukaan käytöskulttuuriin liittyy myös vastakkainasettelua ja ennakkoluuloja. Jokaisessa kulttuurissa elää jonkinasteinen käsitys toisten kulttuurien ”sivistyneisyydestä” käytöskulttuurin kannalta. Nehringin mukaan jotkut ”sivistysvaltiot” pitävät omaa käytöskulttuuriaan ja ”sivistyneisyyttään” parempana kuin toisten.¹⁵¹ Suomi ja Britannia kuitenkin kuuluivat samaan eurooppalaiseen kulttuuripiiriin, joten todennäköisesti kumpikaan maa ei pitänyt toista ”sivistymättömänä”. Toisaalta suurvaltio Britannia on saattanut katsoa Suomea ja suomalaisia ”alaspäin”, mutta se ei ole tässä luvussa olennaista. Lisäksi alaluvussa käydään läpi Krohnin, Enäjärven ja Kallaksen asennoitumista vieraaseen käytöskulttuuriin kahdesta eri näkökulmasta: Kallaksen erikseen sekä Enäjärven ja Krohnin samassa alaluvussa. Tämä jaottelu johtuu siitä, että Kallas asui Lontoossa kolme toista vuotta, kun taas Enäjärvi ja Krohn viettivät Britanniassa vain muutamia kuukausia. Kallakselle on siis ollut tärkeämpää sopeutua uuteen rooliinsa diplomaatin vaimona uudessa maassa ja täten paikallisen käytöskulttuurin opettelu oli myös velvoite ammatin kautta. Enäjärveä ja Krohnia tarkastelen sen sijaan brittiläisen kulttuurin ulkopuolisina henkilöinä ja pohdin, kuinka he suhtautuivat vieraaseen käytöskulttuuriin. Ensimmäisessä kappaleessa käsitellään erityisesti Kallaksen sopeutumista vieraaseen käytös- ja käyttäytymiskulttuuriin Kallaksen luomien suhdeverkostojen kautta sekä erilaisia kokemusesimerkkejä hyödyntäen. Sopeutuminen oli aikaa vievää ja uudessa kieliympäristössä myös

---

¹⁵⁰ Rhymes 30.1.2015.

¹⁵¹ Nehring, Holger. 'Civility in History: some observations on the history of the concept', *European Review of History*, 18 :3 (2011), 311–333.

vaativaa. Toisessa kappaleessa vahvoina teemoina ovat sen sijaan sosiaaliset ongelmat, niistä aiheutuva toiseus ja etenkin tunteet, joita syntyy toiseuttavissa tilanteissa.

3.2.1. *Très grande efforts* – Sopeutuminen vieraaseen käytös- ja käyttäytymiskulttuuriin ja toiseus
Sopeutuminen on usein suurimpia ongelmia, joita vieraaseen käytöskulttuuriin saapunut kokee maassa. Sopeutumisprosessi on usein pitkä ja sisältää paljon toiseuden elementtejä. Suurin osa sopeutumisen ongelmista liittyy etenkin käytöskulttuuriin sekä arkiseen elämään. Ruth Martinin mukaan arkielämän sopeutumisoongelmat ovatkin yleisimpiä ongelmia sopeutumisen kannalta. Koulunkäynti, kaupassa asiointi ja niin edelleen sekä tietysti näihin liitettävät käyttäytymisrituaalit.¹⁵² Arkipäivän käyttäytymiskulttuuri on todennäköisesti ensimmäinen toiseutta aiheuttava tekijä, mihin vierasta käytöskulttuuria opetteleva törmää. Martin on haastatellut kirjassaan ulkomailta Britanniaan muuttaneita naisia ja tutkinut heidän sopeutumistaan vieraaseen kulttuuriin myös käytöskulttuurin näkökulmasta. Ensimmäisiä asioita, joita tutkimuksen naiset jännittivät uudessa maassa, liittyivät kaikki arkielämän ilmiöihin. Myös ystävien saaminen nousi tärkeäksi tekijäksi sopeutumisen kannalta. Ilman ystäviä on vaikea sopeutua, ja toiseuden tunteet ja kokemukset ovat todennäköisempiä ilman paikallista suhdeverkostoa. Martinin mukaan paikalliseen käytöskulttuuriin tutustuu parhaiten paikallisten tuttavuuksien kautta.¹⁵³

Aino Kallaksen sopeutuminen uuteen kotikaupunkiinsa ja asemaansa ensimmäisten Lontoon-vuosiensa aikana ei ollut helppo. Kallas kirjoitti helmikuun 1922 lopulla sisarelleen, ettei ollut vielä oikein saanut ketään tuttavuuksia Lontoosta – lähes kuukausi sen jälkeen, kun he olivat saapuneet Lontooseen ensimmäisen kerran. Toisaalta kuukausi on melko lyhyt aika, mutta Kallas tunsikin olonsa yksinäiseksi. Kallas kirjoitti, että oli tutustunut helmikuussa ainoastaan suomalaisen kirkon pastorin rouva Hjeltiin.¹⁵⁴ Hän oli ilmeisesti puhunut kirkossa myös muiden Lontoon suomalaisten kanssa, mutta ilmeisesti syvempiä tuttavuuksia ei heistä tullut. Päiväkirjassaan Kallas kirjoitti ensimmäisten Lontoon-kuukausiensa aikana yksinäisyydestään. Yksinäisyyttä saattoi lisätä myös brittien tapa tehdä tuttavuuksia, joka oli – ainakin Kallaksen mielestä – monimutkainen ja ikävä. Kallas kirjoitti vuonna 1928 ilmestyneessä *Langatonta sähköä* -teoksessaan oltuaan Lontoossa jo vuosikautia, että vaikka hänellä selvästi oli jo siihen mennessä paljon kontakteja ja tuttavuuksia, ”Lontoo ei totisesti ole oikea paikka ystävyiden vaalintaa varten”¹⁵⁵. Tämä tarkoitti sitä, että lontoolaisen yläluokan

---

¹⁵² Martin 2007. s. 36.

¹⁵³ Martin 2007. s. 36.

¹⁵⁴ Kallas 26.2.1922. s. 46

¹⁵⁵ Kallas 1928. s. 81.

käyttäytymiseen ja käytöstapoihin kuuluivat seurustelun pinnallisuus sekä ajoittaiset poistumiset muualle maahan. Seuraelämän sesonkiajan (kesä-elokuu) ulkopuoliset jaksot vietettiin muualla kuin Lontoossa.¹⁵⁶ Enäjärvellä sen sijaan ei näyttänyt olleen sopeutumisvaikeuksia. Asuessaan Crosby Hallissa hän selvästi tuli toimeen kaikkien muiden asukkaiden kanssa sekä suhtautui kaikkeen uuteen mielenkiinnolla ja uteliaisuudella. Jopa Kallaksen mielestä monimutkaisen ja vaivalloisen seurustelukulttuurin Enäjärvi näki lähinnä huvittavana: ”Seurusteltiin henkilön parista toisen luo, tavalla, joka minusta on hyvin hauskaa, paitsi silloin kun ei ehdi sanoa yhtään mitään”¹⁵⁷. Enäjärven sopeutuminen väliaikaisesti erilaisiin yhteisöihin oli tosin Lontoossa vietetyn lyhyen ajan vuoksi paljon pinnallisempaa kuin Kallaksen.

Ulkomaalaisille oli myös omat odotetut käytöstapansa. Tästä esimerkkinä niin sanottu ”esiliinakulttuuri”, mikä tarkoitti sitä, etteivät ulkopuoliset voineet itse tutustua paikallisiin vaan Kallaksen mukaan paikallisten oli itse tehtävä ensin aloite. Toisaalta ulkomaalaisilta ei odotettu yhtä hyvää ja syvällistä tuntemusta paikallisesta kulttuurista, ja näin ollen ulkomaalaisille annettiin anteeksi mahdolliset virheet esimerkiksi käyttäytymisessä (kunhan se ei ollut tarkoituksellisesti loukkaavaa). Hyvän käytöksen ideaalit olivat usein transnationaalisia, mutta käytösvirheen sattuessa voidaan olettaa kyseen olevan ainoastaan tiettyyn kulttuuriin sisältyneistä erikoispiirteistä. Kulttuurin sisäiset erikoispiirteet eivät ole transnationaaleja.¹⁵⁸ Kallas kirjoittaakin varsinkin ensimmäisten vuosien aikana paljon brittien käytöskulttuureista, jotka olivat hänelle vieraita. Esittäytymiseen liittyneet käytössäänöstöt tuottivat erityisesti päänvaivaa Kallakselle. Esimerkiksi juhlissa ja muissa sosiaalisissa tapauksissa vieraille ihmisille ei sopinut mennä puhumaan ilman esittelyjä, ja pienessäkin seurassa tuntemattomille puhumista vältettiin ennen kuin isäntäväki (tai joku muu yhteinen tuttava) esitteli tuntemattomat toisilleen. Puhumista ilman esittelyä olisi pidetty rahvaanomaisena ja tungettelevana. Jos Kallas olisi kuitenkin mennyt esittäytymään ilman esiliinaa ja olisi näin tehnyt etikettivirheen, oltaisiin häntä kohtaan kuitenkin oltu suopeampia hänen ulkomaalaistaustaisuutensa vuoksi. Britit eivät kuitenkaan todennäköisesti pitäneet Kallasta sivistymättömänä tai barbaarimaisena, vaan enemmänkin neutraalisti kyseisen ryhmittymän ulkopuolisena, jolle ryhmittymän säännöt ja normit eivät olleet ennestään tuttuja.¹⁵⁹ Kallas mainitsee myös päiväkirjamerkinnöissään, että muiden lähettiläiden luona oli käytävä paikan päällä, tunsivat he entuudestaan tai eivät, diplomaattisuhteiden ylläpidon vuoksi. Tämä oli Kallaksen mukaan poikkeuksellista käytöstä. Näiden pakollisten vierailujen aikana

---

¹⁵⁶ Kallas 1928. s. 81.

¹⁵⁷ Enäjärvi 1928. s. 340.

¹⁵⁸ Wildeblood, Brinson 1965. s. 42–43.

¹⁵⁹ Philipsen 1989. s. 79.

Kallas tutustuikin uusiin ihmisiin, jotka vuorostaan esittelivät hänet paikallisille, jolloin myös sosiaaliset verkostot paikallisiin kasvoivat.¹⁶⁰

Kallas kirjoitti päiväkirjaansa, että keskustellessaan Belgian suurlähettilään rouvan kanssa, rouva mainitsi Kallakselle brittiläisen tutustumisprosessin olleen ”*très grande efforts*”, eli ”hyvin suuria ponnistuksia”.¹⁶¹ Kallas mainitsi myös päiväkirjassaan, että erilaisissa tilaisuuksissa oli ”kiusallista seisoa aluksi vain katselijana”. Etiketin vuoksi hän ei voinut liittyä keskusteluun ilman, että jompikumpi isännistä esitteli heidät ensin vieraille.¹⁶² Kallaksella oli siis vaikeuksia sopeutua uuteen kulttuuriympäristöönsä. Jonkinasteista kulttuurien ”törmäystä” on nähtävissä Krohnin, Kallaksen ja Enäjärven materiaaleissa. Erityisesti matkakirjallisuudessa toiseus ja erilaisuus ovat kantavia teemoja muun sisällön ohella. Sarah Millsin mukaan vieras kulttuuri ja siihen sopeutumisen sekä samaistumisen kokemukset ovat olennaisia toiseuden kannalta.¹⁶³ Sopeutuminen ja samaistuminen ovat sidoksissa identiteettiin, jonka kautta henkilö määrittelee asemaansa ja paikkaansa yhteiskunnassa. Identifioituminen ryhmittymän ulkopuoliseksi rakentaa toiseutta, mikä näkyy esimerkiksi Kallaksen tapauksessa kiusallisuuden tunteina, kun paikallisiin tapoihin ja käytökseen ei ole vielä sopeutunut. Kulttuurillinen tietämys onkin olennaista sopeutumisessa ja kulttuuriin samaistumisessa, sillä mitä enemmän paikallisista tavoista ja käytöksestä tietää, sitä nopeammin henkilö samaistuu paikallisiin sekä sopeutuu kulttuuriin.¹⁶⁴ Joillakin sopeutuminen käy helpommin kuin toisilla, ja näillä henkilöillä saattaa olla taustalla jo etukäteistietoa paikallisista tavoista, jolloin mahdollinen ”kulttuurishokki” ja sitä myötä toiseuden tunteet eivät tule suurina yllätyksinä. Lisäksi myös sopeutumisen tarve on yksilöllinen, esimerkiksi Krohnin ja Enäjärven ei tarvinnut sopeutua yhteiskuntaan, vaikka he selvästi samaistuvatkin brittiläiseen kulttuuriympäristöön jonkin verran tuttujen asioiden ja käytöskulttuurin kautta.

Kallaksen ensimmäisistä Lontoosta lähettämistä kirjeistä käy ilmi, ettei Kallas sopeutunut Lontoon hetkessä. Ensimmäisessä Lontoossa kirjoitetussa kirjeessään Krohnille kaksi viikkoa muuton jälkeen vuonna 1922 Kallas mainitsee, että suurin osa ensimmäisistä viikoista on mennyt lähinnä uuteen kotiin totutella, ja ettei hän ole ehtinyt tutustua kaupunkiin, saati sen asukkaisiin, ollenkaan.¹⁶⁵ Vasta kesällä 1922 Kallas kirjoitti sekä päiväkirjassaan että kirjeissään ensimmäistä kertaa

---

¹⁶⁰ Kallas helmikuu 1922. s. 196.

¹⁶¹ Kallas 28.3.1922. s. 198.

¹⁶² Kallas helmikuu 1922. s. 196.

¹⁶³ Mills 1991. s. 13.

¹⁶⁴ Davis 2011. s. 1.

¹⁶⁵ Kallas 12.2.1922. s. 45.

viihtyvän Lontoossa, ja että ”kaipaus kotiin on kuollut pois elämästä”¹⁶⁶. Hän mainitsee, kuinka seurapiirielämäkin oli voimissaan ja Kallas oli saanut paljon uusia tuttavuuksia ja kontakteja. Kallas alkoi selvästi jo sopeutua Lontoossa asumiseen, vaikka itse kieli ja kulttuuri aiheuttivatkin vielä hämmennystä pitkään muuton jälkeen. Ensimmäisinä vuosinaan Kallas eli selvästi eräänlaisessa ”sopeutumishuumassa”, jolloin kaikki uusi oli hienoa ja mielenkiintoista. Sen sijaan mitä kauemmin hän Britanniassa oli, sitä enemmän hän alkoi myös nähdä (erityisesti diplomaatin työkuvaan kuuluneita) huonoja puolia. Diplomaattiaseman huonot puolet liittyivät nimenomaan diplomaattien tehtäviin sekä yläluokan tapoihin. Kallaksien oli vierailtava säännöllisesti muiden lähettiläiden luona sekä hankittava kontakteja muuhun brittiläiseen yläluokkaan. Tämä tarkoitti sitä, että Kallaksien päivät olivat täynnä erilaisia seurustelutilaisuuksia, lounaista iltapäiväteetehetkiin ja *At Home*-tilaisuuksiin. Käytöstapoihin kuuluivat esimerkiksi tässäkin luvussa käsitellyt seurustelutilaisuuksien käyttäytymissäännöt sekä viimeisessä alaluvussa lyhyesti käsiteltävä hovietiketti.

Kuten edellä on jo mainittu, Krohnin ja Enäjärven sopeutuminen kulttuuriin oli Kallasta paljon pinnallisempaa. Heille riitti ulkopuolisen tarkastelijan, melkeinpä jopa ”turistin”, näkökulma asioihin. Krohn ja Enäjärvi eivät ainakaan materiaaliensa perusteella tunteneet oloaan ulkopuolisiksi tai toiseksi käytöskulttuurin kannalta – heille toiseutta aiheuttivat enemmänkin kielikulttuuri sekä brittiläinen luokkayhteiskunta. Esimerkiksi Enäjärvi kiinnittää kyllä huomiota paikalliseen käytöskulttuuriin seurustelun kautta, ihastellen brittiläisten ”hilpeätä ja ystävällistä seurustelua”¹⁶⁷. Hän ei kuitenkaan matkakirjassaan käsittele juuri seurustelun ongelmallisia puolia. Erityisesti Crosby Halliin Enäjärvi näyttäisi sopeutuneen mainiosti, ja hän tuntee olonsa kotoisaksi melko nopeasti, vaikka Crosby Hallin yhteisö olikin kansainvälinen eikä paikallinen. ”Crosby Hall on erinomainen siksi, että siellä tapaa ihmisiä, joiden kanssa on jotakin yhteistä, joiden kanssa voi vaihtaa ajatuksia”.¹⁶⁸ Brittiläinen käytöskulttuuri näyttäisi suurimmaksi osaksi ilahduttaneen Enäjärveä. Krohnilla oli samankaltaisia kokemuksia Enäjärven kanssa, osittain siksi, että myös hän vietti Britanniassa vain lyhyitä satunnaisia ajanjaksoja, jolloin perusteellinen sopeutuminen ja kulttuurintuntemus eivät olleet olennaisia asioita. Krohn kuitenkin kirjoitti matkakirjassaan ja muissa materiaaleissaan käytöskulttuurista naisista kaikista vähiten ja siksi Krohnin näkökulma aiheeseen jää vähäiseksi.

---

¹⁶⁶ Kallas heinäkuu 1922. s. 53.

¹⁶⁷ Enäjärvi 1928. s. 169.

¹⁶⁸ Enäjärvi 1928. s. 170.

3.2.2. Tukalaa, kiusallista ja kireää – Sosiaalisten tilanteiden ongelmat ja toiseus

Vieras käytöstapa- ja käyttäytymiskulttuuri aiheuttavat todennäköisesti jossakin vaiheessa niin sanottuja ”törmäyksiä” eri käyttökulttuurien välillä, esimerkiksi omassa kulttuurissa tietyissä tilanteissa on saatettu käyttäytyä eri tavalla kuin toisessa, tässä tapauksessa vieraassa, kulttuurissa. Erilaiset ongelmatilanteet ovat osa sopeutumista uuteen ympäristöön. Ruth Martinin mukaan kuitenkin myös yleinen kulttuuripiiri vaikuttaa sopeutumiseen uudessa maassa, sillä mitä kauempana oma kulttuuripiiri on uudesta vastaavasta, sitä vaikeampaa sopeutuminen todennäköisesti on.¹⁶⁹ Martin on itse tutkinut omassa teoksessaan Britanniaan muuttaneita japanilaisnaisia, joiden kulttuuripiiri (aasialainen tai japanilainen) on melko kaukana brittiläisestä. Sen sijaan suomalainen kulttuuripiiri on melko lähellä brittiläistä, sillä molemmat kuuluvat eurooppalaiseen kulttuuripiiriin. Kallaksen, Krohnin ja Enäjärven kanssakäymisen ongelmat liittyivät siis todennäköisesti kolmeen eri teemaan: kieleen, kielikulttuuriin sekä käytöstapakulttuuriin. Tässä kappaleessa aiheena ovat mahdolliset sosiaaliset ongelmat sekä ”törmäykset” käytöstapojen ja käyttäytymisen näkökulmasta. Kielikulttuurin ongelmia on jo käsitelty toisessa luvussa, mutta koska kielikulttuuri on sidoksissa käyttökulttuuriin, ei sitä voi sulkea kokonaan tarkasteltavan aiheen ulkopuolelle.

Kallas joutui kokemaan muutamia sosiaalisia ”konflikteja” erilaisissa tapaamisissa ja kutsuilla, erityisesti ensimmäisinä vuosinaan. Näistä tapauksista huomaa, ettei Kallas ollut vielä tottunut paikalliseen käytöstapakulttuuriin. Tämän vuoksi hän kohtasi välillä uusia tilanteita sosiaalisissa kanssakäymisissä, jotka tulivat hänelle itselleen yllätyksinä. Ensimmäiseen ongelmalliseen tilanteeseen hän törmäsi lokakuussa 1922 järjestämillään teekutsuilla, joissa kaksi rouvaa ei suostunut istumaan vierkkäin tai puhumaan toisilleen. Emäntänä Kallas oli asiasta hyvin hämmentynyt, sillä teekutsuilla oli vain pieni joukko ihmisiä. Ilmeisesti muut huoneessa olleet eivät nähneet tilanteessa ongelmaa, tai ainakaan päiväkirjamerkinnässään Kallas ei tuo asiaa ilmi. Aihe kuitenkin selvästi vaivasi Kallasta, koska hän ei ollut varma, miten reagoida uuteen ja yllättävään tilanteeseen. Myöhemmin toinen rouva, rouva Beck, kirjoitti Kallakselle selittäen tilanteen. Kirjeessä Kallaksen mukaan selitettiin, että rouva Donner, jonka kanssa rouva Beck ei suostunut kommunikoimaan, ei ollut vastannut tapaamiskutsuun muutamaa viikkoa aikaisemmin. Kallaksen mukaan tällainen vastaamatta jättäminen merkitsi sitä, etteivät Donnerit olleet halunneet jatkaa yhteydenpitoa Beckien kanssa. Toisin sanoen Donnerit katkaisivat välit ja suhteet Beckeihin jättämällä vastaamatta kutsuun. Donnerit olivat 1920-luvulla Suomen lähettiläinä Lontoossa, joten Kallaksen mukaan oli omituista, että he olisivat katkaisseet välinsä ilman minkäänlaista syytä paikalliseen aatelistoon.¹⁷⁰

---

¹⁶⁹ Martin 2013. s. 33.

¹⁷⁰ Kallas 25.10.1922. s. 218–219.

Toiseutta tällaisessa tilanteessa aiheutti nimenomaan se, ettei Kallas ollut varma, miten hänen emäntänä olisi pitänyt reagoida tällaiseen tilanteeseen. Miten britit olisivat käyttäytyneet kyseisessä tilanteessa, erityisesti emännän asemassa? Vaikka Donnerit olivatkin suomalaisia, olivat he olleet Lontoossa jo huomattavasti Kallaksia kauemmin, ja täten todennäköisesti tunsivat paikalliset tavat paremmin. Voi tietysti olla, etteivät Donneritkaan havainneet etikettivirhettään käytöstavoissa kieltäytyttyään kutsusta. Kyseessä saattoi olla Donnerien kohdalla puhdas vahinko, josta Beckit loukkaantuivat, mutta asia ei tule ilmi Kallaksen materiaaleista. Aihe on siis jätettävä arvailujen varaan. Mielienkiintoista on myös se, etteivät Beckit jättäneet asiaa huomiotta Donnerien ulkomaalaistaustaisuuden vuoksi, kuten yleensä näissä tapauksissa tehtiin. Beckit ovat ehkä ajatelleet, että Donnerit olivat olleet Britanniassa jo sen verran kauan, että heidän kohdallaan ulkomaalaistaustaisuutta ei voinut käyttää tekosyynä etikettivirheelle. Kallas joutui tilanteessa ikään kuin välikäteen ja tunsu olonsa todennäköisesti hämmentyneeksi tapauksen johdosta. Kallakset olivat paljon yhteydessä Donnerien kanssa, mutta Kallas mainitsee kuitenkin kokeneensa seurustelun ”tukalaksi ja kiusalliseksi” heidän kanssaan. Syynä oli Kallaksen mukaan se, että vaikka Donnerit seurustelivat suomalais-virolaisen Kallaksen perheen kanssa, noudattivat he silti brittiläisiä tapoja, kuten esittelykulttuuria.¹⁷¹ Kallas ei pitänyt siitä, että joutui myös muiden suomalaisten kanssa ylläpitämään tätä hänestä niin monimutkaista ja hankalaa tapakulttuuria. On vaikea sanoa, miksi Donnerit halusivat ylläpitää brittiläistä käyttäytymiskulttuuria oman kulttuuripiiriinsä kuuluneiden ihmisten kanssa. ”Maassa maan tavalla” voisi olla yksi syy tähän ilmiöön. Toisaalta sopeutuminen vieraaseen käytöskulttuuriin tuli todennäköisesti helpommaksi Kallaksille Donnerien kautta, vaikka Kallas tapaa ihmettelikin.

Kallas törmäsi myös muihin ongelmiin käytöstapakulttuurissa, jotka aiheuttivat ainakin hänen ensimmäisinä Lontoon-vuosinaan hämmennystä ja ihmetystä. Esimerkiksi ollessaan päivällisellä ystävänsä luona tuli Kallaksen etikettisääntöjen mukaan käydä ensimmäisenä pöytään, koska oli kutsutuista vieraista vanhin naimisissa ollut nainen. Sen sijaan yksi vieraista kuitenkin ohitti hänet ja istuutui pöytään ennen häntä. Kallaksen mukaan hän oli usein ensimmäinen, joka kävi ensin istumaan pöytään, vaikka hänen mielestään tapa oli ”kiusallinen, ja josta pidettiin viimeiseen asti kiinni”.¹⁷² Kun tämä toinen nainen ohittikin Kallaksen, tuli ilmapiiristä kiusaantunut ja kireä. Ilmeisesti tällä kertaa kyseinen nainen (rouva Meyendorff) halusi rikkoa tätä järjestystä, ehkäpä siksi että koki oman ase-

---

¹⁷² Kallas 6.11.1922. s. 225.

mansa ”arvokkaammaksi” kuin Kallaksen ja katsoi täten oikeudekseen istuutua pöytään ensimmäisenä. Kallas kuitenkin keskusteli illallisella Meyendorffin kanssa tämän loukkaavasta käytöksestä huolimatta.¹⁷³

Michael Haughin mukaan käytös- ja käyttäytymiskulttuuri ovat täynnä piilomerkityksiä, jotka saattavat tuottaa ongelmallisia tilanteita sekä toiseuden tunteita niille, jotka eivät tunne paikallista käytöskulttuuria kovinkaan hyvin. Piilomerkitykset ovat Haughin mukaan olennainen osa sosiaalisia tilanteita ja niiden tärkeys kommunikoidessa vaihtelee kulttuuripiireittäin. Piilomerkitykset eivät tule ilmi ainoastaan puheen kautta, vaan myös ruumiinkielen avulla.¹⁷⁴ Esimerkiksi Kallaksen hämmennyisyys Beckien ja Donnerien ”skismasta” johtuu siitä, että heidän käyttäytymisensä sisälsi käyttäytymiseen liittyneitä piilomerkityksiä. Kallas huomasi ne, muttei osannut reagoida paikalliseen käytöskulttuuriin sopineella tavalla. Piilomerkitykset voivat olla joko tahallisia tai tahattomia ja niitä voi käyttää sekä kohteliaasti että epäkohteliaasti.¹⁷⁵ Myös Krohn joutui kohtaamaan ongelman käytöskulttuurissa luentoa pitäessään, jolloin hänelle ennestään tuntematon nainen ”hyökkäsi” sanoin häntä vastaan kesken luennon. Paikalliset kuuntelijat kuitenkin vain naureskelivat naisen käytökselle, jolloin naurulla on tässä tapauksessa ollut käyttäytymiseen liittynyt piilomerkitys. Naisen käytös ei ollut sopivaa, mutta kanssakuulijat eivät halunneet suoraan nolata tätä sanomalla asiasta suoraan (koska myös sitä olisi pidetty todennäköisesti epäkohteliaana), vaan vähättelivät häntä naurulla. Tässä tapauksessa naiskuulija oli tajunnut naurun piilomerkityksen ja antanut Krohnin jatkaa luentoaan rauhassa.¹⁷⁶

Yllä annetut käytöskulttuurin ongelmatapaukset ovat esimerkkejä arkipäivän sosiaalisten tilanteiden ongelmista, jotka johtuvat yleensä kommunikaatiomuurista sekä siitä, ettei paikallista käytöstapakulttuuria tunne tarpeeksi. Esimerkiksi edellä annettu esimerkki rouva Meyendorffista ei suinkaan ollut Kallakselle mikään maailmanloppu. Esimerkistä käy hyvin ilmi kaksi asiaa kuten se, ettei Kallas osannut reagoida asiaan paikallisten käytöstapojen mukaisesti sekä ihmisten reaktiot niihin, jotka eivät käyttäydy odotetulla tavalla ja ovat täten hetkellisesti ”toisia”, tilanteesta ulkopuolisia. Käytöskulttuuriin sopeutuminen kestää aikansa ja voi tänä sopeutumisaikana aiheuttaa tilanteita, joissa koetaan olevan tilanteen ulkopuolella, koska asiaan ei osata reagoida käytöskulttuuriin sopivalla tavalla. Erityisesti tukaluus, kiusaantuneisuus ja kireys ovat tunteita, joita syntyy, kun sosiaalisissa tilanteissa

---

¹⁷³ Kallas 6.11.1922. s. 225.

¹⁷⁴ Haugh 2014. s. 161.

¹⁷⁵ Haugh 2014. s. 161.

¹⁷⁶ Krohn 1931. s. 38–39. Aihetta käsitellään myös toisen luvun alaluvussa 2.3.1., tosin kielellisten väärinkäsityksien kautta.

jäädään toiseutetuiksi käytöskulttuurin ymmärtämättömyyden vuoksi. Nämä tunteet ovat sidoksissa käytöskulttuurin piilomerkityksiin, sillä näillä tunteilla ilmaistaan tilanteen sopimattomuus käyttäytymisen ja käytöksen kannalta.¹⁷⁷ Jos joku rikkoo yhteiskunnan näkymättömiä mutta yleisesti hyväksytyjä käytösnormeja, tunnelma usein kiristyy, kuten molemmissa Donnerien sekä rouva Meyendorffin tapauksissa kävi.

3.3. ”To live noble” – tunteista, luokkajaosta sekä toiseudesta käytös- ja käyttäytymiskulttuurin näkökulmasta

Tunteet liittyvät olennaisesti sekä toiseuteen että käytös- ja käyttäytymiskulttuuriin. Toiseus ilmenee ihmisillä nimenomaan erilaisina tunnetiloina, yleensä negatiivisina. Tutkimuksessani on käsiteltävänä esimerkkitilanteita, joissa korostuvat vahvasti toiseuden aiheuttamat tunteet. Tunteet ja etenkin niiden näyttäminen ovat vahvasti sidoksissa myös käytös- ja käyttäytymiskulttuuriin. Myös tunteiden käyttö ja etenkin niiden näyttäminen on olennaisesti sidottuina käyttäytymiskulttuuriin. Kielikulttuuria käsittelevässä luvussa on jo käsitelty nimenomaan toiseuden aiheuttamia tunteita, mutta tässä alaluvussa tarkoituksena on keskittyä nimenomaan siihen, miten tunteita näytettiin ja miten niihin suhtauduttiin käytöskulttuurin näkökulmasta. Benet Davetianin mukaan olennaista länsimaalaisessa kulttuurissa oli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä tietynlainen pidättyväisyys, sillä vain tiettyjä tunteita sai näyttää tilanteesta riippuen. Esimerkiksi seurustelutilaisuuksissa hillitty nauru ja hymyily oli sallittua, kun taas negatiivisten tunteiden, kuten julkista itkemistä ja huutamista, paheksuttiin. Henkilöä, joka ei käyttäytynyt yhteiskunnan asettamien normien mukaan mitä tulee tunteiden näyttämiseen, oudoksuttiin tai saatettiin jopa vieroksua.¹⁷⁸ Davetianin mukaan tunteiden näyttäminen käytöskulttuurissa oli sidoksissa luokkajakoon, sillä esimerkiksi ylimmiltä luokilta odotettiin erilaista tunnekkäytöstä kuin alemmilta. Luokkajakoon liittyneet tunteet ja niiden näyttäminen poissulkivat ihmisiä ryhmittymistä. Käyttäytymisen normit erosivat toisistaan ja yhteiskunta odotti eri luokkiin kuuluneilta erilaista käytöstä, ja aatelisto ja työväenluokka olivat hyvin kaukana toisistaan käyttäytymiskulttuurin suhteen.¹⁷⁹ Tässä alaluvussa käsittelen tunteita ja luokkajakoa käytös- ja käyttäytymiskulttuurin ja toiseuden näkökulmasta. Käsittelen tunteita, luokkajakoa ja toiseutta sekä yhdessä että erikseen käsitellyn aiheen mukaan. Erityisesti käytän Kallaksen kokemuksia brittiläisessä hovissa tapausesimerkeinä luokkajaon ja tunteiden suhteesta käytöksessä ja käyttäytymisessä. Luvun lopussa tiivistän aiheen ja siirryn luokkajaon teemoihin, joita käsitellään luvussa neljä. Tunteita, luokkajakoa ja toiseutta

---

¹⁷⁷ Haugh 2014. s. 263.

¹⁷⁸ Davetian 2009. s.

¹⁷⁹ Davetian 2009. s. 146.

tarkastellessa käytän erityisesti Benet Davetianin (*Civility: A Cultural History*) ja Cas Woutersin (*Informalization: Manners and Emotions since 1890*) teoksia keskustelun välineinä, koska he ovat tutkineet näiden kolmen yhteyttä toisiinsa.

Päiväkirjassaan ja matkateoksissaan Aino Kallas tekee havaintoja englantilaisten ”luonteenlaadusta”. Hän kuvailee esimerkiksi teoksessaan *Löytöretkiä Lontoossa*, että englantilaisilla on ”harvinaista kylmäverisyyttä”, ja että he ”tilanteesta riippumatta käyttäytyvät rohkeasti, hillitysti ja päättäväisesti”.¹⁸⁰ Pitää kuitenkin ottaa huomioon, että Kallas käyttää näitä kuvailuja ainoastaan tapaamistaan englantilaisista, ja lisäksi hänen ”huomionsa” olivat välillä myös niin sanotusti toisen käden tietoa. Toisin sanoen Kallaksen kuvaukset englantilaisista olivat melko yleistäviä ja jopa stereotyyppisiä. Kuitenkin tietynlainen käyttäytymismalli on myös tärkeä osa käytöstapakulttuuria. Esimerkiksi tietynlaisissa tilanteissa ihmisiltä odotetaan tietynlaista käytöstä ja tietynlaista tunnetilaa. Kallas todennäköisesti kirjoittaa tunnekäyttäytymisestä sen vuoksi, että se on hänelle joko uutta tai sitten hän vain kuvailee englantilaisia lukijalle sellaisena kuin hän heidät näkee. Cas Woutersin mukaan tunteiden näyttäminen on sidottu yhteiskunnissa ”käytöskoodeihin” eli odotettuihin käyttäytymisrituaaleihin. Käytökoodit Wouters on jakanut kahteen osa-alueeseen: julkiseen ja yksityiseen. Yksityisessä tilanteessa henkilö voi ilmaista tunteitaan usein vapaammin käytöskoodista riippumatta. Sen sijaan julkisilla paikoilla henkilöltä odotetaan tiettyä käytöstä sekä itsekontrollia (*self-control*) tunteistaan.¹⁸¹ Esimerkiksi Kallas jännitti paljon ensimmäistä *courtiaan* kesällä 1922, mutta hänen olisi ollut todennäköisesti sopimatonta ilmaista jännitystään julkisesti, joten hän harjoitti itsekontrollia ollakseen näyttämättä jännitystään.

Court oli ensimmäisiä pelkästään hoville tarkoitettuja tapahtumia, joihin Kallas osallistui diplomaattiaikanaan. 1900-luvun luokkajako on selvästi nähtävillä hovin käyttäytymiskulttuurissa, sillä *courtia* varten Kallas esimerkiksi joutui miehensä Oskarin kanssa ottamaan tunteja oikeanlaisesta hovietiketistä, muun muassa oikeanlaisesta hoviniiauksesta- ja kumarruksesta, sekä muista käytöstavoista.¹⁸² William Doyle kutsuu yläluokan elämäntapoja ”*To Live Noble*”-käsitteellä, jolla Doyle viittaa aristokratian velvollisuuksiin sekä elämäntyyliin, johon kuului paljon odotuksia ja normeja esimerkiksi käyttäytymisen ja etiketin suhteen.¹⁸³ Lisäksi Kallaksen kielitaito oli vielä melko puutteellinen kesällä 1922, mikä ei varmasti helpottanut jännityksen tunteita. Kallas kertoo paljon etenkin ensimmäisestä

---

¹⁸⁰ Kallas 1944. s. 128.

¹⁸¹ Wouters 2007. s. 12.

¹⁸² Kallas 12.6.1922. s. 203.

¹⁸³ Doyle 2010. s. 40.

kolmesta *courtistaan* ulkopuolisen näkökulmasta. Kallas ihmettelee muun muassa sitä, kuinka paljon aikaa ja vaivaa naiset laittoivat pukuihinsa ja ulkonäköönsä, vaikka audienssi kuninkaallisten kanssa kesti vain minuutin. Ensimmäisessä *courtissaan* Kallas oli vielä innostunut ja tarkkaili kaikkea herkeämättä, mutta päiväkirjamerkinnöistä huomaa, että mitä useammassa *courteissa* hän vuosien aikana kävi, sitä vähemmän ne häntä kiinnostivat ja muuttuivat lopulta jopa rasiitteeksi. Ensimmäisissä *courteissaan* Kallas kohtasi myös tilanteita (jotka eivät tosin sattuneet hänelle itselleen, vaan hän todisti niitä sivustakatsojana), joissa hän pohti, minkälainen olisi ollut hovietiketin mukainen oikeanlainen käytös. Esimerkkinä yhdestä tällaisesta tapauksesta on se, että eräs rouva vahingossa pudotti nenäliinansa kuninkaallisten eteen, muttei uskaltanut noukkia sitä pois. Ihmisiä meni kuninkaallisia tervehtimään useampikin, mutta kukaan ei noukkinut nenäliinaa pois, edes palvelijat. Lopulta eräs vanha rouva niauksensa yhteydessä noukki sen mukaansa. ”Tahtoisin tietää, mikä olisi ollut hovietiketin mukaan oikea tapa!”, kirjoittaa Kallas päiväkirjassaan.¹⁸⁴ Todennäköisesti nenäliinansa pudottanut henkilö ei esimerkiksi huomannut koko asiaa, tai sitten ei häpeän ja vääränlaisen käytöksen pelossa uskaltanut noukkia sitä mukaansa. Woutersin mukaan pelko epäkohteliaisuudesta (*rudeness*) saattaa estää ihmisiä toimimasta haluamallaan tavalla, koska ei haluta rikkoa odotettua käytöskaavaa, erityisesti tilanteissa, joissa vastassa on itseään korkea-arvoisempia henkilöitä.¹⁸⁵ Vanhempi ja itsevarmempi rouvashenkilö ei ilmeisesti kokenut samankaltaista pelkoa uskaltautuessaan noukkimaan nenäliinan.

Tunnekäyttäytymisestä Kallas antaa hyvän esimerkkitapauksen päiväkirjassaan vertailemalla englantilaisia ja suomalaisia poikakouluja. Kallas mainitsee, että hänen poikansa Hillarin koulussa oli tapahtunut onnettomuus, jossa kaksi poikaa oli jäänyt rekan alle ja joista toinen kuoli vammoihinsa. Kallas mainitsee, että koulun ulkomaalaiset pojat, Hillar mukaan lukien, yrittivät keskustella onnettomuudesta sen jälkeen koulussa muiden oppilaiden kanssa, mutta heidän luokkatoverinsa olivat kieltäneet muita puhumasta asiasta. ”Tällaisista asioista ei puhuta!”, olivat muut luokan pojat Kallaksen mukaan sanoneet. Minkäänlaisia tunteita, kuten itkemistä, ei koulussa asian johdosta sallittu.¹⁸⁶ Minkäänlaista kriisiapua, toisin kuin nykyisin, ei tarjottu nuorille traumaattisesta tapahtumasta. Koulun pojilta odotettiin itsekontrollia tunteiden näyttämisen suhteen, ja (varsinkin miesten) itkemistä julkisesti paheksuttiin 1900-luvun alun Britanniassa.¹⁸⁷ Davetanin mukaan yläluokan jäseniltä, johon

---

¹⁸⁴ Kallas 23.6.1922. s. 208.

¹⁸⁵ Wouters 2007. s. 12.

¹⁸⁶ Kallas 1944. s. 132.

¹⁸⁷ Davetian 2009. s. 147.

myös Hillarin koulun pojat kuuluivat, odotettiin pidättyväistä ja hillittyä käytöstä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä.¹⁸⁸ Kallas kritisoi myös kesäkuun 1923 kirjoituksissaan ensimmäistä kertaa suoraan Britannian yläluokan tapakulttuuria. ”Korkein seurapiiri on kuin tyhjä tähkä. Muotojen orjallinen noudattaminen tukehduttaa itse elämän”¹⁸⁹. Esimerkkinä hän antaa niin sanotut *At home* -tilaisuudet, joissa kokoonnutaan isäntäperheen kotiin. Kallas kritisoi sitä, kuinka jäykkää ja tarkkaan ennalta määriteltyä esimerkiksi isäntien asema ja käytös ovat tällaisten *At home* -tilaisuuksien yhteydessä. Myöskään hovia Kallas ei säästellyt kritiikiltään: ”Hovielämän näkeminen on ensi kerralla suuri elämys, sen jälkeen yhä haalistuva”¹⁹⁰. Turhautuminen Britannian yläluokan tarkkaan määriteltyihin käytös- ja käyttäytymisetiketiteihin sekä tunne-elämän tiukkoihin sääntöihin näkyi selvästi Kallaksen päiväkirjoissa etenkin vuoden 1923 *courtien* aikana.

Enäjärvi sen sijaan käsittelee brittiläisten tunteiden näyttämistä erilaisesta näkökulmasta. Enäjärven mukaan yhtenä suurena elementtinä englantilaisessa käytöksessä ja käyttäytymisessä on huumorintaju sekä iloisuuden ja hauskuuden näyttäminen sosiaalisissa tilanteissa. Enäjärvi mainitsee, että englantilaista huumoria on kahdenlaista: on sellaista, jonka ulkomaalaisetkin ottavat vastaan ja sitten sitä, mikä täytyy opetella sillä vain paikallinen voi sitä ymmärtää.¹⁹¹ Englantilaisille huumorintajuisuus on niin luonnollista, että muiden kansojen on Enäjärven mukaan sitä lähes mahdotonta matkia. Enäjärvi kirjoittaa, että huumorintajuisuus ja vitsaileminen ovat Englannissa paljon yleisempiä kuin Suomessa, ja myös synkemmistä asioista saatettiin vitsailla, eli niin sanottu musta huumori oli suosittua (toki vain piireissä, jotka tunsivat toisensa entuudestaan). Enäjärvi mainitsee, että seuraelämän rituaaleihin kuuluu vitsailu, esimerkiksi kahvihetkien aikana oletetaan, että läsnäolijat viihdyttävät muita vitseillä ja laskemalla leikkiä asioista. Toisessa luvussa käsitelty huumorin yhteys kielikulttuuriin näkyy myös käyttäytymiskulttuurissa. Graduni aiheita käsitellessä onkin otettava huomioon, että luokkajako, kielikulttuuri sekä käytös ovat sidoksissa toisiinsa teemoina – etenkin kun ottaa huomioon käsitellyn ajanjakson (1920-luvun).

Käytös- ja käyttäytymiskulttuurit ovat usein hyvinkin paikallisia sekä sidoksissa ryhmittymiin. Kuten edellä on jo mainittu, käytöskulttuuri oli sidoksissa 1900-luvun luokkajakoon. Luokat olivat jo itsessään omia ryhmittymiään, joilla oli toisistaan poikkeavaa käytöstä ja käyttäytymistä. Woutersin mukaan erityisesti käytös- ja käyttäytymiskulttuuri oli ulkoisesti yksi olennaisimpia erottajia luokkien

---

¹⁸⁸ Davetian 2009. s. 147.

¹⁸⁹ Kallas 23.6.1923. s. 279.

¹⁹⁰ Kallas 23.6.1923. s. 282.

¹⁹¹ Enäjärvi 1928. s. 25.

välillä ja ainoastaan ryhmittymään kuuluneet jäsenet saivat käyttäytyä tietyllä tavalla. Erityisesti yläluokka oli tästä tarkka, koska käytöksellä ja käyttäytymisellä he pyrkivät erottautumaan muista. Wouters kirjoittaa, että ryhmittymät saattoivat pitää toistensa käyttäytymistä epäkohteliaana tai jopa moukkamaisena – yläluokka piti alaluokan käytöstä sivistymättömänä, kun taas yläluokka nähtiin alhaalta päin ”kylmänä ja tunteettomana”.¹⁹² Tietynlaisella käyttäytymisellä on toiseutettu muiden ryhmittymien jäseniä. Integroituminen tiettyyn ryhmittymään luokkajaon näkökulmasta vaatii siis kyseisen ryhmän käytöstapakulttuurin opettelua. Integroituminen vaatii käytöskulttuurin lisäksi myös ryhmittymän kielikulttuurin omaksumista. Yläluokkaan kuulunut Kallas joutui ryhmittymän ulkopuolisena opettelemaan erikseen yläluokan käytöstapakulttuurin, jonka joitakin Aspekteja hän vihasi (kuten käyntikorttikulttuuria sekä *At home*-tilaisuuksia). Sopeutuminen oli kuitenkin tärkeää erityisesti silloin, jos halusi tulla osaksi jotakin ryhmittymää sen sijaan, että jäisi sen ulkopuolelle toiseutettuna.

Vuoden 1923 alkupuoliskolla Kallas kirjoittaa ensimmäistä kertaa päiväkirjaansa: ”Lontoo avautuu: sen tunnen. Niin kuin suurensuuret ovet, kaksoisovet, jotka itsestään vetäytyvät hitaasti syrjään”¹⁹³. Kuten edellä on jo mainittu, sopeutuminen vieraaseen kulttuuriin vie aikaa. Kallas alkoi ilmeisesti kotiutua uuteen kotikaupunkiinsa ja tottua sen ilmapiiriin vuoden 1923 aikana. Hän ei myöskään todennäköisesti tuntenut oloaan enää ulkopuoliseksi. Hän oli päässyt osaksi ryhmittymää ja oli alkanut omaksua ryhmittymälle olennaisia tapoja. Kallas kirjoitti myös, että elämä ennen tätä ”Lontoon ovien avautumista” oli ollut kuin kokoaikaista jännitystä. Kallas tunsikin olleensa ”koko ajan tähyttämässä, varoo päästämästä ainoatakaan mahdollisuutta ohitse, koko ajan kiipeämässä ja käyttämässä hyväksien jokaisen kiven kulmaa”¹⁹⁴. Vuonna 1922 Kallas mainitsee päiväkirjassaan, kuinka rankkaa ja väsyttävää hänen elämänsä Lontoossa oli, sillä hän pyrki samanaikaisesti olemaan hyvä diplomaatin vaimo sekä halusi edistää omaa kirjailijan uraansa. Ensimmäinen vuosi Kallakselta sujui sopeutuessa, ja vieras kieli ja kulttuuri tuskin helpottivat asiaa.

Kallas kirjoittaa tutustuneensa moniin paikallisiin ihmisiin. Diplomaatteina Kallaksien oli tavattava paljon erilaisia henkilöitä ja kaikissa kutsuissa oli käytävä, jotta Kallakset saivat jalansijaa ja asemaa diplomaatteina lontoolaisessa seurapiireissä. ”Olen voittanut arkuuteni, ei liene enää sitä ihmistä, jota arkailisin”. Kallaksen arkailu muita ihmisiä kohtaan johtui todennäköisesti hänen puutteellisesta kielitaidostaan, mikä on voinut herättää toiseuden tunteita. Kallas mainitsee päiväkirjassaan myös, että

---

¹⁹² Wouters 2007. s. 12–13.

¹⁹³ Kallas 15.3.1923. s. 262.

¹⁹⁴ Kallas 15.3.1923. s. 262.

hänellä on jatkuvasti kiire, ”minuutilleen laskettu aikataulu”, kun hän ravasi päivästä toiseen erilaisilla kutsuilla ympäri Lontoota. ”Suuren maailman tempo on tarttunut minuun”, hän kirjoittaa.¹⁹⁵ Kallaksen suurimpia sopeutumissaavutuksia on hänen itsensä mukaan kuitenkin pääsy Lontoon PEN Clubiin, jonne pääsee vain toisen jäsenen kutsusta. Kyseessä on Britannian yksi arvostetuimmista kirjailijoiden klubeista, ja Kallas kirjoittikin kutsustaan ja ensimmäisestä illallisestaan klubilla sivukaupalla.¹⁹⁶ Tällaiset kutsut paikallisiin klubeihin ovat merkki siitä, että Kallas oli selvästi ”juurtunut” Lontooseen ja sen seurapiireihin, sekä ylimystön että kirjailijoiden joukkoon. Hän kirjoitti myös päiväkirjassaan, että PEN Clubilla ensimmäisiä kertoja käydessään hän ei juurikaan seurustellut muiden kanssa, johtuen nimenomaan puutteellisesta kielitaidosta. Kallaksen päiväkirjaa lukiessa huomaakin, kuinka toiseuden elementit vähenevät vuosi vuodelta yhä enemmän, kun Kallas sopeutui sekä kieleen että paikalliseen käytöskulttuuriin. Käytöskulttuuri erityisesti yläluokan osalta oli kuitenkin aina Kallakselle enemmänkin rasite, erityisesti pakollisten diplomaattitapahtumien, kuten *courtin*, osalta. Näihin hovitapahtumiin Kallas ei koskaan tottunut, ja päiväkirja onkin aina kesäisin tehtyjen merkintöjen aikana (jolloin *courtit* pidettiin) täynnä valituksia tapahtumien rasittavuudesta ja vaivalloisuudesta. Vaikka Kallas viettikin yli vuosikymmenen Lontoossa, oli brittiläisillä kuitenkin käytöstapoja, jotka aiheuttivat Kallaksessa toiseuden tunteita Lontoosta poismuuttoon asti.

Enäjärven ja Krohnin sopeutuminen kulttuuriin kävi paljon vaivattomammin kuin Kallaksen jo siitä syystä, ettei heillä ollut yhtä vahvaa tarvetta sopeutua käytös- ja käyttäytymiskulttuuriin tai päästä kielikulttuuriin yli kuin Kallaksen. He olivat koko ajan ulkopuolisia ja lisäksi selvästi tietoisia ulkopuolisen asemastaan, vaikka eivät sitä varsinaisesti erikseen käsitelleetkään matkakirjoissaan. He olivat toiseutettuja Britanniassa kulttuuriin nähden, ja kumpikaan heistä ei pyrkinyt integroitumaan mihinkään ryhmittymään kuten Kallas. Enäjärven ainoa ryhmittymä, johon hän Lontoossa aktiivisesti kuului, oli todennäköisesti Crosby Hallin yhteisö, ja sekin oli vain väliaikaista. Vaikka hekin tunsivat ja kokivat toiseuden elementtejä matkoillansa, tulivat nämä tunteet ja kokemukset usein jonkinasteisen tietoisien ulkopuolisuuden kautta. Heidän ei tarvinnut opetella paikallista käytös- ja käyttäytymiskulttuuria syvällisesti, saati ollenkaan. Heille luokkajakoon liittyneet käytöskulttuurin teemat eivät olleet olennaisia toisin kuin Kallakselle, jonka oli pakko opetella esimerkiksi hovin käyttäytymiskulttuuria asemansa vuoksi. Krohnille ja Enäjärvelle toiseuttavampia teemoja olivat käytös- ja käyttäytymiskulttuurin sijasta kieleen liittyvät asiat sekä luokkajako. Koska kulttuuria ei tunnettu kunnolla tai siihen ei ollut sopeuduttu, saattoivat toiseuden tunteet ja kokemukset tulla yllättäen vastaan. Krohn kirjoittaa osuvasti matkateoksessaan toiseuden kokemisesta vieraassa kulttuurissa: ”Esitelmöiminen

---

¹⁹⁵ Kallas 21.3.1923. s. 264.

¹⁹⁶ Kallas 22.6.1923. s. 272–277.

on Englannissa aina enemmän tai vähemmän seikkailua, sillä ei voi koskaan tietää edeltä käsin, mitä voi tapahtua. Täytyy olla aina valmistautunut yllätyksiin ja ongelmiin”¹⁹⁷.

---

¹⁹⁷ Krohn 1931. s. 39.

4. YHDESSÄ, MUTTA ERIKSEEN – LUOKKAJAKO JA TOISEUS

1900-luvun alkuvuosikymmeninä Britannia oli vielä vahvasti luokkayhteiskunta, joka oli jaettu ylimystöön, keskiluokkaan ja työväenluokkaan. David Cannadinen mukaan erityisesti 1920-luku, ensimmäisen maailmansodan jälkeinen vuosikymmen, oli kuitenkin muutoksen aikaa luokkajärjestelmän kannalta.¹⁹⁸ Cannadinen mukaan kuitenkin muutosaikoina etenkin yläluokka yritti suurimmaksi osaksi pitää tiukasti kiinni ”vanhasta yhteiskunnasta”, jossa vallitsi säätyjako.¹⁹⁹ Muutosta pelättiin, mutta sitä myös haluttiin, erityisesti alhaalta ylöspäin. Muutos aiheutti myös eräänlaisen vastareaktion ja muutosyritysten seurauksena välit luokkien välillä jyrkkenivät entisestään.²⁰⁰ Toki myös alaluokkiin kuului ihmisiä, jotka halusivat ylläpitää vanhaa järjestystä ja samaten yläluokkaan kuului muutoksenhaluisia ihmisiä. Muutos näkyy myös Aino Kallaksen, Elsa Enäjärven ja Helmi Krohnin kokemusten kautta, esimerkiksi keskiluokkaan syntynyt Kallas kohosi statukseltaan yläluokkaan ammattinsa kautta. Kallas, Enäjärvi ja Krohn käsittelevät merkinnöissään yhteiskuntaa ja sitä kautta myös luokkajakoa lähinnä ulkopuolisen silmin, vaikkakin Kallas sai myös ”sisäpiiriläisen” kokemusta asuessaan Britanniassa lähes 13 vuotta.

Mitä käsitteellä ja sanalla ”luokka” sitten tarkoitetaan? John Scott tiivistää englannin kielen sanan *class* ”sosiaalisesti kerrostumaksi”.²⁰¹ Sosiaalinen yhteiskunta on Scottin mukaan järjestetty eri kerroksiin, joista toiset ovat yhteiskunnassa ”korkeammalla” tai ”alempana” kuin muut. Kyse on epätasa-arvoisesta institutionaalista järjestelmästä, jossa korkein kerros on varakkain ja poliittisesti voimakkain, mutta samalla myös pienin, yleensä vain muutama prosentti koko väestömäärästä. Scottin mukaan luokkajärjestelmää voi tarkastella myös elämän kannalta, esimerkiksi ylemmillä luokilla on ylipäättänsä enemmän mahdollisuuksia elämässä, esimerkiksi mahdollisuus korkeatasoiseen kouluttautumiseen, toisin kuin vaikkapa kaikkein alimpien kerrosten ihmisillä.²⁰² Luokkajaon huipulla on taas yhteiskunnan eliitti, eli esimerkiksi Britanniassa 1920-luvulla kuningashuone sekä ylimmät aateliset. Tom Bottomoren mukaan termi ”eliitti” on melko uusi ja englannin kielessä se esiintyi ensimmäistä kertaa vuonna 1823. Sanalla tarkoitettiin nimenomaan sosiaalista luokkaa. Bottomoren mukaan termi kuitenkin vakiintui käytössä 1920- ja 1930-luvuilla, kun perinteinen luokkajärjestelmä alkoi yhteiskunnallisten muutoksien vuoksi muuttua. Nyt myös pelkällä varakkuudella pääsi eliittiin, jolloin piti

---

¹⁹⁸ Cannadine 1998. s. 106.

¹⁹⁹ Cannadine 1998. s. 108–109.

²⁰⁰ Cannadine 1998. s. 110.

²⁰¹ Scott 1982. s. 1.

²⁰² Scott 1999. s. 2.

löytää uusi käsite kuvailemaan yhteiskunnan ylintä kerrosta.²⁰³ Diplomaatin tehtäviä miehensä Otto Kallaksen kanssa hoitanut Aino Kallas kuului asemansa vuoksi eliittiin, eli Britannian yhteiskunnan huipulle. Suurin osa Britannian kansalaisista kuului köyhään ja usein myös kouluttamattomaan työväenluokkaan ja vain muutama prosentti yläluokkaan. Yläluokka oli maanomistajia ja työnantajia, jotka pitivät suurinta osaa pääomasta hallussaan. Heillä oli myös eniten poliittista valtaa, vaikka Britannia olikin demokratia. Ero köyhien ja rikkaiden välillä vain kasvoi 1900-luvun alkuvuosikymmen-ten aikana.²⁰⁴ ”The problem of poverty in the midst of wealth”, Cannadine kirjoittaa teoksessaan²⁰⁵. Cannadine mukaan myös keskiluokka laajeni ja se ei enää keskittynyt pelkästään muun muassa varakkaisiin pankkiireihin, bisnesmiehiin tai sijoittajiin. Keskiluokkaan syntyi uusi ”alempi” keski- luokka, johon kuuluivat muun muassa opettajat, toimistoihmiset ja niin edelleen. He eivät olleet vält- tämättä varakkaita, mutta eivät kuuluneet myöskään työväenluokkaan. Varakkuuden ja syntyperän sijasta toiminimi ja ammatti alkoivat syrjäyttää perinteisiä luokka-asetelmia yhteiskunnassa 1900- luvun alkuvuosikymmeninä.²⁰⁶

Cannadine mukaan ensimmäisen maailmansodan jälkeen Britannia alkoi keskiluokkaistua, kun ylä- luokka hiipui ja varakas keskiluokka alkoi astua sen tilalle. Cannadine kutsuukin 1920-lukua ”keski- luokan vuosikymmeneksi”, jolloin keskiluokka hallitsi sekä taloudellisesti että osittain myös poliitti- sesti – enää ei tarvinnut olla lordi syntyperältään päästäkseen mukaan politiikkaan.²⁰⁷ Myös usko luonnolliseen luokkajärjestelmään, jota suurin osa yläluokasta kannatti, alkoi horjua. Työväki ja muut alemmat luokat sekä keskiluokka eivät enää uskoneet yläluokan ”luonnolliseen” ylemmyyteen. Krohn, Kallas ja Enäjärvi ovat esimerkkejä tästä tilanteesta, esimerkiksi yläluokkaan noussut Kallas sijoitti itsensä selvästi korkeammalle kuin alhaisimpiin luokkiin kuuluneet. Kallaksen asenne keski- luokkaan ei tule ilmi hänen materiaaleistaan. Sen sijaan alhaisimpia luokkia kohtaan, kuten työväkeä ja Lontoon köyhälistöä, Kallas tunsikin lähinnä inhoa.²⁰⁸ Kallas oli selvästi identifioitunut yläluokan jäseneksi ja oli hyvin luokkatietoinen.²⁰⁹ Krohn ja Enäjärvi, molemmat akateemista keskiluokkaa, taas tutkivat ympäristöään neutraalimmalta kannalta. Esimerkiksi Enäjärvi kirjoittaa teoksessaan *Vanha Iloinen Englanti* (1928) sekä alaluokan että yläluokan tavoista, ja kävi itsekin näitä kokemassa. Samankaltaisia teemoja on nähtävillä myös Krohnin teksteissä. Yläluokkaan Britanniassa kuulunut Kallas edusti niin sanottua ”vanhaa Britanniaa”, jossa vallitsi sääty-yhteiskunta.

---

²⁰³ Bottomore 1993. s. 8.

²⁰⁴ Cannadine 1998. s. 112.

²⁰⁵ Cannadine 1998. s. 112.

²⁰⁶ Cannadine 1998. s. 117.

²⁰⁷ Cannadine 1998. s. 129.

²⁰⁸ Aiheesta lisää alaluvussa 3.1.2.

²⁰⁹ Luokkatietoisuudesta lisää luvun kappaleessa 4.1.2.

Luokkajakoon liittyy vahvasti toiseus, erityisesti jako ”meihin” ja niihin” (”them” ja ”us”). Jokainen luokka on kokenut ja ylläpitänyt tätä jakoa. Esimerkiksi Richard Hoggart on tutkinut luokkiin liittyntä ”me” ja ”ne”-ilmiötä. Yläluokan näkökulmasta ”ne” (eli työväki ja keskiluokka) olivat ”suuri mutta voimakas massa, joka teki suurimman osan työstä, mutta joilla ei ollut samankaltaisia oikeuksia kuin ”meillä”. Työväenluokka ja keskiluokka taas katsoivat yläluokkaa ”herroiksi siellä ylhäällä, jotka päättivät kaikesta, lähettivät sotaan ja niin edelleen”. Yhteinen ajatus kaikille luokille ”niistä” oli kuitenkin se, että ”heihin ei voi luottaa”.²¹⁰ Bottomoren teoria keskiluokasta eliitin jatkeena on siis mielenkiintoinen toiseuden kannalta, koska yläluokka ei olisi todennäköisesti tullut toimeen ilman keskiluokkaa yhteiskunnallisen järjestelmän muuttuessa, mutta silti he kokivat keskiluokkaan kuuluneet toisiksi, yläluokkaa alemmaksi väestöksi.²¹¹ Sama ilmeisesti koski myös keskiluokkaa, jotka katsoivat taas yläluokkaa ”ylöspäin”, ja saattoivat itse mahdollisesti pyrkiä ”sinne heidän luokseen” muun muassa aseman, ammatin tai varakkuuden avulla. Toisaalta keskiluokan aseman kohotessa 1900-luvulla myös heistä tuli eräänlaisia suunnannäyttäjiä, joilta muut luokat ottivat mallia. Eroavaisuudet luokkien välillä olivat siis edelleen tiukasti ihmisten mielessä ainakin vielä 1920-luvulla. Erot luokkien välillä johtuivat luokkatietoisesta yhteiskunnasta, jossa vielä tiedostettiin ja hyväksyttiin luokkien olemassaolo.

Koska Kallas, Enäjärvi ja Krohn eivät virallisesti kuuluneet brittiläisen yhteiskunnan luokkajakojärjestelmään, tarkastelivat he sitä ulkopuolisen näkökulmasta. Etenkin Enäjärvi ja Krohn ottavat teksteissään ulkopuolisen tarkkailijan roolin ja he kirjoittivat lähinnä sekä ylä- että alaluokan asioista. Keskiluokkaiset Krohn ja Enäjärvi eivät sen sijaan kirjoittaneet juurikaan keskiluokan asioista todennäköisesti siksi, että he samaistuivat luokkaansa myös Britanniassa niin paljon, etteivät kokeneet keskiluokkaisia asioita mainitsemisen arvoisiksi erikseen. Heille ylä- ja alaluokan asiat olivat vieraita, kun taas keskiluokka oli tuttu jo ennestään. Kallas integroitui Enäjärveä ja Krohnia enemmän brittiläiseen yhteiskuntaan ja siten myös luokkajärjestelmään. Kallas itse kuului ylimystöön diplomaattiasemansa vuoksi, mutta hän tarkastelee myös omaa asemaansa ja luokkaansa paljonkin toisen, ulkopuolisen, näkökulmasta erityisesti muutaman vuoden ajan Lontooseen muuton jälkeen. Kallas keskittyy havainnoinnissaan lähinnä yläluokan asioihin muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, kun taas Krohn ja Enäjärvi tarkastelevat Britannian yhteiskuntaa kaikilta luokkatasoilta. Krohn antaa esimerkiksi matkakirjassaan mielenkiintoisen esimerkin eri luokkien yhteisestä kokoontumisesta vuo-

---

²¹⁰ Hoggart 1957. 62–66.

²¹¹ Bottomore 1993. s. 13

delta 1926. Työläiset asettuivat lakkoon työnantajiansa vastaan ja Krohn oli todistamassa 13 000 naisen marssia tätä Suurlakoksi kutsuttua lakkoa vastaan. Krohn tarkkailee tilannetta toisena, kun “ne”, siis brittinaiset, yhdessä marssivat aateliset ensin, porvaristo ja keskiluokka sen jälkeen, ja “ahavoituneet kalastajaeukot” heidän jälkeensä. Krohn kirjoitti, että oli “elämys” päästä seuraamaan eri luokkien ihmisiä ajamassa samaa asiaa, vaikkakin luokkajako näkyi myös marssin sisällä. Krohnin mielestä kyseessä oli erinomainen esimerkki Britannian luokkajärjestelmästä ”pienoiskoossa”.²¹² ”Yhdessä, mutta erikseen”-käsite onkin esillä tässä luvussa.

Vaikka Krohn, Kallas ja Enäjärvi tarkastelivatkin luokkajärjestelmää ulkopuolisina, he eivät juurikaan kyseenalaista tai kritisoi sitä (ellei vierailuja East Endissä lasketa).²¹³ Esimerkkinä asiasta on Krohnin vierailu poikakoulussa, jossa eri luokkien pojat opiskelivat keskenään. Krohn piti sitä (Britanniassa) ennenkuulumattomana ja edistyksellisenä. Ulkopuolisina heillä ei toisaalta välttämättä ollut omasta mielestään oikeutta arvostella toisen maan tapoja – missä näkyy jälleen ”me” ja ”ne”-jakoa. Tässä luvussa käsitellenkin Kallaksen, Krohnin ja Enäjärven toiseutta luokkajaon näkökulmasta. Kukaan naisista ei tuntenut suoraa toiseutta luokkansa perusteella, mutta heidän teksteistään löytyy aiheeseen liittyviä teemoja. Luokkatietoisuus on kuitenkin nähtävissä naisten materiaaleista, vaikka he eivät välttämättä suoraan aiheeseen puuttuneetkaan. Kallas ryhtyi melko nopeasti käsittelemään Britannian yhteiskuntaa päiväkirjassaan, kun taas Krohn ja Enäjärvi käsitelivät asiaa lähinnä melko pintapuolisesti. Kallas Britanniaan saapuessaan ihmetteli jonkin aikaa brittiläisen yläluokan tapoja, mutta näistä ”ihmettelyistä” löytyy merkintöjä ainoastaan ensimmäisiltä vuosilta. Myöhemminä vuosina Kallas on jo selvästi sopeutunut uuteen luokkaansa ja ei enää juurikaan käsitellyt brittiläistä yläluokkaa toiseuden näkökulmasta. Sen sijaan hän käsittelee muita luokkia, erityisesti köyhälistöä, selvästi yläluokkaan kuuluneen näkökulmasta. Tämä luku keskittyy kertomaan luokkayhteiskunnan aiheuttamasta toiseudesta etenkin ulkopuolisen tarkastelijan näkökulmasta. Ensimmäinen alaluku käsittelee aihetta niin sanotusti ylhäältä alaspäin, siis miten Kallas, Enäjärvi ja Krohn tarkastelivat itseään alempiin luokkiin kuuluneita ihmisiä? Toinen alaluku taas keskittyy päinvastaiseen näkökulmaan, eli miten keskiluokkaiset Enäjärvi ja Krohn näkivät yläluokan? Lisäksi molempiin alalukuihin sisältyy erillisiä kappaleita, joissa teemoja tarkastellaan lähemmin eri näkökulmista. Kantavina teemoina luokkajärjestelmän lisäksi ovat erityisesti luokkatietoisuus ja integroituminen niihin erityisesti Kallaksen näkökulmasta, sekä toiseus ja kuuluminen.

---

²¹² Krohn 1931. s. 158–162.

²¹³ Aiheesta lisää alakappaleessa 4.1.2.

4.1. Varakreivit, lordit ja ladyt – Luokkatietoisuus ja luokkaidentifioituminen

“Englanti on tällä hetkellä [1928] yhteiskuntajärjestykseltään Euroopan keskiaikaisin maa”, kirjoitti Enäjärvi matkakirjaansa havainnoidessaan brittiläistä luokkayhteiskuntaa. “Ei missään käsitetä niin vakavasti sesonkia²¹⁴ määräaikaisine tapahtumineen, ei missään mennä tosissaan metsästämään joka syksy, Walesin prinssi eleganteimman seurueen etupäässä ratsastaen. Ei missään muualla kuin Englannissa oteta niin vakavalta kannalta pääkärejä, varakreivejä, lordeja, ladyja ja heidän lapsiaan [...]. Eikä luokkajako rajoitu ainoastaan yhteiskunnan yläpäähän. Jokainen on Mr., Mrs. taikka Miss, mikä on demokraattinen piirre; mutta sisäinen arvojärjestys on silti tarkka. Esim. saman ylhäisen perheen palvelijat ovat olleet jyrkässä arvoerossa keskenään [...]”²¹⁵. Britit olivat ainakin vielä 1920-luvulla luokkatietoista kansaa, joista suurin osa identifioitui johonkin luokkaan joko tietoisesti tai sitten yhteiskunnassa vallinneiden käsitysten ja olettamien pakottamana.²¹⁶ Enäjärven teksteissä on Kallasta ja Krohnia enemmän yhteiskuntajärjestyksestä koskevia teemoja, joita Enäjärvi käsittelee yhteiskunnan ulkopuolisen näkökulmasta. Enäjärvi, Kallas ja Krohn olivat selvästi luokkatietoisia ihmisiä, mutta eivät itse teksteissään mainitse suoraan kuuluneensa mihinkään luokkaan. Kallaksen luokkaan sijoittaminen on helppoa hänen asemansa kautta, mutta Enäjärvi ja Krohn eivät viittaa teksteissään kuuluneensa mihinkään luokkaan. Olenkin päätellyt itse heidän keskiluokkaisuuteensa muun muassa syntyperän, ammatin ja koulutuksen kautta.

Luokkaidentifioitumisella tarkoitetaan sitä, että henkilö kokee kuuluvansa johonkin tiettyyn luokkaan ja usein noudattaa luokassa vallitsevia arvoja ja normeja. Näiden lisäksi brittiläiseen luokkajärjestelmään kuuluivat Rogalyn ja Taylorin lisäksi myös esimerkiksi pukeutuminen, elekieli ja käytetty sanasto.²¹⁷ Henkilö kokee, että muut luokat ovat ulkopuolisia, ”niitä” ja ne eivät ole osa luokkaa, johon hän kuuluu. Rogalyn ja Taylorin mukaan luokkaidentifioituminen voi myös muuttua elämän aikana, eli ihminen ei välttämättä ole ”kahlittuna” yhteen luokkaan koko elämänsä.²¹⁸ Luokkatietoisuudella taas tarkoitetaan tietoisuutta luokkajärjestelmän olemassaolosta ja siihen mahdollisesti kuulumisesta.²¹⁹ Kuten luokkaan identifioituminen, myös luokkatietoisuus luo toiseutta yhteiskunnassa tunnustamalla sen, että ihmiset eivät välttämättä ole tasa-arvoisia esimerkiksi syntyperältään tai varakkuudeltaan. Vielä 1900-luvun alussa vanhassa luokkajärjestelmässä tällaista epätasa-arvoista jakoa pidettiin ”luonnollisena jakaumana”, mutta mielipiteet ovat ajan saatossa muuttuneet.²²⁰ Britannian

²¹⁴ Enäjärvi tarkoittaa yläluokan *court*-sesonkia, jota käsitellään esimerkiksi luvussa kolme.

²¹⁵ Enäjärvi 1928. s. 14.

²¹⁶ Doyle 2010. s. 47.

²¹⁷ Rogaly, Taylor 2009. s. 140–141.

²¹⁸ Rogaly, Taylor 2009. s. 141.

²¹⁹ Crossman 2010. s. 131.

²²⁰ Crossman 2010. s. 131.

luokkajärjestelmää tarkastellessaan Krohn, Kallas ja Enäjärvi ovat selvästi luokkatietoisia, sillä he tiedostivat, että Britannia oli luokkayhteiskunta ja että ihmiset kuuluivat yhteiskunnan eri tasoille.

Luokkatietoiselle ja johonkin luokkaan identifioituneelle henkilölle on tärkeää erottautua selvästi muiden luokkien edustajista, ja erityisesti 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Tietynlainen julkinen näyttäytyminen ja esiintyminen olivat tarkkaan määriteltyjä tapoja yläluokan keskuudessa erottautua alemmista luokista. Pukeutuminen ja tietynlainen käytös ja kielenkäyttö ovat esimerkkejä erottautumisesta.²²¹ Esimerkiksi Kallas kuvailee paljonkin päiväkirjassaan ja matkakirjoissaan etenkin ylhäisönaisten ulkonäköä – joka on Kallaksen mielestä usein joko liioiteltua tai sitten positiivisessa mielessä mahtailevaa. Hän itsekkin saa huomata, että vaadittu ylhäisöpukeutuminen oli kallista ja aikaa vievää. Kallas voivottelee usein päiväkirjassaan sitä, kuinka kalliita vaatteet olivat ja kuinka epäso-pivaa oli näyttäytyä samoissa vaatteissa useammin kuin kerran. Vaikka Kallakset kuuluivat diplomaattiasemansa vuoksi ylhäisöön, heidän rahatilanteensa oli tiukka (tämäkin on tietysti Kallaksien oma näkökulma asiaan). Kallas itsekkin kyllästyi välillä pramean ulkonäön ylläpitoon eikä hän aina jaksanut välittää ylhäisön vaadituista säännöksistä. Viron hallitus (joka antoi lähetystölleen käyttöra-haa) oli niukka rahan antamisen kanssa, mikä ei helpottanut Kallaksen oloa ollenkaan. Kallaksen päiväkirjassa onkin usein laskelmia ja budjettimaisia merkintöjä, joissa hän kuvailee tarkkaan per-heen rahatilannetta.²²²

Kallas on saattanut tuntea jonkinlaista ulkopuolisuutta, mitä tulee ylhäisön asettamiin ulkonäköä kos-keviin asioihin. Kallas on saattanut todeta, että hänellä ei ole samankaltaisia varoja käytettävissään kuin varakkailta aatelisilla. Yksi esimerkki tällaisesta tilanteesta, jossa Kallas on saattanut tuntea alemmuutta tai jopa toiseutta muihin varakkaisiin ylhäisön jäseniin verrattuna on hänen ensimmäinen valmistautumisensa *courtiin*. Kallas joutui etsimään käsiinsä halvimmman mahdollisen ompelijan, kun taas, kuten Kallas mainitsee, ylhäisön muut naiset todennäköisesti toivat pukunsa vaikkapa Parii-sista.²²³ Aateliston ”kulissien” ylläpito oli kallista puuhaa ja Doyle mainitseekin, että jopa varakkailta ylhäisön jäsenillä saattoi olla taloudellisia ongelmia tämän vuoksi²²⁴. Luokkaan identifioituminen voi tapahtua siis myös fyysisesti, sillä jos näyttää samalta ja käyttäytyy samalla tavalla muiden kanssa, identifioituu tällöin osaksi kyseistä ryhmittymää.²²⁵ Tietyn ryhmittymän jäseniltä odotetaan tietyn-

---

²²¹ Doyle 2010. s. 46.

²²² Kallas 6.5.1922. s. 200.

²²³ Kallas 15.5.1922. s. 201.

²²⁴ Doyle 2010. s. 50.

²²⁵ Philipsen 1989. s. 84.

laista käyttäytymistä sekä ilmaisua, joita Philipsen kutsuu ”kommunikointirituaaleiksi”. Näihin rituaaleihin ei kuulu itseilmaisua, vaan tarkkaan ryhmittymän määrittämät ilmaisutavat, joita ryhmän jäsenten odotetaan noudattavan.²²⁶ Ryhmän oletukset eivät rajoitu ainoastaan kommunikointiin vaan myös käyttäytymiseen ja ulkonäköasioihin. Tietoinen pyrkimys erottautua muista esimerkiksi pukeutumisella johtuu luokkaidentifioitumisesta sekä luokkatietoisuudesta. Yllä mainitut Kallaksen esimerkit aateliston odotuksista ja odotuksien kohtaamisen vaikeuksista johtuvat myös näistä kahdesta käsitteestä. Kallas oli luokkatietoinen eli hän hyväksyi luokkajärjestelmien olemassaolon ja samalla itse identifioitui tietyn luokan jäseneksi.

Molemmat käsitteet ylläpitivät toiseutta luokkajaon kautta. Erottautuminen muista tarkoitti myös ”muiden” luomista ja ryhmittäytymistä omaan ryhmäänsä eli ”meihin”.²²⁷ Erottautuminen muista on ollut ajan (1920-luvun) luokkatietoisille ihmisille tärkeää, ja tietoista erottautumista esiintyy yhä nykyisinkin. Krohn ei juurikaan teksteissään käsittele luokkajakoon liittyviä asioita tai ilmiöitä muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Enäjärvi taas käsittelee yhteiskunnallisia asioita melko paljonkin. Hän osallistui esimerkiksi yläluokkaisiksi miellettyihin tapahtumiin, kuten laukkakisoihin ja vinttikoirakisoihin. Niitä mainostettiin ”koko kansan juhlina”, mutta Enäjärvi pani merkille esimerkiksi laukkakisojen lipun kalleuden (25 shillinkiä) ja totesi matkateoksessaan, ettei ”koko kansalla” todennäköisesti ollut lippuun varaa.²²⁸ Enäjärvi kävi tarkkailemassa yläluokkaa tällaisissa tapahtumissa ja näki vilauksen jopa kuningattaresta (joka oli Enäjärven mielestä ”emäntämäisen” näköinen).²²⁹ Enäjärvi pani merkille myös sen, miten luokkatietoisuus näkyy jopa laukkakisoissa: lähinnä rataa seisovat ”kedolla nukkujat” (tarkoittaen köyhiä ja etenkin mustalaisia) sekä East Endin ”käheä-ääniset eukot”. Tämän jälkeen seuraa eräänlainen lava, jonne pääsevät ne, jotka ovat maksaneet muutaman punnan enemmän nähdäkseen paremmin. Korkein rakennelma istumapaikkoineen oli *Grand Stand*, johon pääsivät vain ylhäisön jäsenet, kuten diplomaatit ja kuninkaalliset.²³⁰ Tilanne kuvasti hyvin ajan yhteiskunnallista tilannetta luokkajaon näkökulmasta: yhdessä, mutta silti erikseen. Krohn ja Enäjärvi tarkastelivatkin yläluokkaa paljolti ulkopuolisen näkökulmasta. Heille Britannian yläluokka oli erikoinen ja kummasteltava asia, ja päinvastoin varakkaammat kävivät kummastelemassa ja kauhistelemassa East Endin köyhien oloa.

---

²²⁶ Philipsen 1989. s. 84.

²²⁷ Philipsen 1989. s. 83.

²²⁸ Enäjärvi 1928.s. 138. Internetsivusto measureworth.comin mukaan vuonna 1928 25 shillinkiä vastaa nykypunnissa noin 70 punttaa eli noin 80 euroa (arvo laskettu 25.2.2018 valuuttakurssin mukaan).

²²⁹ Enäjärvi 1928. s. 146. Kuningatar Mary oli Britannian kuninkaan Yrjö V:n puoliso vuonna 1928.

²³⁰ Enäjärvi 1928. s. 140.

Yläluokka itsekin on ollut siis ulkopuolisten tarkkailun kohteena, mikä teki selkeästä ryhmittäytymisestä vieläkin tärkeämpää. Esimerkiksi Krohn tekee matkakirjassaan *Englantia Oppimassa* (Otava 1931) havaintoja brittiläisestä luokkayhteiskunnasta. Ensimmäisiä mainintoja Britannian säätyeroista matkakirjassaan hän tekee luvussa, joka käsittelee Painswickin kaupunkia, jossa hän asui Lypiatt Parkissa varakkaan tuomarin perheessä. “Oli varsin pitkä harppaus pienestä myllystä tuhatvuotiseen linnaan, ja pamppailevin sydämin astuinkin sen komeaan eteiseen, jossa kokonainen kaarti palvelijoita oli vastaanottamassa.”²³¹ Krohn toki mainitsee teoksessaan useampaankin otteeseen, että isäntäväki oli statuksestaan huolimatta ystävällisiä ja erityisesti perheen tytär teki “kansanläheisyydellään” vaikutuksen Krohniin. Cirencesterissä ollessaan Krohn teki huomion poikakoulusta, jossa oppilaat olivat sekä varakkaiden että varattomien perheiden lapsia. “Se on ensimmäisiä tällaisia yrityksiä Englannissa, missä säätyerotus on hyvin jyrkkä”²³². Koulu teki Krohniin “hauskan vaikutuksen” ja toteaa heti perään: “Me [suomalaiset], joille kansainvaltaisuus on itsestään selvä asia, emme ehkä käsitä mikä merkitys tällaisella koululla voi Englannissa olla, mutta se on yksi niistä merkeistä, jotka ennustavat uuden ja vapaamman ajan koittoa”²³³. Rogalynin ja Taylorin mukaan myös muutoksen tarkastelu ja luokkajaon liikkuvuuden hyväksyminen olivat tärkeitä osia luokkatietoisuutta. Muutoksen käsittely on sidoksissa ihmisten käsityksiin ja olettamuksiin luokasta sekä siihen, minkälainen luokkajärjestelmä oli ja miten eri luokkien ihmiset stereotyyppisesti nähtiin.

Eri luokkien ihmisiin kohdistui erilaisia olettamuksia, jotka olivat usein yhteiskunnassa vallitsevia normeja.²³⁴ Nämä olettamukset olivat toiseuttavia, sillä niiden kautta ihmiset jaettiin tiettyihin ryhmittymiin, joskus jopa vastoin heidän tahtoaan. Stereotyyppiset asenteet usein toiseuttivat muiden luokkien ihmisiä. Näiltä toiseutetuilta henkilöiltä odotettiin oman ryhmänsä mukaista käyttäytymistä.²³⁵ Kallaksen, Enäjärven ja Krohnin teksteistä on nähtävissä jonkinlaista tukea näille ryhmittymiin liittyneille olettamuksille, esimerkiksi ihmisten kuvailut East Endissä. Doylen mukaan nämä asenteet toisen luokan edustajia kohtaan opitaan lähipiiriltä ja niitä usein opetetaan lapsesta saakka joko tietoisesti tai tiedostamattomasti. Crossman sen sijaan mainitsee, että lisäksi muun yhteiskunnan ”tuki” muita toiseuttaville stereotyyppioille usein vahvistaa eri luokkien asenteita ja toiseuttamista toisiaan kohtaan.²³⁶ Luokkatietoisuus ja luokkaidentifioituminen ovat näkyneet muuallakin kuin yläluokan keskuudessa. Stereotyyppisiä olettamuksia on ollut puolin ja toisin, etenkin luokkatietoisien ja

---

²³¹ Krohn 1931. s. 26.

²³² Krohn 1931. s. 29.

²³³ Krohn 1931. s. 29.

²³⁴ Rogaly, Taylor 2009. s. 141.

²³⁵ Doyle 2010. s. 54.

²³⁶ Crossman 2010. s. 135.

luokkaan identifioituneiden ihmisten parissa.²³⁷ Esimerkiksi Kallaksen päiväkirjamerkinnot ja henkilökohtaiset kokemukset antavat erinomaisen kuvan yläluokan luokkatietoisuudesta ja identifioitumisesta, kun taas Krohn ja Enäjärvi tarkastelevat luokka-aihetta paljon yleisemmin. Heille luokkatietoisuus näyttäytyy enemmän satunnaisissa kohtaamisissa, kuten majapaikkojen isäntäperheiden kautta tai osallistumisena massayleisöjä vetäneihin tapahtumiin.

4.2. East Endistä kuninkaan hoviin – Luokkajärjestelmä ja toiseus

Myös luokkajärjestelmää ja toiseutta voidaan tarkastella eri luokkien näkökulmien kautta, esimerkiksi miten eliittiin kuulunut Kallas ja keskiluokkaiset Krohn ja Enäjärvi tarkastelivat East Endin köyhien alueilla eläviä ihmisiä. Kyse ei ole kuitenkaan elitistisestä ”nenän nyrpistelystä” (vaikka East Endissä vierailu olikin kaikille kolmelle jopa järkyttävä kokemus) vaan nimenomaan luokkayhteiskunnan aiheuttamasta toiseudesta. Jotta toiseutta pystyy käsittelemään luokkayhteiskunnan kannalta, ovat luokkaidentifioituminen ja luokkatietoisuus olennaisia käsitteitä. Kallas on tästä oiva esimerkki, sillä diplomaatin vaimona Kallaksesta tuli yläluokan jäsen ja hän selvästi Lontoon-vuosinaan lukeutui osaksi brittiläistä yläluokkaa ja pyrkikin elämään samalla tavalla kuin he (muun muassa opiskelemalla ylimystön ääntämistä ja noudattamalla ylimystön tapakulttuuria).

Kallasta kiinnostivat kuitenkin myös muiden luokkien ihmiset ja heidän olonsa. ”Olen näillä [luento]kiertueillani asunut Irlannin entisen varakuninkaan linnassa, mutta myös työläisperheissä, ja näitten kahden väliin mahtuu läpileikkaus koko yhteiskunnallisesta asteikoista. Olen vierailut piispan palatsissa ja suurtehtailijoiden kodeissa, maa-aatelin linnoissa ja varakkaan porvariston, lääkärien, asianajajien, tehtailijoiden kodeissa kaupungeissa sekä maaseudulla”²³⁸, kirjoittaa Kallas *Löytöretkillä Lontoossa* (Otava 1944) -kirjassaan. Kallas halusi Britannian luentokiertueillaan päästä tutustumaan englantilaisiin koteihin ja perheisiin sekä paikalliseen kulttuuriin. Kallas luennoi Britannian vuosinaan paljon, suurimmaksi osaksi joko kirjoistaan tai sitten virolaisuudesta ja virolaisesta kulttuurista. Kallaksen mukaan suurimmaksi osaksi *National Council of Women* ja *League of Nation's Union* palkkasivat häntä luennoimaan Virosta. Kallas kuitenkin asetti ehtoja, jotta tulisi luennoimaan näille kahdelle edellä mainitulle taholle: ilmaiset matkat ja ylläpito sekä, mikä oli Kallaksen mukaan tärkeintä, majoittuminen nimenomaan yksityisperheisiin. Hän ei rajannut sitä, millaisessa perheessä

---

²³⁷ Crossman 2010. s. 135.

²³⁸ Kallas 1944. s. 50.

hän oli. Usein vielä ylimääräinen pyyntö Kallakselta oli se, että isäntäperhe esittelisi hänelle paikallisia nähtävyyksiä ja ”muita mielenkiintoisia paikkoja”²³⁹. *Löytöretkillä Lontoossa*-teoksessaan Kallas mainitsee yöpyneensä myös työväkeen kuuluneiden perheiden luona, mutta asia jää pelkkään mainintaan. Piispan ja maa-aatelin palatseille hän on sen sijaan omistanut omat alalukunsa. Kallas selvästi piti varakkaampia luokkia mainitsemisen arvoisina ja täten ehkä ”eksoottisempina” kuin työväenluokkaa. Voi olla myös, että Kallas itse yläluokkaan identifioitumisen kautta samastui näihin ihmisiin enemmän ja piti heitä täten mielenkiintoisempina. Rogelyn ja Taylorin mukaan luokkaidentifioituminen luo myös ”ne”-ajattelun lisäksi niin sanottua ”me”-henkisyyttä, eli Kallas on pitänyt yläluokan perheitä osana omaa ryhmittymäänsä.²⁴⁰ Tietenkin taustalla voi olla myös muita syitä ja siksi aihe jääkin lähinnä spekulointiin.

Kallas teki havaintoja Britannian luokkajärjestelmästä paitsi luentokiertueillaan tapaamiensa isäntäperheiden kautta myös perheensä välityksellä. Yksi esimerkki, joka vaikutti paljon Kallaksen perheeseen, oli lasten koulunkäynti. Kallas jaksoi ihmetellä koulunkäyntiä Britanniassa, joka erosi melkoisesti Suomen ja Viron koululaitoksista. Etenkin Kallas ihmettelee sitä, kuinka luokka, johon ihminen on syntynyt, määrittelee hyvin pitkälle sen, mitä kouluja lapsi käy. Esimerkiksi varakkaisiin ylimystösukuihin syntyneet pojat menivät Kallaksen mukaan lähes poikkeuksessa joko Etonin, Winchesterin, Westminsterin tai St. Paulin kouluihin. Työläisluokkaan kuuluneet eivät missään nimessä käyneet samoja kouluja – luokkajako- ja tietoisuus näkyivät siis jo lapsuudessa. Lisäksi koulupuvut aiheuttivat sekä hilpeyttä että harmia Kallaksessa. Koulupuvut aiheuttivat hilpeyttä siksi, että niitä tuli ylipäättänsä käyttää, Suomessa kun ei tätä tapakulttuuria ollut ja harmia siksi, että ne olivat kalliita hankkia.²⁴¹ Koulupukuongelma kuulostaa vähäiseltä ongelmalta, mutta on tärkeä luokkaan identifioitumisen kannalta, sillä samankaltaisuus muiden samaan luokkaan kuuluneiden kanssa oli olennaista. Luokat olivat yleensä ”tiukkaan sidottuja” ja sisäisesti samanlaisia. Luokkaan kuuluneet ihmiset ylläpitivät tiettyjä standardeja kuuluakseen identifioitumaansa luokkaan.²⁴² Esimerkiksi koulutus ja mahdollisuus kouluttautumiseen olivat myös luokkarajoja asettava tekijä, esimerkiksi varakkailla oli mahdollisuus käydä parempia kouluja ja täten saada paremmat lähtökohdat elämässä.²⁴³ Koulupukujen ja koulujen kautta Kallas sekä heidän lapsensa identifioituvat tiettyyn ryhmittymään ja luokkaan. Ryh-

---

²³⁹ Kallas 1944. s. 51.

²⁴⁰ Rogelyn, Taylor 2009. s. 142.

²⁴¹ Kallas 1944. s. 135.

²⁴² Rogelyn, Taylor 2010. s. 141–142.

²⁴³ Rogelyn, Taylor 2010. s. 142.

mittymistä on käsitelty jo toisessa luvussa, mutta ryhmittymistä voi kielen lisäksi käyttää myös luokkajakoa tarkastellessa. Ryhmittymisen ja tiettyyn ryhmittymään identifioituminen on oleellista sosiaalisen kanssakäymisen kannalta.²⁴⁴

Kallas kirjoitti tällaisista eroavaisuuksista (kuten koulunkäynnistä) Suomen ja Britannian välillä vain harvoin missään tässä työssä käsitellyistä matkateoksista. Sen sijaan hän tarkkaili asioita enemmänkin omasta näkökulmastaan. Toiseuden elementit tulevatkin Kallaksen teksteistä ilmi lähinnä tällä tapaa ja joitakin asioita pitää lukea niin sanotusti ”rivien välistä”. Sen sijaan Enäjärvi ei säästele sanojaan matkateoksessaan *Vanha Iloinen Englanti* (1928): hänen mielestään englantilainen yhteiskunta oli jäänyt jälkeen yhteiskunnallisessa kehityksessä muuhun Eurooppaan verrattuna, sillä Englannissa on vielä paljon tapoja ja perinteitä, jotka olivat Enäjärven mielestä vanhanaikaisia.²⁴⁵ Luokkajako Britannian yhteiskunnassa oli vielä 1920-luvullakin tiukka. Enäjärvi mainitseekin, että Britanniassa kunnioitettiin vanhoja säätyihin liittyneitä perinteitä ja näihin perinteisiin kuuluneita ihmisiä, kuten lordeja ja ladyja. ”Nimensä eteen nämä ihmiset saavat liitteen *Hon.*”²⁴⁶. Enäjärvi mainitsee kuitenkin myös, että taloudellinen tasa-arvoisuus on muuttunut Englannissa, sillä yläluokka köyhtyy ja alemmat luokat vaurastuvat, etenkin keskiluokka. Krohn Kallaksen tapaan ei ottanut juurikaan suoraan kantaa luokkajakoon liittyviin asioihin muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Suomessakin oli vielä 1920-luvulla luokkayhteiskunta, mutta jako ei ollut niin jyrkkää kuin Britanniassa. Lisäksi Britannian yhteiskunnassa oli luokkia, joita ei Suomessa ollut, kuten kuninkaalliset ja aatelisto.

4.2.1. Ylhäisistä ylhäisiin – Aino Kallas ja diplomaattiasema

Kuten edellä lainattu kommentti Enäjärven huomautuksesta luokkien sisäisestä arvojärjestyksestä, myös Doylen mukaan luokkien sisällä oli toiseutta. Doyle mainitsee esimerkin aateliston “court vs. country” -asettelusta.²⁴⁷ Kallaksen päiväkirjojen rivien välistä löytyvä aateliston sisäinen toiseus on mielenkiintoista ja hän tarkastelee aihetta erityisesti diplomaattikunnan näkökulmasta. Esimerkiksi jo itsessään diplomaattikunnan sisällä oli jako korkea-arvoisempiin maihin, joilla oli enemmän näkyvyyttä ja arvostusta. Kallas itse edusti Viroa, joka oli 1920-luvulla ensinnäkin pieni ja lisäksi vielä vasta itsenäistynyt uusi valtio. Vanhoilla eurooppalaisilla suurvaltioilla oli parempi asema diplomaattikunnan sisällä. Lisäksi diplomaattikunta usein samanaikaisesti laskettiin ja ei laskettu Britannian

---

²⁴⁴ Philipsen 1989. s. 79.

²⁴⁵ Enäjärvi 1928. s. 14.

²⁴⁶ Enäjärvi 1928. s. 14. *Hon.*, lyhenne englannin kielen sanasta *honored*, kunnianarvoisa.

²⁴⁷ Doyle 2010. s. 55. Karkeasti suomennettuna ”hovin aatelisto vs. maaseutuaateli”

yläluokkaan: he kuuluivat sinne, koska diplomaatit usein itsekin olivat syntyneet ylhäisöön sekä korkean yhteiskunnallisen asemansa vuoksi. He eivät kuitenkaan olleet brittejä ja Kallas mainitseekin, että joskus britit, jotka vierailivat suurlähetystöissä, olivat siellä kuin ”turisteina konsanaan”.²⁴⁸ Kallas vertailee myös suomalaista ja brittiläistä yläluokkaa ja diplomaattikuntaa toisiinsa. Kallaksen mukaan diplomaatit Helsingissä olivat kuin ”suuri ja etuoikeutettu perhe, ja tapasin viisi kertaa viikossa kaikki sen jäsenet”²⁴⁹. Diplomaatit kuuluivat myös Suomessa yläluokkaan, mutta heitä ei oltu eroteltu sen kummemmin yläluokan sisällä, toisin kuin Kallaksen mukaan Britanniassa tehtiin. ”Ensiksikin muodostavat suurlähettiläät aivan erikoisen luokan, joka jyrkästi eroaa ministereistä, puhumattakaan *chargé d'affaires*’estä”, kirjoittaa Kallas päiväkirjaansa.²⁵⁰ Diplomaateilla oli etuoikeuksia, joita muilla brittiläisessä yläluokassa ei ollut, myös hovissa. Ensinnäkin diplomaattien luona oli käytävä henkilökohtaisesti, sillä pelkkä käyntikorttien jättäminen ei riittänyt.²⁵¹ Tämä koski erityisesti diplomaattien välisiä vierailuja. Sen sijaan Kallas mainitsee kuitenkin noudattaneensa enemmänkin paikallista tapaa siinä, että kutsu vierailulle piti tulla kutsujalta itseltään, sillä kylään kutsumatta tunkeutumista pidettiin kuitenkin loppujen lopuksi epäkohteliaana.²⁵²

Kallas kirjoittaa lyhyesti Lontoon diplomaateista kirjassaan *Kanssavaeltajia ja Ohikulkijoita* (Otava 1945), jossa hän mainitsee, että suurlähettiläitä Lontoossa oli noin kuudellakymmenellä valtiolla (1920-luvulla), mutta joista ainoastaan kourallinen oli oikeasti lähettänyt vakituisesti Lontoossa asuvan diplomaatin paikalle. Suurin osa diplomaattikunnasta oli Kallaksen mukaan lähes aina *absent*, eli edustajat tekivät vain satunnaisia vierailuja Britanniaan ja saattoivat vaihtua useampaan kertaan lyhyen ajan sisällä. Kuitenkin läsnä olleet valtiot muodostivat Kallaksen mukaan ”etuoikeutetun valtion”²⁵³. Diplomaattikunnan sisälläkin oli omanlaisensa hierarkia, jonka ”ylimystöön” kuuluivat suurimmat valtiot (esimerkiksi Ranska, Venäjä, Yhdysvallat, Saksa ja Italia). Vanhin urassaan toiminut diplomaatti oli koko diplomaattikunnan epävirallinen johtaja, jota Kallaksen mukaan kutsuttiin *doyeniksi*. Uudemmat valtiot, kuten esimerkiksi Kallaksen edustama Viro, kuuluivat diplomaattien hierarkiassa alimmille tasoille.²⁵⁴ Jeremy Blackin mukaan suhteiden luominen paikallisiin ja muihin diplomaatteihin oli lähettiläiden tärkeimpiä tehtäviä. Blackin mukaan diplomaattikunta oli kuitenkin usein hyvin jakautunutta. Kallas itsekin huomasi asian, sillä suuremmilla mailla oli usein parempi asema diplomaattikunnassa sekä täten enemmän vaikutusvaltaa poliittisissa asioissa. Lisäksi maat

---

²⁴⁸ Vuorikuru 2017. s. 143.

²⁴⁹ Kallas helmikuussa 1922. s. 195.

²⁵⁰ Kallas helmikuussa 1922. s. 195.

²⁵¹ Käyntikorttikulttuuria käsittelin lyhyesti luvussa 3.

²⁵² Kallas helmikuussa 1922. s. 196.

²⁵³ Kallas 1945. s. 161.

²⁵⁴ Kallas 1945. s. 161–162.

usein jakautuivat ”divisiooneihin”, kuten Black asian ilmaisee. Pienet ja uudet valtiot muodostivat usein omat ”klikkikuntansa”, kun taas suuret ja vanhat maat olivat keskenään.²⁵⁵ Epätasa-arvoinen asema näkyi siis jo diplomaattien keskuudessa, ja pienen valtion edustaja on voinut kokea olonsa ryhmittymän ulkopuoliseksi, etenkin ensimmäisenä Lontoon-vuotenaan kun suhteita muihin diplomaatteihin ei vielä ollut.

Kallas teki paljon havaintoja asemastaan Lontoon-vuosinaan. Hän teki huomioita myös siitä, että millaisessa asemassa diplomaatit olivat myös diplomaattikunnan sisällä, ja kaikki riippui siitä, mitä maata edustit. Seuraelämä oli muutenkin erittäin tärkeä diplomaateille, sillä seuraelämän kautta ”ambassadöörit”²⁵⁶ loivat suhteita sekä paikallisiin että myös muiden maiden edustajiin. Blackin mukaan vielä 1900-luvun alussa diplomaattikunta Britanniassa noudatti paljon vanhoja traditioita, joita noudatettiin tarkasti. Blackin mukaan nämä traditiot liittyivät lähinnä sosiaalisiin asenteisiin. Blackin mukaan vanhojen suurvaltioiden diplomaatit olivat usein ennakkoluuloisia ensimmäisen maailmansodan jälkeen itsenäistyneitä maita kohtaan.²⁵⁷ Kallas kirjoittaa, että Lontoon seurapiireissä oli kuitenkin periaatteessa aivan sama, mitä lähetystä edustit, ”pienenkin maan lähetystö oli sittenkin lähetystö, ja sen kautta voi päästä suurempiin ja tärkeämpiin”²⁵⁸. Toisin sanoen Kallaksilla, vaikka he olivatkin ”vain” Viron lähettiläitä, oli kuitenkin jonkinasteista vaikutusvaltaa sosiaalisissa piireissä Lontoossa, erityisesti kun heidän seurapiirinsä kasvoivat vuosi vuodelta. Kallas kirjoittaa ristiriitaisista tunteistaan tätä vaikutusvaltaista asemaansa kohtaan päiväkirjassaan. Kallas selkeästi samankaltaisesti nautti korkeasta asemastaan, mutta ei myöskään pitänyt ”astinlautana” olemisesta. Hän pelkäsi ihmisten hyväksikäyttöä. Kallas kirjoittikin, että ”tiedän, että hyvin monet ihmiset käyttävät minua astinlautana, hyvä, minä puolestani käytän heitä”²⁵⁹. Kallaksen maininta Viron asemasta diplomaattien keskuudessa on ristiriidassa Blackin väittämästä, mutta toisaalta Kallakset olivat todennäköisesti hyvin sosiaalisia ihmisiä, jotka tulivat helposti toimeen muiden kanssa. Lisäksi kyseessä on vain Kallaksen näkökulma aiheeseen, mikä ei anna kokonaisvaltaista tai välttämättä edes kokonaan totuudenmukaista kuvaa diplomaattikunnan tilanteesta 1920-luvulla.

Vanhoilla diplomaattivaltioilla, kuten Ranskalla ja Espanjalla, oli hovissa enemmän valtaa ja näkyvämpi asema kuin uusilla ja pienillä valtioilla, kuten Virolla.²⁶⁰ Viron välit Venäjään olivat arat, ja

---

²⁵⁵ Black 2010. s. 183.

²⁵⁶ Kallas käyttää 1920-luvun päiväkirjoissaan suurlähettiläistä vielä sanaa ”ambassadööri”. Hänen myöhemmissä teoksissaan sana on vaihtunut nykyajan termiä vastaavaksi (suur)lähettilääksi.

²⁵⁷ Black 2010. s. 184.

²⁵⁸ Kallas 22.6.1923. s. 276.

²⁵⁹ Kallas 22.6.1923. s. 277.

²⁶⁰ Black 2010. s. 185.

suurin osa Lontoossa oleskelleista venäläisistä ei hyväksynyt Viroa valtiona. Venäjän diplomaatitkaan eivät täten halunneet olla tekemisissä Kallaksien kanssa. Sen sijaan Kallas mainitsee, että erityisesti suhteet Puolaan sekä muihin Baltian maihin olivat lämpimät: ”[...] ystävällisestä vastaanotosta, mikä tuli osakseni Puolan lähetystössä, tiedän aivan hyvin, että se riippui vain Puolan ja Viron valtiollisten etujen samankaltaisuudesta”²⁶¹. Viron lähettiläiden oli haettava paikkansa diplomaattien maailmassa, jossa paikat oli jo suurimmaksi osaksi määritelty. Kallas kuitenkin mainitsee, että Viro sai ”ystäviä” erityisesti Itä-Euroopan maista ja tietenkin Suomen diplomaateista. Diplomaattikunnan sisälläkin oli siis nähtävissä eräänlaista toiseutta: vauraat, vanhat ja suurimmaksi läntiseen Eurooppaan kuuluneet maat, joilla oli ollut suurlähettiläitä Lontoossa jo hyvinkin kauan, sekä uudet, pienet ja suurimmaksi osaksi Itä-Eurooppaan kuuluneet maat olivat ikään kuin ”ryhmittyneet” kahteen eri leiriin. Diplomaattikunnan sisäisen jaottelun lisäksi Kallas tarkasteli luokkajakoon liittyviä asioita aateliston ulkopuoleltakin. Enäjärvi ja Krohn tekivät havaintoja luokkajaosta enemmänkin kokonaisvaltaisesti, koska heillä ei ollut aiheeseen samanlaista henkilökohtaista kosketusta kuin Kallaksella oli. Kallas pyrki Philipsenin ryhmittäytymisteorian mukaan kuulumaan osaksi tiettyä luokkaa ja oli hyvin tietoinen asemastaan myös oman luokkansa sisällä. Nämä oman luokan sisäiset havainnot jäävät kuitenkin melko vähäisiksi yllä mainittuja esimerkkitapauksia lukuun ottamatta. Sen sijaan Kallas tarkasteli etenkin brittiläisen yhteiskunnan alimpia kerroksia, kuten myös Enäjärvi ja Krohn matkakirjoissaan. Kaikki kolme matkustivat Lontoossa oleskelunsa aikana tutustumaan East Endiin, Lontoon 1920-luvulla köyhimpään kaupunginosaan ja sen lähialueisiin.

4.2.2. ”Kauheimmat ja iljettävimmät ihmisnaamat” – Muiden toiseuttaminen luokkajaon kautta
”Haluan nähdä englantilaisen elämän kaikki muodot, korkeimmasta matalimpaan, kauneimmasta rumimpaan”, kirjoittaa Kallas päiväkirjassaan heinäkuussa 1922.²⁶² Kallas vierailikin Lontoon-vuosi-
naan lontoalaisissa sairaaloissa sekä köyhäintaloissa. Helmikuussa 1924 Kallas vieraili Puolan suurlähettilään vaimon kanssa Lontoon East Endissä, joka oli 1920-luvulla köyhä kaupunginosa. Sielläkin he kävivät paikallisessa sairastalossa. Kyseessä oli nimenomaan lastensairaala, jonka olosuhteita Kallas kauhisteli päiväkirjassaan: ”lasten lukuisuus oli ihmeteltävä, niitä ilmestyi joka sopesta, likaisina ja tuhruisina”²⁶³. Kallas havainnoi myös East Endiä, eikä selvästi pitänyt näkemästään: ”menimme

---

²⁶¹ Kallas 24.4.1922. s. 198.

²⁶² Kallas 7.7.1922. s. 214.

²⁶³ Kallas 6.2.1924. s. 312.

yli sillan, kauhean kanavan [...] Näimme torilla lihaa, harmahtavia, epämääräisiä, epäilyttävän näköisiä...”²⁶⁴. Kujat olivat Kallaksen mielestä likaisia ja ahtaita – hän epäilemättä vertailee tiedostamattomasti East Endiä omaan asuinalueeseensa, Kensingtoniin, joka oli ja on yhä yksi Lontoon varakkaimmista asuinalueista. Erityisesti Kallas inhosi Limehousen aluetta, joka oli Kallaksen mukaan ”kiinalaiskortteli”, ja jossa Kallas näki ”kauheimmat ja iljettävimmät ihmisnaamat, mitä milloinkaan muistan nähneeni”²⁶⁵. Kallas ei tarkenna, puhuuko hän kiinalaisista vai alueen kaikista asukkaista yleensä. Käynti East Endissä on ollut Kallakselle varmaan ensimmäisiä kertoja, kun hän näki yhteiskunnallisen epätasa-arvoisuuden Britanniassa. Edelliset kolme vuotta, ainakin päiväkirjojen perusteella, Kallas viihtyi lähinnä alueilla, joilla hän vietti seuralämäänsä eli varakkaiden ihmisten alueilla. Kallas oli kuitenkin tietoinen jo ennen East Endissä käyntiä köyhien työläisten olemassaolosta Lontoossa, mutta koki silti järkytyksenä heidän asuinolonsa. East Endin lisäksi Kallas vieraili Lontoon ”juutalaiskorttelissa”, joka sijaitsi Kallaksen mukaan Petticoat Lanella. ”Se teki minuun syvän, masentavan ja kuvottavan vaikutuksen”²⁶⁶, Kallas kirjoitti päiväkirjaansa. Hän kirjoitti alueen asukkaista hyvin ikävään sävyyn ja mainitsee, ettei mikään taho, edes hyväntekeväisyys, pysty tuota aluetta pelastamaan. Kallas kirjoittaa, että tunsi inhon lisäksi inhimillistä sääliä alueen asukkaita kohtaan, mutta kirjoitti kuitenkin heti perään, että ”minun olisi tehnyt mieli sytyttää tuleen koko kaupunginosa asukkaineen päivineen, tehdä puhdasta maan pintaa myöten”. Kallas ei kuitenkaan koskaan mainitse, miksi nämä köyhät ihmiset, joilla ei Kallakseen verrattuna ollut mitään, aiheuttivat hänessä näin synkkiä inhon reaktioita. Todennäköisesti Kallas oli vain tottunut parempaan asemaansa, ja tällainen ”toisen” näkeminen sai hänet ahdistuneeksi.

Myös Kallaksen sisar Helmi Krohn vieraili Lontoon-matkoillaan East Endissä. Krohn suhtautui East Endin köyhyyteen Kallasta maltillisemmin ja jopa kritisoi köyhiin kohdistuvaa kohtelua: ”rikkaat vain rauhoittaakseen omaatuntoaan lahjoittavat suuria summia hyväntekeväisyystarkoituksiin”²⁶⁷. Krohn myös osallistui Thomas Cook & Co:n järjestämälle bussikiertueelle East Endin köyhimpiin osiin. Vaikka Krohn kritisoikin köyhien asemaa, tekee hän kuitenkin samankaltaisia havaintoja eastendiläisistä Kallaksen kanssa. Krohnin mielestä East Endissä oli levotonta, pimeää, ”ihmisillä kovat ja hurjistuneet katseet, kaduilla vain kurjuutta. Minuun se vaikutti kovin vastenmielisesti, sillä eihän ole oikein asettaa ihmisiä, olkoot he miten kurjia tahansa, toisten parempiosaisen uteliaisuuden maalitauluiksi”²⁶⁸. Krohn itse keskiluokkaan kuuluneena kauhistui East Endin olosuhteita, mutta oli myös

---

²⁶⁴ Kallas 6.2.1924. s. 312.

²⁶⁵ Kallas 6.2.1924. s. 313.

²⁶⁶ Kallas 11.6.1924. s. 315.

²⁶⁷ Krohn 1931. s. 78.

²⁶⁸ Krohn 1931. s. 80.

myötämielinen köyhien puolesta ja arvosteli East Endiin tehtäviä bussiajeluita. Krohn vierailee myös Kallaksen tavoin juutalaiskortteleissa Pelastusarmeijan vieraana. Hän tutustui kodittomien juutalaisten yösuojaan, jota Pelastusarmeija ylläpiti. Yösuojan lisäksi Krohn vieraili myös äitien kodissa (”johon otetaan vastaan langenneita naisia”, Krohn kirjoitti) ja lastenkodissa²⁶⁹. Toisin kuin Kallas, Krohn ei halunnut tuikata juutalaiskortteleita tuleen, vaan kirjoittaa niistä melko neutraaliin, havainnoivaan sävyyn. Hänen kirjoituksistaan huokuu myötätuntoa köyhiä kohtaan ja ihailua Pelastusarmeijan työhön. Krohn ei itse mieti sitä, miten mahdollisesti voisi auttaa köyhiä, mikä toisaalta on ymmärrettävää, sillä hän oli toinen tässä yhteiskunnassa, ulkopuolinen, joka oli vain tullut tarkastelemaan ja havainnoimaan, mutta ei itse nimenomaan toiseutensa vuoksi pystynyt paikallisia köyhiä auttamaan.

Virginia Crossman on kirjoittanut keskiluokkaisten ihmisten suhtautumisesta köyhiin kansalaisiin. Crossmanin mukaan yhteiskunnassa oli selkeästi nähtävissä sosiaalinen jakautuminen eri ihmisten välillä esimerkiksi varakkuuden kautta. Crossmanin mukaan tärkeää luokkia käsitellessä on ottaa huomioon jo aikaisemmin mainittu luokkatietoisuus, eli ihmisten tietoisuus siitä, mihin luokkaan he yhteiskunnassa kuuluivat ja ketkä eivät kuuluneet samaan luokkaan heidän kanssaan.²⁷⁰ Luokkatietoisuus toiseuttavana tekijänä on selkeä. Kallas, Krohn ja Enäjärvi ovat luokkatietoisia ihmisiä, jotka ovat todennäköisesti ainakin jollakin tasolla identifioituneet johonkin yhteiskunnan luokkaan. Krohn ja Enäjärvi eivät selkeästi mainitse kuuluvansa mihinkään luokkaan mutta se, miten he tarkastelevat muita kuin keskiluokkaa toisen näkökulmasta paljastaa jo jonkinasteista luokkatietoisuutta. Sen sijaan Kallas oli selvästi tietoinen korkeasta ja etuoikeutetusta asemastaan Lontoossa. Hän esimerkiksi puhuu teekutsuista, joista tuli muotia Lontoon yläluokan keskuudessa 1900-luvun alkuvuosikymmenillä. Kallas arvosteli sitä, kuinka yläluokka pitää tee- ja päivälliskutsuja ”muun Lontoon köyhtyessä”²⁷¹. Tämä on mielenkiintoinen ristiriita verrattuna siihen, mitä mieltä Kallas oli köyhimmistä asuinalueista ja niiden asukkaista. Samanaikaisesti Kallaksen teksteistä on nähtävillä tietynlainen elitismi, mutta myös sääliä Lontoon köyhiä kohtaan sekä yläluokkaan kohdistunutta kritiikkiä. Tämä säälikin voi olla tietysti tietyllä tapaa ”elitististä”, kun asiaa katsotaan nimenomaan säälien ja voivottellen, mutta köyhien asemaan ei osata oikeasti asettua. Keskustelut Lontoon köyhistä voivat jäädä satunnaisiin sääliittelyihin ja kritisointiin, mutta pyrkimyksiä köyhien olojen parantamiseksi ei ainakaan Kallaksen teksteistä tule ilmi. Asiaan voi olla useampi syy, esimerkiksi Kallas saattoi uskoa,

---

²⁶⁹ Krohn 1931. s. 83.

²⁷⁰ Crossman 2010. s. 131. Luokkatietoisuudesta lisää alaluvussa 4.2.

²⁷¹ Kallas 23.6.1923. s. 279.

ettei hän voinut tehdä asialle mitään, varsinkaan diplomaattiasemassa. Toisaalta eläessään varakkaiden ihmisten joukossa, hän saattoi ”unohtaa” köyhien kurjuuden, ennen kuin se kirjaimellisesti tuli näköpiiriin (kuten Kallaksen vierailut köyhille alueille). Köyhät saattoivat olla liian toisia, liian kaukana omasta asemasta. Kallakselta otetussa lainauksessa tämän luvun alussa hän mainitsee, että hän halusi kokea myös Lontoon rumatkin puolet. Köyhien alueita kauhistelevista teksteistä saa kuvan, että Kallas tarkkaili köyhiä ja köyhyyttä yläluokkalaisen näkökulmasta, mutta köyhät olivat häneen verrattuna kuitenkin erilaisia, toisenlaisia.

Enäjärvi Krohnin ja Kallaksen tapaan tarkastelee myös East Endiä teoksessaan *Vanha Iloinen Englanti*. Enäjärvi mainitsee kuulleensa muilta Lontoon suomalaisilta, ettei East End ollut vaarallinen paikka ja ”East Endin naiset käyvät koreasti puettuina ja East Endin gentlemannit ovat hienompia kuin me”²⁷². Enäjärven ensimmäiset (tosin kuulopuheisiin perustuneet) tiedot East Endistä olivat siis yllättäen melko positiivisia. Enäjärvi kuvaileekin matkakirjassaan East Endiä välillä runollisen kauniisti ja alueen hyviä puolia esitellen. Alueen kansainvälisyys kiehtoo Enäjärveä, etenkin kun hän vierailee jo edellä mainituissa kiinalais- ja juutalaiskortteleissa. Hän ei kuitenkaan kiellä alueen köyhyyttäkään: ”Kysymyksessä on heikosti ravittu ja työn, puutteen ja huonojen asuinolojen ja sietämättömän ilman surkastuttama kansa”²⁷³. Limehouseen Enäjärvi suhtautui melko samalla tavalla kuin Kallas, sillä myös hän pani merkille nääntyneet ja likaiset ihmiset. Positiivisten puolten lisäksi Enäjärvi tarkasteli myös alueen köyhyyttä ja kurjuutta, joskus jopa inhoten (kuten prostituoituja lähellä East Endin rautatieasemaa). Toisaalta Enäjärvi myös ihaili alueen naisia heidän rehellisyytensä ja ahkeruutensa vuoksi, ja ”uskalluksessa ei kukaan Englannin ylimystönainen vedä heille vertoja”²⁷⁴. Kirjansa East Endistä käsittelevän luvun Enäjärvi tiivistä seuraavasti: ”East Endistä jää pintapuolisen havainnontekijän mieleen auttamaton yksitoikkoisuus ja löyhkä. Tulee surku alueella asuvia ihmisiä ja erityisesti lapsia kohtaan [...] Köyhyys ja saamattomuus luovat sinne varmaan kurjuutta enemmän kuin päältä katsoen voi aavistaa. East Endiin syntyminen ei todella takaa sisukkaallekaan lapselle eteviä edistymisen mahdollisuuksia niin aristokraattisessa maassa kuin Englanti”²⁷⁵. Enäjärvi, kuten Krohn ja Kallaskin, huomasi East Endin köyhyiden ja sääli alueen ihmisiä, mutta Kallaksesta ja Krohnista poiketen paneutui myös alueen positiivisiin puoliin.

---

²⁷² Enäjärvi 1928. s. 99.

²⁷³ Enäjärvi 1928. s. 107.

²⁷⁴ Enäjärvi 1928. s. 115.

²⁷⁵ Enäjärvi 1928. s. 115–116.

Crossmanin mukaan Kallaksen, Enäjärven ja Krohnin tapainen säälivä ja jopa inhoava asennoituminen köyhiin oli keskiluokalle ja sitä ylempiin luokkiin kuuluneille tyypillistä. Alempia luokkaa tarkastellessa omaksuttiin ulkopuolisen sivustakatsojan rooli, jolla ei ollut valtaa tai vaatimuksia toimia köyhyyden poistamiseksi. Crossmanin mukaan Englannissa köyhiä pidettiin jopa luokkayhteisön ulkopuolella, joihin kohdistui paljon sosiaalisia ennakoasenteita.²⁷⁶ Joillakin ennakoasenteet olivat kärkkäämpiä, kuten Kallaksen inho köyhiä juutalaisia kohtaan, toisilla taas neutraalimpia. Crossmanin mukaan ”köyhyyttä pidettiin luonnollisena osana yhteiskunnan pysyviä elementtejä, ja vaikka eri uskonnolliset tahot kehottivat avunantoon ja hyväntekeväisyyteen, oli keskiluokan ja yläluokan keskuudessa yleisesti hyväksyttyä ja jopa kehoitettua olla puuttumatta asiaan”. Crossmanin mukaan 1900-luvun alkuvuosikymmeninä köyhien auttamista pidettiin jopa enemmän haittaa aiheuttavana.²⁷⁷ Köyhät olivat ylemmille luokille yhteiskunnan ulkopuolisia, joita käytiin katselemassa kuin turisteina konsanaan esimerkiksi erilaisilla kiertoajeluilla. Enäjärvi ja Krohn suhtautuivat kuitenkin molemmat melko ynseästi näihin kiertoajeluihin, vaikka molemmat kuitenkin osallistuivat sellaisille.

Kallas kirjoittaa helmikuussa 1924, että nyt kun hän on asunut Lontoossa jo useamman vuoden, hän on viimeinkin alkanut nähdä ”syvempää ja ennen kaikkea englantilaisempaa elämää”²⁷⁸. Jää kuitenkin epäselväksi, miten hän on alkanut nähdä tätä ”englantilaisempaa elämää” – onko Kallas kenties päässyt viimeinkin jyvälle brittiläisestä kulttuurista ja tavoista, ja onko hän viimeinkin omaksunut paikkansa brittiläisessä yläluokassa? Kallas kirjoittaa myös lyhyesti brittiläisestä keskiluokasta, ja erityisesti siitä, kuinka he ihailivat aatelistoa: ”pieni piirre englantilaisen keskisäädyn suunnattomasta arvonannosta ja ihailusta aatelissäytyä ja arvonimiä kohtaan²⁷⁹”. Kallas on selvästi sulautunut osaksi yläluokkaa, koska hän on ryhtynyt myös tarkastelemaan keskiluokkaa toisen näkökulmasta. On syytä muistaa, että Kallas oli itse lähtöisin Krohnien akateemiseen keskiluokkaan kuuluneesta perheestä ja noussut yläluokkaan miehensä Oskarin tultua valituksi Viron lähettilääksi. Hän oli siis itse niin sanotusti ”nousukas”, ei tosin rahallisesti, vaan luokkansa puolesta. Enäjärven ja Krohnin teksteissä taas on päinvastaisia näkökulmia, sillä molemmat kuuluivat keskiluokkaan ja Lontoon-aikanaan he ihailivat brittiläistä yläluokkaa alhaalta ylöspäin, eli he kokivat taas yläluokkaan kuuluneet ”toisiksi”.

Enäjärven, Krohnin ja Kallaksen esimerkeistä saa hyvän kuvan siitä, millaista on tarkastella muita ihmisiä varakkuuden ja luokkajaon näkökulmasta. 1920-luvun yläluokan ja keskiluokan keskuudessa

---

²⁷⁶ Crossman 2010. s. 131.

²⁷⁷ Crossman 2010. s. 131–132.

²⁷⁸ Kallas 6.2.1924. s. 311.

²⁷⁹ Kallas 29.3.1925. s. 345.

köyhät olivat ”nähtävyyksiä”, joita kuten Krohn mainitsee, käytiin päällistelemässä turistimaisesti. Krohnin tai Kallaksen materiaaleista ei tietenkään käy kuitenkaan ilmi, miten nämä köyhien kaupunginosien, kuten edellä mainitun East Endin, asukkaat olivat mahdollisesti ajatelleet tällaisesta ”köyhysturismista”, sillä he tuskin ovat olleet innoissaan, kun varakkaat ja hyvin toimeentulevat käyvät kauhistelemassa heidän kurjia olosuhteitaan. Näiden esimerkkien kautta näkyy hyvin yhteiskunnallinen toiseus, jossa ”heitä” tarkastellaan aina oman lähtökohdan kautta. Yhteiskunnan muiden luokkien tarkastelussa on kyse aiemmin mainitusta luokkatietoisuudesta. Luokkatietoisuus tarkoittaa myös tietoisuutta omasta luokasta ja etenkin siihen kuulumisesta. Erottautuminen muista luokista ja identifiointuminen ja tunnistautuminen tiettyyn luokkaan ovat olleet tärkeitä luokkayhteiskunnan aikana 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Luokkayhteiskunta on ollut kuitenkin ihmisiä vahvasti toiseuttava tekijä, jonka aikana ihmiset olivat ryhmittäytyneet luokan perusteella. Muihin luokkiin kuuluneet olivat toisia, ulkopuolisia, jotka eivät kuuluneet samaan ryhmittymään.

4.3. Erilaisia, toisenlaisia – mutta silti samanlaisia

Graduni kolmesta alateemasta luokkajako oli todennäköisesti näkyvin toiseuttava elementti 1920-luvun yhteiskunnassa. Luokkajako kosketti aikanaan kaikkia yhteiskunnan jäseniä, halusivatpa he sitä tai eivät. Etenkin Britannia oli vielä 1920-luvulla (ja on yhä, vaikka rajat ovatkin hälventyneet) luokkiin jaettu yhteiskunta, jossa oli vielä paljon luokkatietoisia ihmisiä. Se, mihin luokkaan ihminen kuului, oli usein syntyperäistä, mutta eteneminen yhteiskunnan ”portaissa” ei ollut mahdotonta. Esimerkkinä tästä oli Aino Kallas, joka nousi keskiluokkaisesta akateemisesta naisesta miehensä Oskar Kallaksen diplomaattiaseman myötä Britannian ylhäisöön. 1920-luku oli perinteiden ohella myös vuosikymmen, jolloin luokkayhteiskunnan ”luonnollisuutta” kyseenalaistettiin ja muutoksia alkoi tapahtua. Muutokset olivat kuitenkin hitaita ja eivät vielä 1920-luvulla näkyneet kovinkaan selvästi. Luokkaan identifiointuminen ja luokkatietoisuus ovat tärkeitä käsitteitä, kun toiseutta tarkastellaan luokkayhteiskunnan näkökulmasta. Ihmisten oli täytynyt hyväksyä luokkien olemassaolo ja mahdollisesti myös itse identifiointua johonkin luokkaan. Ilman luokkajakoa ja sen hyväksymistä ei voida myöskään tarkastella luokkien välistä toiseutta. Luokkatietoisuus oli kuitenkin vallitsevaa vielä 1920-luvulla ja suurin osa ihmisistä kuului joko tietoisesti tai tiedostamattomasti johonkin luokkaan. Esimerkiksi Enäjärvi ja Krohn eivät koskaan anna teksteissään ilmi, mihin luokkaan he olisivat omasta mielestään identifiointuneet – ja olenkin tämän seikan vuoksi erinäisten ”todisteiden” kautta laskenut heidät osaksi keskiluokkaa. Kallas sen sijaan selkeästi laski itsensä osaksi brittiläistä ylimystöä miehensä työn kautta. Kaikki kolme olivat kuitenkin erittäin luokkatietoisia ihmisiä ja jokainen heistä tarkasteli luokkayhteiskuntaa omalla tavallaan, vaikkakin melko samoista näkökulmista (esimerkiksi kaikki kolme vierailivat East Endin köyhien alueilla). Kuitenkin etenkin Krohn ja Enäjärvi olivat

brittiläisen luokkajaon ulkopuolisia, koska he eivät viettäneet maassa pitkiä aikoja vaan vierailivat siellä enemmänkin ”turisteina” (tosin Krohn kävi Kallaksen tavoin töissä Britanniassa, mutta hänenkin matkansa olivat melko lyhyitä ja ajoittuivat pitkin 1920-lukua). Heille brittiläinen yhteiskunta luokkajakoineen on ollut vieras ja ihmeteltävä asia, kuten ihmiset yhdistävät ja erottavat laukkakisat tai juutalaiskorttelit East Endissä.

Luokkajakoon liittyy vahvasti käsite toisista, oman ryhmittymän ulkopuolisista ihmisistä, jotka eivät olleet tasa-arvoisia muihin nähden. Luokkatietoiset ja luokkiin identifioituneet ihmiset usein pyrkivät erottautumaan muista kommunikaation tai ulkoisen olemuksen kautta (etenkin yläluokalle oli tärkeää näyttää oma status yhteiskunnassa). Ryhmittyminen oli tärkeää myös saman luokan keskuudessa ja esimerkiksi diplomaatit olivat ikään kuin oma ”kuppikuntansa” ylhäisön sisällä. He olivat ulkomalaisia, eivät brittejä, joten heitä ei voitu laskea täysin brittiläiseen luokkayhteiskuntaan kuuluviksi, vaikka heillä olikin korkea status yhteiskunnassa jo ammattinsa kautta. Ryhmittymät eivät kuitenkaan koskeneet vain luokkien sisäisiä ryhmiä, vaan itse jo kokonainen luokka oli oma ryhmittymänsä, johon kohdistui tiettyjä (ja usein stereotyyppisiä) odotuksia ja ennakkoluuloja. Jokaisella ryhmittymällä oli omat kommunikointitavat ja käytössäännöt, joiden kautta pyrittiin erottumaan muista luokista eli ”niistä toisista”. Toiseutta yhteiskunnassa onkin helppo käsitellä luokkajaon näkökulmasta. Luokkajako tiivistää hyvin ja näkyvästi yhteiskunnallisen ”toiseuttamisen”, jossa ihmiset jaetaan eriarvoisiin ryhmittymiin. Luokkajaettuun yhteiskuntaan pätkin Enäjärven sanoin: ”yhdessä, mutta silti erikseen”.

5. TOISEUS JA KUULUMINEN SUOMALAISESTA NÄKÖKULMASTA

Tässä tutkimuksessa on pohdittu toiseutta ja kuulumista sekä niiden aiheuttamia tunteita ja kokemuksia kolmesta eri näkökulmasta: kielen ja kielikulttuurin, käytöskulttuurin ja luokkajaon. Toiseus aiheena on varsin laaja, jota voisi tarkastella monestakin eri näkökulmasta. Vieraaseen maahan ja samalla uuteen kulttuuripiiriin saavuttaessa kieli sekä käytös- ja käyttäytymiskulttuuri ovat ensimmäisiä toiseuttavia kokemuksia. Tutkimuksen historiallisen näkökulman vuoksi myös luokkajako oli toiseuttava tekijä. Vaikka luokkajako oli vielä 1920-luvulla vahva yhteiskunnallinen tekijä ympäri Eurooppaa ja myös Suomessa, oli Britannian luokkajärjestelmässä kuitenkin eroja suomalaisen luokkajakoon verrattuna. Kieli sekä käytös olivat sidoksissa luokkajakoon, sekä luokkajako näihin kah-

teen 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Näitä kolmea teemaa on tarkasteltu tutkimuksessa suomalaisesta näkökulmasta, eli miten Britanniassa vierailleet ja asuneet suomalaisnaiset Helmi Krohn, Aino Kallas ja Elsa Enäjärvi tunsivat ja kokivat toiseutta vieraassa kulttuuriympäristössä ja miten he ovat myös sopeutuivat ja kokivat kuuluneensa paikallisiin yhteisöihin.

Kieli ja kielikulttuuri ovat uuteen maahan saavuttaessa näkyvimpiä ja ensisijaisia toiseuden aiheuttajia erityisesti niille, jotka eivät osaa paikallista kieltä hyvin ennen maahan saapumistaan. Britannian tapauksessa kieli on englantia, joka ei vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä ollut niin yleisesti käytössä, toisin kuin nykyaikana. Krohn, Enäjärvi ja Kallas olivat kaikki kotoisin niin sanotusta NESB-maasta, eli maasta, jossa englantia ei ole kansalaisten äidinkieli (Non-English Speaking Background). Ainoastaan Krohnilla, joka oli aloittanut englannin kielen opiskelun jo nuorena, oli hyvä englannin kielitaito Britanniaan saapuessaan. Hän oli lisäksi ammatiltaan englannin kielen kääntäjä. Enäjärvellä ja Kallaksella kielitaito oli heikompi, vaikka he eivät materiaaleissaan suoraan mainitsekaan kielitaitonsa tasoa. Molemmat kuitenkin pystyivät Britanniaan saavuttuaan kommunikoimaan paikallisten kanssa, joten voidaan olettaa, ettei heidän kielitaitonsa ollut huonoimmasta päästä. Kallas mainitsee päiväkirjassaan ottaneensa englannin kielen tunteja Lontoossa. Enäjärvi kävi myös englannin kielen kursseilla viettäessään kesää Crosby Hallissa. Britanniassa ollessaan kaikki kolme kokivat toiseutta erityisesti kielikulttuurin vuoksi. Kielikulttuurin omaksumisella he pyrkivät kuitenkin tietoisesti tai tiedostamattomasti kuulumaan ja sopeutumaan paikallisiin yhteisöihin, esimerkiksi Kallas opetteli yläluokan englantia sopeutuakseen yläluokkaan tiiviimmin.

Kielen toiseutta (kuten muidenkin alateemojen toiseutta) olen tutkinut kokemusesimerkkien kautta. Kieleen liittyvä toiseus riippui vahvasti henkilöstä itsestään, esimerkiksi Krohn antaa materiaaleissaan paljonkin esimerkkitalanteita, joita voidaan pitää kielikulttuurin kannalta toiseuttavina. Enäjärvi ja Kallas sen sijaan eivät juurikaan käsitelleet kieltä omissa teksteissään, minkä vuoksi heidän näkökulmansa ovat jääneet aiheen kannalta vähäisemmiksi kuin Krohnin. Kielikulttuurin lisäksi toinen iso toiseuttava tekijä kielen näkökulmasta oli sosiaaliset tilanteet sekä ymmärtämisen haasteet. Väärinymmärrykset kielen ja kielikulttuurin suhteen sosiaalisissa tilanteissa olivat näkyvimpiä teemoja Krohnin, Kallaksen ja Enäjärven kielen toiseudessa. Väärinymmärryksiin ja ymmärtämisen haasteisiin liittyy myös kielellinen epävarmuus, mikä saattaa aiheuttaa joko hyperkorrektiutta tai pelkoa käyttää kieltä niin hyvin kuin sitä oikeasti osaisi. Kaikki kieleen liittyneet ymmärtämisen haasteet eivät kuitenkaan liittyneet kieliopillisiin seikkoihin, esimerkiksi Krohn koki itsensä toiseutetuksi, kun hänet keskeytettiin kesken luennon. Krohn koki tällöin tullessaan kielellisesti kahlituksi, kun keskeytyksestä johtuneesta yllätyksestä johtuen hän ei osannut vastata sujuvasti keskeyttäjän haasteeseen.

Niin sanotusti ”lukkoon meneminen” onkin yksi kielellisistä toiseuttajista, kun englantia äidinkielenään puhumaton henkilö ei pysty kommunikoimaan englantia äidinkielenään puhuvien kanssa samalla tasolla.

Ryhmittäytyminen on kielen, luokkajaon ja käytöskulttuurin kannalta olennainen käsite. Ihmiset ovat usein jakautuneet erilaisiin ryhmittymiin joko omasta tahdostaan tai tahtomattaan. Usein näillä ryhmittymillä on esimerkiksi kieleen liittyviä uniikkeja aspekteja, joita ainoastaan kyseiseen ryhmittymään kuuluneet ihmiset käyttävät. Aihetta voi tarkastella helpoiten vaikkapa luokkajaon kautta, esimerkiksi yläluokan kielikulttuuri erosi työväenluokan kielen käytöstä. Ryhmittäytyminen voidaan jakaa myös kansalaisuuden mukaan, kuten englantilaisiin sekä NESB-maasta tulleisiin suomalaisiin. Ryhmittymä voi ulkopuolistaa, siis toiseuttaa, henkilön vaikkapa juuri kielen kautta. Kallas antaa kielikulttuurin ryhmittäytymisestä näkökulmia erityisesti luokkajaon kautta: Kallas koki itsensä ryhmittymän ulkopuoliseksi välttävän englannin kielen taitonsa vuoksi. Tämän vuoksi Kallas opiskeli oman ryhmittymänsä, siis yläluokan, englantia, kuuluakseen nimenomaan kyseiseen ryhmittymään. Krohn taas käsittelee aihetta ulkomaalaisen näkökulmasta, kun käydessään muiden luennoilla hän sai huomata, etteivät kaikki luennoitsijat sietäneet ulkomaalaisia luennoillaan. Vaikka ryhmittymät myös ulkopuolistivat ihmisiä, loivat ne myös vahvaa kuulumisen tunnetta. Ryhmittymillä on usein myös omanlaisensa käytöskulttuuri, joka on myös uniikki kyseiselle ryhmittymälle kielikulttuurin tavoin. Ryhmittymän ”sisäisen kulttuurin” hallitseminen tai sen hallitsemiseen pyrkiminen vahvistivat kuulumisen tunnetta sekä todennäköisesti helpottivat sopeutumista paikallisiin yhteisöihin. Yhteisöjen ei kuitenkaan välttämättä ole tarvinnut olla paikallisia, esimerkiksi Enäjärven yhteisö Crosby Hallissa oli suurimmaksi osaksi kansainvälinen.

Käytöksen voi jakaa kahteen erilliseen teemaan: käytökseen (*manners*) ja käyttäytymiseen (*behavior*). Kuten aikaisemmin on jo todettu, käytös ja käyttäytyminen ovat sidoksissa myös kieleen ja luokkajakoon. Luokkajakoon liittynyt tietynlainen käytös oli yleistä vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Eri luokkiin kuuluneiden ihmisten odotettiin käyttäytyvän eri tavalla, erityisesti yläluokka pyrki käyttäytymisellään erottautumaan selvästi muista. Uudessa kulttuuripiirissä käyttäytymiskulttuuri saattaa erottua totutusta, mutta samaan kulttuuripiiriin kuuluneissa maissa (esimerkiksi Suomi ja Britannia kuuluvat molemmat länsimaiseen kulttuuripiiriin) samankaltaisuuksia oli – ja on yhä – paljon. 1920-luvun Britannia oli kuitenkin vielä vahvasti luokkayhteiskunta, jossa oikeanlaisella käyttäytymisellä oli vielä tärkeämpi merkitys sosiaalisissa tilanteissa kuin nykyisin. Esimerkiksi Kallas joutui opettelemaan yläluokan käytöstapoja sekä hovietikettiä. Käyttäytymiseen kuuluneet teemat eivät aina liittyneet suoraan sosiaalisiin tilanteisiin vaan myös yleisesti sosiaalisiin rituaaleihin, kuten

vaikkapa Kallaksen vierastamaan käyntikorttikulttuuriin. Tässä ei oltu suoraan tekemisissä toisten kanssa, mutta niiden käyttöä odotettiin yläluokkaan kuuluneilta. Kallas käyttäytyi siis ryhmittymänsä odotuksien mukaisesti, koska koki kuuluneensa kyseiseen ryhmittymään ja pyrki käytöksellään vahvistamaan kuulumistaan. Uuden käytöskulttuurin opettelu sujui helpoiten erityisesti paikallisten kontaktien kautta, joita etenkin Kallaksella ja Enäjärvellä oli. Enäjärven ja Krohnin, toisin kuin Kallaksen, ei kuitenkaan tarvinnut opetella paikallista käyttäytymiskulttuuria yhtä syvällisesti, sillä he viettivät aikaa Britanniassa Kallakseen verrattuna selvästi vähemmän.

Käyttäytymis- ja käytöskulttuurin opettelussa olennaista on myös sopeutuminen. Sopeutuminen uuteen kulttuuriin koski erityisesti Kallasta, joka asemansa vuoksi vietti Britanniassa lähes 13 vuotta. Sopeutumisen ohella luvussa käsiteltiin toiseuteen liittyviä tunteita, joita olivat esimerkiksi turhautuminen paikalliseen käytöskulttuuriin. Sopeutuminen on aikaa vievä prosessi ja sen aikana kuulumisen tunne voi joko heikentyä tai vahvistua. Heikentymisen aikana koettiin todennäköisesti toiseuden tunteita. Aino Kallas ei voinut sietää brittiläisten esittely- ja esiliinakulttuuria eikä käytöstapojen vanhanaikaisuutta. Asemansa vuoksi Kallaksen oli kuitenkin mukauduttava ja sopeuduttava paikallisen ylimystön käytöstapoihin. Sopeutuminen käy vain harvalta hetkessä ja Kallakseltakin kesti useamman vuoden ennen kuin hän alkoi pitää Lontoota kotinaan ja tunsu sopeutuneensa paikallisiin tapoihin riittävästi tunteakseen kuuluneensa paikallisiin yhteisöihin. Ongelmatilanteilta ei vältytty sopeutumisen aikana, vaan esimerkiksi Kallas koki toiseuttavia sosiaalisia konflikteja. Epävarmuus, kuten kielien käytön kohdalla, voi näkyä myös käytöstavoissa ja erityisesti niiden tuntemuksessa. Toiseutta aiheuttaa nimenomaan se, ettei paikallisia tapoja ja käyttäytymisrituaaleja tunne. Tällöin tilanteessa toiseutettu henkilö saattaa tuntea olonsa epävarmaksi ja jopa kiusaantuneeksi, kuten Kallaksen tapauksessa. Kallas tiesi, että sosiaalinen konflikti oli tapahtunut, muttei osannut reagoida tilanteeseen oikealla tavalla. Toisaalta ulkomaalaisille saatettiin antaa sosiaaliset kömmähdykset helpommin anteeksi, mutta toisaalta paikalliset ovat saattaneet käyttää ulkomaalaisen tietämättömyyttä myös hyväkseen.

Luokkajakoa ylläpidettiin luokkaidentifioitumisen -ja tietoisuuden kautta. Ensinnäkin henkilö identifioitui osaksi jotakin tiettyä luokkaa. Tämän myötä hän oli luokkatietoinen ja täten tunnusti luokkajärjestelmän olemassaolon. Erityisesti luokkayhteiskunta oli vielä 1920-luvun brittiläisessä yhteiskunnassa voimakas toiseuttava tekijä, joka ylläpiti epätasa-arvoista ryhmittäytymisen kulttuuria. Luokkajärjestelmä oli Suomessakin 1920-luvulla vielä osa yhteiskuntaa, mutta Britanniassa se ensinnäkin sisälsi osia, joita Suomessa ei ollut, kuten hovin ja kuninkaalliset. Lisäksi Britannian luokkajako oli jyrkempää ja yleisemmin hyväksyttyä kuin Suomessa, vaikka 1920-luku olikin muutoksen

aikaa. Luokkatietoisuus ja luokkaidentifioituminen loivat tietoisia ryhmittymiä, joihin ihmiset kuuluivat jopa tahtomattaankin. Kallakset lähettilässtatuksensa vuoksi laskettiin osaksi brittiläistä luokkajärjestelmää, sillä Britanniassa lähettiläät saivat automaattisesti paikan brittiläisestä ylimystöstä. Krohn ja Enäjärvi Suomessa kuuluivat akateemiseen keskiluokkaan, samaten myös Britanniassa. Heillä ei kuitenkaan ollut tarvetta kuulua varsinaisesti osaksi brittiläistä luokkajärjestelmää, koska he eivät asuneet Lontoossa kuten Kallas. Heidän keskiluokkaisuutensa kuitenkin säilyi myös Britanniassa, vaikka he eivät varsinaisesti koskaan integroituneetkaan paikalliseen luokkajärjestelmään kuten Kallas. Luokkaan kuuluminen on kuitenkin osa identiteettiä, esimerkiksi Krohnilla ja Enäjärvellä keskiluokkaisuus oli osa heidän identiteettiään. Britanniassa Krohn ja Enäjärvi samaistuivat paikalliseen keskiluokkaan ja kokivat todennäköisesti jollain tasolla kuuluneensa paikalliseen keskiluokkaiseen yhteisöön, vaikka olivatkin ulkomaalaisia.

Luokkatietoisuus itsessään on jo kuitenkin tärkeä toiseuttaja, vaikka ei itse olisikaan osa paikallista luokkajärjestelmää. Esimerkiksi Krohn, Kallas ja Enäjärvi kävivät kaikki Lontoon East Endissä, joka oli aikanaan Lontoon köyhin kaupunginosa. Heidän näkökulmansa olivat melko jyrkkiä, ja köyhiä sekä vieroksuttiin että jopa kammottiin. Krohn, Enäjärvi ja Kallas toiseuttivat eastendiläiset pelkätään köyhyytensä ja luokkansa vuoksi. He tarkastelivat alueen asukkaita itsestään erillisinä ja osina eri ryhmittymää. Vaikka etenkin Enäjärvi myös kritisoi teksteissään brittiläisen luokkajärjestelmän ”keskiaikaisuutta”, toiseutti hänkin East Endin asukkaat itsestään. ”Me” ja ”ne”-jako onkin toiseudelle olennaista, sekä itsensä vertailu muihin ihmisiin. Identiteetti onkin toiseuden tärkeimpiä luoja, esimerkiksi tässä tapauksessa Enäjärvi, Krohn ja Kallas identifioituivat luokkajärjestelmässä ylemmälle tasolla kuin East Endissä asuvat. He eivät kokeneet kuuluneensa eastendiläisten kanssa samaan ryhmittymään. Ryhmittäytymistä esiintyi kuitenkin myös luokkien sisällä, minkä Kallas saa kokea asemansa kautta, sillä pienen ja uuden valtion Viron lähettiläänä hänen asemansa ei ollut yhtä korkea kuin vanhojen suurvaltojen lähettiläiden. Kallas ikään kuin toiseutettiin oman ryhmittymänsä sisällä. Kallas kokikin kuuluneensa etenkin muiden pienten valtioiden lähettiläiden kanssa samaan ryhmittymään, vaikkakin seurusteli paljon myös suurvaltojen lähettiläiden kanssa.

Tutkimuksessa toiseus ja kuuluminen ovat kantavia teemoja. Jokaiselle toiseuden ja kuulumisen kokemukset ja tunteet ovat kuitenkin aina yksilöllisiä ja henkilökohtaisia. Tämä näkyy pitkän tutkimusta, kun Krohn, Kallas ja Enäjärvi painottavat toisia asioita muita enemmän. Krohn esimerkiksi kirjoitti paljon kielestä ja kielikulttuurista, Kallas käytöstavoista ja Enäjärvi luokkajärjestelmästä sekä yhteiskunnallisista asioista. Nämä kolme ovat kaikki toiseutta aiheuttavia teemoja, jotka jokainen

naisista on kokenut omalla tavallaan. Ne ovat myös teemoja, joiden opettelulla on pyritty sopeutumaan ja kuulumaan eri ryhmittymiin. Yhtäläisyyksiäkin naisten kokemuksista löytyy, esimerkiksi toiseuden aiheuttamat tunteet olivat jokaisella kuitenkin melko samankaltaisia. Vieraassa kulttuurissa pitkään ollessa toiseudelta on vaikea vältyä, erityisesti kun maassa puhutaan vierasta kieltä ja sen luokkajärjestelmä eroaa oman maan vastaavasta. Toiseuteen liittyy vahvasti tunteita, erityisesti negatiivisia, jotka liittyvät lähes aina sosiaalisiin tilanteisiin. Toiseus on aihe, johon voi samaistua myös nykyisin, sillä aika ei ole juurikaan muuttanut toiseuden määritelmiä. Toiseutta kokivat ihmiset myös 1920-luvulla ja usein samankaltaisissa tilanteissa kuin nykyisin, esimerkiksi Krohn jännitti kielenkäyttöään esitelmissään eikä uskaltanut esitelmöidä ilman tukea antavia muistiinpanoja. Tilanne on todennäköisesti samaistuttava kaikille, jotka ovat joutuneet joskus luennoimaan vieraalla kielellä. Historiallisen näkökulman asiaan liittyy erityisesti luokkajako, joka on muuttunut Britanniassakin huomattavasti, vaikka järjestelmä on edelleen selkeästi nähtävissä yhteiskunnassa.

Toiseus ja kuuluminen ovat teemoja, joita on tutkittu historian tutkimuksessa melko vähän, varsinkin suomalaisesta näkökulmasta. Suurin osa aihetta sivuavasta tutkimuksesta liittyy yleensä siihen, mitä mieltä ulkomaalaiset ovat olleet Suomesta tai suomalaisista, mutta suomalaisten näkökulmia ulkomaalaisista ei ole juurikaan saatavilla. Lisäksi siirtolaisista löytyy jonkin verran tutkimuskirjallisuutta, joissa sopeutuminen on kantava teema, mutta toiseutta erillisenä näkökulmanaan ei juurikaan käsitellä. Toiseus ja kuuluminen matkakirjallisuudessa ovat muutenkin aiheita, joita ei ole juurikaan tutkittu, tai yleensä ne eivät ole matkakirjallisuudesta tehtyjen tutkimuksien pääaiheita. Toiseus ja kuuluminen ovat aiheina aikaa kestäviä, sillä niitä voi soveltaa sekä historian tutkimuksessa että nykyaikaan sijoittuvissa tutkimuksissa. Erityisesti yhä transnationaalisemmiksi muuttuvissa yhteiskunnissa toiseus on jäänyt tutkimuksessa taka-alalle, sillä harva kulttuuri on enää kokonaan ”vieras”. Kuuluminen sen sijaan voi olla kantavana näkökulmana transnationaalisuutta käsittelevissä tutkimuksissa. Ihmiset ovat aina pyrkineet kuulumaan ryhmittymiin ja yhteisöihin joko tietoisesti tai tiedostamattomasti, ja kuulumiseen liittyy usein sopeutumisprosessi, etenkin uuteen kulttuuripiiriin saavuttaessa. Sopeutuminen on hidas prosessi, jonka aikana kuulumisen kokemukset vaihtelevat ja jonka aikana saatetaan kokea toiseuden tunteita. Toiseutta sekä toiseuttavia tekijöitä on aina ollut, ja todennäköisesti tulee aina olemaan.

Lähteet ja kirjallisuus

I Arkistolähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto (SKS Kia), Helsinki

Kirjekorttikokoelma

Krohn, Helmi 350:27:1–95 Kaarle Krohn 1908–1930, s.a. 58 kirjettä / 1894–1932, s.a. 37 korttia.

II Painettu alkuperäisaineisto -ja kirjallisuus

Enäjärvi, Elsa. *Vanha Iloinen Englanti*. WSOY: Porvoo 1928.

Eskola, Katarina (toim.). *Kahden – Martti Haavion ja Elsa Enäjärven päiväkirjat ja kirjeet 1920–1927*. WSOY: Juva 1999.

Humphrey, Charlotte Eliza. *Etiquette for Every Day*. Alexander Moning Limited: Toronto 1909.

Kallas, Aino. *Langatonta Sähköä – Pieniä kirjeitä Lontoosta*. Otava: Helsinki 1928.

Kallas, Aino. *Löytöretkillä Lontoossa – Kaksitoista vuotta Viron Lontoon-suurlähetystössä vuosina 1922–1934*. Otava: 1944.

Kallas, Aino. *Elämäni Päiväkirjat II 1917–1931*. Otava: Helsinki 1978.

Kallas, Riitta (toim.). *Kolme naista, kolme kohtaloa. Aino Kallaksen kirjeenvaihtoa Ilona Jalavan ja Helmi Krohnin kanssa vuosina 1914–1955*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), Painokaari Oy: Helsinki 1989.

Krohn, Helmi. *Englantia oppimassa. Matkamuistelmia Englannista*. Otava: Helsinki 1931.

Sievänen-Allen, Ritva. *Tyttö venheessä – Elsa Enäjärvi-Haavion elämä 1901–1951*. WSOY: Juva 1999. Kolmas painos.

III Tutkimuskirjallisuus

Bachmann-Medick, Doris. *Cultural Turns: New Orientations in the Study of Culture*. De Gruyter, Inc.: Berliini 2016. Kääntänyt Blauhut, Adam.

Bailey, Richard W. *Images of English – A Cultural History of the Language*. Cambridge University Press: Cambridge 1991. 2. painos.

Black, Jeremy. *A History of Diplomacy*. Reaktion Books: Lontoo 2010.

Blanton, Casey. *Travel Writing – the Self and the World*. Routledge Publishing: New York 2002. 2. painos.

Bottomore, Tom. *Elites and Society*. Taylor and Francis Publishing: Lontoo 1993. 2. painos.

- Cannadine, David. *Class in Britain*. Yale University Press: New Haven and London 1998.
- Carr, David. *Experience and History*. Oxford University Press: Oxford 2014.
- Crossman, Virginia. *Middle-Class Attitudes to Poverty and Welfare in Post-Famine Ireland*. Teoksessa Lane, Fintan (toim.). *Politics, Society and the Middle Class in Modern Ireland*. Palgrave MacMillan: Englanti 2010.
- Davetian, Benet. *Civility: A Cultural History*. University of Toronto Press: Toronto 2009.
- Davis, Sarah H. *Being There: Learning to Live Cross-Culturally*. Harvard University Press: Yhdysvallat 2011.
- Doyle, William. *Aristocracy: A Very Short Introduction*. OUP Oxford: Oxford 2010.
- Fox, Kate. *Watching the English: The Hidden Rules of English Behavior*. Nicholas Brealey Publishing: Lontoo 2014. 2. painos.
- Hall, Stuart. *Identiteetti*. Vastapaino: Tampere 1999. Suomentaneet Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha.
- Halldorsdottir, Erla Hulda. *Elämä kirjeissä. Miten representoida jo representoitua elämää*. Suomentanut Heini Hakosalo. Teoksessa Hakosalo et.al. *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Suomalaisen kirjallisuuden Seura (SKS). Hansaprint Oy: Vantaa 2014.
- Hapuli, Ritva. *Naiset ylittävät rajoja – Matkakirjallisuuden sukupuolistavista tulkinnoista*. Teoksessa Löytty, Olli (toim.). *Rajanylityksiä – Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Gaudeamus Kirja, Tammer-Paino Oy: Tampere 2005.
- Hapuli, Ritva. *Ulkomailla – Maailmansotien välinen maailma suomalaisnaisten silmin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), Hakapaino Oy: Helsinki 2003.
- Haugh, Michael. *Im/Politeness Implicatures*. Teoksessa Kecskes, Istvan (toim.). *Mouton Series in Pragmatics. Volume 11*. Walter de Gruyter GmbH: Boston 2015.
- Hitchings, Henry. *Sorry! The English and Their Manners*. Farrar, Straus and Giroux Publishing: New York 2013.
- Hogan, John & Dolan, Paddy & Donnely, Paul (toim.). *Approaches to Qualitative Research: Theory & Its Practical Application – A Guide for Dissertation Students*. Oak Tree Press: Irlanti 2009.
- Hänninen, Marja-Leena (toim.). *Vieras, outo, vihollinen. Toiseus antiikista uuden ajan alkuun*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), Hansaprint Oy: Helsinki 2013.
- Jalagin, Seija. *Vieraalla maalla kaukana. Aili Havaksen transnationaali elämä*. Teoksessa Hakosalo et.al. *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS). Hansaprint Oy: Vantaa 2014.
- Laitinen, Kai. *Aino Kallaksen maailmaa. Kuusi tutkielmaa Aino Kallaksen vaiheilta*. Otava: Helsinki 1978.

- Leino, Pentti. *Kieli ja maailman hahmottaminen*. Teoksessa Hoikkala, Tommi (toim.). *Kieli, Kertomus, Kulttuuri*. Gaudeamus Ab, Painokaari Oy: Helsinki 1989. 2. painos.
- Leppänen, Sirpa & Nikula, Tarja & Kääntä, Leila (toim.). *Kolmas kotimainen – Lähikuvia englannin käytöstä Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), Hakapaino Oy: Helsinki 2008.
- Leskelä-Kärki, Maarit. *Kirjoittaen maailmassa – Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Suomalaisen kirjallisuuden seura (SKS), Tammer-Paino Oy: Tampere 2006.
- Li, Mingsheng & Pater, Fay & Sooknanan, Pralahad. *Intercultural Communication: building a global community*. SAGE Publications: Lontoo 2011.
- Löytty, Olli (toim.). *Rajanylityksiä – Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen*. Gaudeamus Kirja, Tammer-Paino Oy: Tampere 2005.
- Martin, Ruth. *The Japanese Housewife Overseas: adapting to change of culture and status*. Folkestone: Iso-Britannia 2007.
- Mauranen, Anna. *Signaling and preventing misunderstanding in English as Lingua Franca communication*. Teoksessa Hua, Zhu (toim.). *The Language and Intercultural Communication Reader*. Routledge: New York 2011.
- Mills, Sarah. *Discourses of Difference – An analysis of women’s travel writing and colonialism*. Routledge: Lontoo 2011.
- Müller, Kurt E. & Tonkin, Humphrey. *Language as Barrier and Bridge*. University Press of America Inc. : Lanham 1992.
- Nehring, Holger. ‘Civility in History: some observations on the history of the concept’, *European Review of History*, 18:3 (2011), 311–333.
- Philipsen, Gerry. *Speech and the Communal Function*. Teoksessa Ting-Toomey, Stella & Korzenny, Felipe (toim.). *Language, Communication and Culture*. Sage Publications: California 1989.
- Rautala, Helena. *Kieli – Kahle vai lakanaköysi*. Teoksessa Piela, Ulla (toim.). *Aikanaisia – Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS). Tammer-Paino Oy: Tampere 1993.
- Rogaly, Ben & Taylor, Becky. *Moving Histories of Class and Community: Identity, Place and Belonging in Contemporary England*. Palgrave MacMillan: Lontoo 2009.
- Rymes, Betsy. ‘Language Awareness or Linguistic Insecurity?’ *Citizen Sociolinguistics* [<https://citizensociolinguistics.com/2015/01/30/language-awareness-or-linguistic-insecurity/>] (Luettu 30.1.2018).
- Schulman, Harry & Kanninen, Vesa (toim.). *Sovussa vai syrjässä? Ulkomaalaisten integroituminen Helsinkiin*. Helsingin kaupungin tietokeskus: Helsinki 1997.
- Scott, John. *The Upper Classes – Property and privilege in Britain*. The MacMillan Press LTD: Lontoo 1982.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi: Helsinki 2002.
- Yifeng, Sun. ‘Translating Foreign Otherness.’ *Across Languages and Cultures* 7. Sivut 23–36 (2006).

Wildeblood, Joan & Brinson, Peter. *The Polite World – A Guide to English Manners and Deportment from the Thirteenth to the Nineteenth Century*. Oxford University Press: Lontoo 1965.

Vuorikuru, Silja. *Elämisen taiteesta. Aino Kallaksen ja Anna-Maria Tallgrenin kirjeenvaihtoa kolmelta vuosikymmeneltä*. Otava: Keuruu 2008.

Vuorikuru, Silja. *Aino Kallas – Maailman sydämessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2017.

Wouters, Cas. *Informalization: Manners and emotions since 1890*. SAGE Publications : Lontoo 2007.

Wouters, Cas. *Sex and Manners. Female emancipation in the West 1890–2000*. SAGE Publications: Lontoo 2004.

Öhmann, Emil. *Kieli ja kulttuuri*. Otava: Helsinki 1964. 3. painos.